

DET KONGELIGE KIRKE-,
UTDANNINGS- OG FORSKNINGSDEPARTEMENT

St.meld. nr. 32

(2000-2001)

Evaluering av faget Kristendoms-kunnskap med religions- og livssynsorientering

*Tilråding fra Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet
av 30. mars 2001,
godkjent i statsråd samme dag.*

Utfordringene

Norge er i stigende grad blitt et kulturelt mangfoldig og flerreligiøst samfunn. Forskjellige livssyn, religioner, kulturer og verdioppfatninger er blitt en del av virkeligheten i hele landet. For bare noen tiår siden var landet religiøst sett relativt homogent.

Denne livssynsvariasjonen kan være berikende både for den enkelte og for samfunnet. Den kan utvide perspektivene, gi ny innsikt og bidra til en dypere forståelse av klodens menneskelige mangfold og forskjellige livsuttrykk. Dessuten kan mangfoldet bidra til å redusere nasjonal og etnisk sjåvnisme, selvgodhet og manglende respekt for annerledes tenkende og troende - og bidra til et sunnere samfunn.

Men kultur- og religionsmangfoldet kan også føre til et samfunn preget av etniske og religiøse konflikter, hat, mistenkeliggjøring, rasisme og gettoisering. De positive mulighetene som ligger i det rike og kommuniserende mangfoldet, kan bli forvrent til det motsatte. En skal ikke ha mye kjennskap til historien - eller til dagens verden - for å forstå de religiøse og etniske spenningenes destruktive kraft.

Derfor er utfordringen for ethvert samfunn å bygge ned spenningene og konfliktmulighetene. Kunnskap om og innsikt i egen og andres religion og livssyn er avgjørende for å få dette til. Å la større eller mindre grupper - uansett livssyn - være fritatt for denne kunnskapen, i et pluralistisk norsk samfunn og i en stadig «mindre» verden, er uklokt.

Men det er også viktig at alle som lever og deltar i byggingen av samfunnet - også det norske - har grundig kunnskap, forståelse og respekt for dette samfunnets egen historie, kultur og verdi- og trosgrunnlag. Uten denne kunnskapen og forståelsen blir det samfunnet en lever i, vanskelig å forstå. En kan bli fremmedgjort i eget land, noe som igjen kan føre til forskjellige typer klasse-skiller og til at mennesker faller utenfor og blir marginalisert.

Derfor må alle ha denne innsikten. Ikke for at noen skal bli pådyttet en annen religion eller et annet livssyn enn sitt eget, men fordi slik innsikt er avgjørende for liv og virke i det samfunnet en lever i.

Kristendommen har en særstilling i det norske samfunnet, delvis fordi norsk historie og kultur har denne religionen som en integrert og innvevd del, delvis fordi den store majoriteten i Norge tilhører den kristne kirke. Derfor er det også viktig at alle som bor i Norge, har så mye kunnskap om kristendommen at de kan forstå dens samfunnsmessige betydning.

Et samlende fellesfag om tro og livssyn skal bidra til å gi svar på disse utfordringene.

På den ene side skal faget søke å skape forståelse og respekt for de forskjellige religioner og livssyn som lever side om side i Norge. Det er av stor betydning for å hindre unødige spenninger og konflikter som bunner i kunnskapsmangel og fordommer.

På den annen side skal faget gi spesielt solid kunnskap om kristendommen, fordi kristendommen har spilt og spiller en særlig rolle for det norske samfunnet historisk og kulturelt. God kunnskap om kristendommen er viktig for å forstå det norske samfunnet.

Skolen - i samarbeid med foreldrene - er den eneste samfunnsarena som kan ta imot disse utfordringene. Her lever og lærer alle barn og unge fra forskjellige samfunnslag og etniske og religiøse miljøer side om side. Grunnskolen gir den felles referanserammen som kan skape respekt og forståelse for hverandres religion og livssyn og samtidig gi alle opplæring og forståelse for det norske kultur- og verdigrunnlaget. Denne muligheten er unik og må utnyttes til alles beste - ved et felles fag for tro og livssyn.

1 Innledning

1.1 Bakgrunn

Det nye faget Kristendomskunnskap med religions- og livssynsorientering (KRL) ble innført i grunnskolen som obligatorisk fag og som del av Reform 97. Det vil si at KRL-faget ble innført gradvis fra høsten 1997, og var innført på alle klassetrinn i løpet av skoleåret 1999-2000. Det opprinnelige utgangspunktet for utviklingen av faget ligger i NOU 1995:9 Identitet og dialog. Som det framgår av kap. 2, har faget vært behandlet av Stortinget i flere sammenhenger.

KRL er et ordinært skolefag på linje med de andre fagene i skolen. Faget er forankret i de overordnede målene og retningslinjene i læreplanen for den 10-årige grunnskolen, slik det framgår av Læreplanverket, Generell del og Prinsipper og retningslinjer. Faget bygger på de samme verdiene som skolen samlet bygger på:

«Samtidig som grunnskolen har ei klar verdiplattform, skal han vere inkluderande og vise respekt for ulike kultur-, trus- og verdioppfatningar. Religiøse og kulturelle verdier er viktige som ledd i utviklinga av identiteten til barn og unge. Har elevane sjølv ein trygg identitet knytt til sin eigen kultur, møter dei og lettare andre kulturar ut frå målet til skolen om toleranse og demokrati. Å vere fortruleg med sin eigen kulturbakgrunn og ha kunnskap om andre kulturar er ein føresetnad for kritisk refleksjon og for å kunne løyse konflikter saman.» (Læreplanverket s. 64).

Faget skal gi kunnskap om religioner og livssyn, ikke opplæring til en bestemt tro. Faget skal være åpent, bidra til innsikt, respekt og dialog på tvers av tros- og livssynsgrenser og fremme forståelse og toleranse i religiøse og moralske spørsmål. Ulike religioner og livssyn skal framstilles ut fra sin egenart og selvforståelse.

Hensikten er å få til et skolefag der elevene så langt som mulig deltar i en felles undervisning. Dette skal gi et vesentlig bidrag til det felles kunnskaps-, kultur- og verdigrunnlaget dagens samfunn har behov for.

Stortinget har ved flere anledninger vært opptatt av spørsmål knyttet til fritaksretten:

- i Innst. S. nr. 15 (1995-96) om St.meld. nr. 29 (1994-95) om ny læreplan for tiårig grunnskole
- i Innst. S. nr. 103 (1995-96) om St.meld. nr. 14 (1995-96) om KRL-faget
- i Innst. O. nr. 56 (1995-96) om Ot.prp. nr. 40 (1995-96) om endringer i grunnskoleloven

I Innst. S. nr. 103 (1995-96) bad flertallet om å få en oversikt over praktiseringen av fritaksretten etter at fritaksreglene har vært anvendt i en treårsperiode.

Under behandlingen av Ot.prp. nr. 38 (1996-97) om endringer i grunnskoleloven vedrørende bl.a. KRL-faget og avgrenset fritak, viste komitéflertallet til tidligere ønske om å få en oversikt over praktiseringen av fritaksreglene etter

tre år, jf. Innst. O. nr. 95 (1996-97). Flertallet sa seg fornøyd med at departementet ville komme med en rapport om dette til Stortinget.

Som en del av oppdraget til Norges forskningsråd om å evaluere Reform 97 bad departementet om at evalueringen av praktiseringen av KRL-faget skulle foreligge høsten 2000. Norges forskningsråd bad i utlysningen av dette forskningsoppdraget om svar på

- hvordan undervisningen i faget har vært gjennomført
- hvordan fritaksreglene for faget er blitt praktisert
- hvilke vilkår foreldrene har fått for å håndheve foreldreretten innenfor faget

Ut fra innkomne søknader gav Norges forskningsråd to oppdrag til tre forskningsmiljøer: Norsk Lærerakademi og et felles prosjekt mellom Diakonhjemmets forskningssenter, Diaforsk, og Høgskulen i Volda. Evalueringsrapportene ble levert til departementet i oktober 2000.

Denne meldingen er utarbeidet blant annet på bakgrunn av de to evalueringsrapportene som foreligger, og uttalelser til evalueringsrapportene fra berørte organisasjoner og tros- og livssynssamfunn.

1.2 Meldingens innhold og avgrensninger

I denne meldingen vil oppmerksomheten i hovedsak være rettet mot å gjennomgå og vurdere de to evalueringsrapportene om KRL-faget, med særlig vekt på praktiseringen av fritaksreglene og hvordan undervisningen i faget har vært gjennomført. Derfor er det gitt mye plass i meldingen til en oppsummering av de to rapportene, jf. kap. 5. Det er også gitt plass til de forskjellige organisasjonenes og religions- og livssynssamfunnenes kommentarer til evalueringsrapportene, både ved en kort oppsummering i kap. 6 og ved at de skriftlige kommentarene er lagt ved i sin helhet (vedlegg 1-14). For å gi Stortinget et komparativt perspektiv på faget, er det også tatt med en kort framstilling av hvordan en del andre europeiske land legger til rette for religions- og livssynsopplæring, jf. kap. 7.

KRL-faget er et ordinært skolefag. Stortinget har lagt to forutsetninger til grunn for gjennomgangen av faget: at formålsparagrafen i skolen opprettholdes, og at Norges internasjonale forpliktelser blir ivaretatt, jf. Innst. S. nr. 103 (1995-96) og Innst. O. nr. 56 (1995-96). Derfor er ikke formålet med opplæringen, jf. opplæringslovens pgr. 1-2, drøftet nærmere i meldingen. Pgr. 1-2 Formålet med opplæringen gjelder for alle fag og for all opplæring i skolen. Siden et religions- og livssynsfag skal være et kunnskapsfag på linje med andre fag, har det heller ingen spesiell status i forhold til formålet med opplæringen.

Som det går fram av kap. 6.7.1, har enkelte organisasjoner ønsket at pgr. 1-2 blir tatt opp til nærmere vurdering, trolig på bakgrunn av formuleringen i pgr. 1-2 første ledd, der det heter at «grunnskolen . . . i samarbeid og forståing med heimen [skal] hjelpe til med å gi elevane ei kristen og moralsk oppseding . . .» Pgr. 1-2 har imidlertid et langt videre siktemål enn bare å fremme «ei kristen og moralsk oppseding», i det den fastsetter at opplæringen i skolen bl.a. også skal fremme menneskelig likeverd og likestilling, åndsfrihet og toleranse, økologisk forståelse og internasjonalt medansvar. Videre heter det i

pgr. 1-2 at opplæringen skal støtte opp under et felles kunnskaps-, kultur- og verdigrunnlag i folket.

Pgr. 1-2 i opplæringsloven tas ikke opp til nærmere behandling i meldingen. I tilfelle den skal tas opp til nærmere vurdering senere, må det være i en annen og betydelig bredere sammenheng enn i forhold til KRL-faget alene.

I denne meldingen vil departementet heller ikke ta opp til realitetsdrøfting spørsmålet om økonomisk støtte til trossamfunnenes egen tros- eller dåpsopplæring, slik noen organisasjoner har ønsket, jf. kap. 6.7.3. Det skolefaget det handler om her, skal gi kunnskap om forskjellige religioner og livssyn. Hensikten er ikke å gi opplæring til tro. Det sistnevnte er prinsipielt sett tros- og livssynsorganisasjonenes eget ansvar. Det vises i denne sammenheng bl.a. til lov om trudemssamfunn pgr. 20 og til dåpsopplæringsutvalgets utredning NOU 2000:26 « . . . til et åpent liv i tro og tillit», som departementet har sendt på høring med uttalefrist 10. april 2001. Utredningen vil bli behandlet i en egen melding som vil bli lagt fram for Stortinget senere, jf. nærmere omtale i kap. 8.9.

1.3 Utviklingen i befolkningens tros- og livssynstilhørighet

Ifølge rapporten «Tro og livssyn som grunnlag for tilskudd og offentlige funksjoner» (Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet 2000) stod i 1950 ca. 123.000 personer (3,8 pst. av befolkningen) utenfor Den norske kirke. Av disse var vel 100.000 medlemmer i andre trossamfunn (3,1 pst.; vesentlig kristne), og 22.000 (0,7 pst.) utenfor ethvert trossamfunn. Det var således få medlemmer i ikke-kristne trossamfunn og svært få medlemmer i livssynssamfunn. Fram mot 1970 var det en svak relativ vekst av medlemmer i trossamfunn utenfor Den norske kirke, og nær stagnasjon i antall medlemmer i livssynssamfunnet Human-Etisk Forbund (ca. 500 tilskuddsberettigede medlemmer i 1970; andre livssynssamfunn under 500 medlemmer ikke registrert).

Etter 1970 har det vært en sterk absolutt og relativ vekst i tallet på personer utenfor statskirken. Fram til 1999 steg tallet til 572.000, og andelen økte til ca. 13 pst. av befolkningen. Veksten har vært særlig sterk innenfor islam, men også andre ikke-kristne trossamfunn som buddhismen, hinduismen m.fl. har hatt sterk vekst, i det vesentlige knyttet til innvandring. Det har også vært betydelig medlemsvekst i kristne trossamfunn som Den romersk-katolske kirke (vesentlig knyttet til innvandring) og blant pinsemenigheter, samt i Human-Etisk Forbund. Et annet trekk er at stadig flere velger ikke å være medlem av noe tros- eller livssynssamfunn som får økonomisk støtte fra det offentlige.

Geografisk sett har Oslo klart den største andelen medlemmer utenfor statskirken (27 pst. i 1999). Sogn og Fjordane og Nord-Trøndelag har den minste andelen (vel 6 pst.). Skoleåret 1998/99 var andelen minoritetsspråklige elever i grunnskolen i Oslo sett under ett nær 29 pst., varierende fra nesten 70 pst. i bydel Gamle Oslo til 6,5 pst. i bydel Sogn. Det viktigste fremmedspråket i Oslo-skolen er urdu (Kilder: Rapporten «Tro og livssyn som grunnlag for tilskudd og offentlige funksjoner», 2000, og Statistisk årbok for Oslo, 1999).

Befolkningen i Norge fordelte seg i 1999 på de hovedkategoriene i og utenfor tros- og livssynssamfunn som framgår av tabell 1.1. Denne er basert

på befolkningsstatistikk og tall fra medlemsregisteret for Den norske kirke og utbetalte tilskudd til tros- og livssynssamfunn utenfor statskirken.

Tabell 1.1: Befolkningen pr. 01.08.1999 fordelt på hovedkategorier i og utenfor tros- og livssynssamfunn

Hovedkategorier		Antall personer i og utenfor tros- og livssynssamfunn	
		Antall (avrundet)	Prosent
1.	Medlemmer i Den norske kirke	3.888.000	87,2
2.	Medlemmer i andre tros- og livssynssamfunn som fikk økonomisk tilskudd fra staten, av disse:		
	a) Registrerte trossamfunn	242.300	5,4
	b) Uregistrerte trossamfunn	27.700	0,6
	c) Livssynssamfunn	67.100	1,5
3.	Medlemmer i samfunn som ikke søker/ ikke får statstilskudd, og personer som ikke er medlemmer i noe tros- eller livssynssamfunn	234.900	5,3
Totalt		4.460.000	100,0

Kilde: KUF, 2000: Tro og livssyn som grunnlag for tilskudd og offentlige funksjoner

1.4 Felleskultur og mangfold

Som det går fram av kap 1.3, har Norge i løpet av bare noen få tiår endret karakter fra å være et religiøst sett relativt homogent samfunn til å bli et mer flerreligiøst samfunn.

Dette er en stor utfordring for nasjonen - å bygge og videreutvikle landet til et samfunn der de mange ulike grupperingene kan leve sammen i harmoni og med gjensidig respekt for hverandres livssyn, kultur og levesett. Sosialiseringen i det norske samfunnet tar sikte på å integrere grupper og individer slik at alle - innenfor rammen av samfunnets lov- og regelverk - får ivareta sin egen kultur (identitet), samtidig som de lærer å forstå hverandre og kommunisere innenfor et flerkulturelt fellesskap (dialog). Dette til forskjell fra segregering, der ulike grupper lever isolert i sine egne kulturelle fellesskap med svært begrenset kontakt utad og liten dialog med majoritetskulturen. Den andre ytterligheten er assimilering, der minoritetene oppgir sin egen kultur og ensidig tilpasser seg majoritetskulturen.

I tillegg til økt mangfold innad i landet øker den mellomfolkelige kontakt og samhandling over landegrensene. Begge forhold medvirker til å skape behov for en felles opplæring som virker samlende om felles verdier, og som gir kunnskap om egen og andres religiøse og livssynsmessige basis. Slik sett skal skolen generelt være en felles arena i sosialiseringprosessen i det norske samfunnet, der målet er å utvikle et verdifellesskap basert på kunnskap og forståelse. Det skal knyttes bånd mellom grupper og kulturer, og religions- og livssynsfaget skal være brobygger i denne prosessen.

Akkurat som alle i landet må lære seg norsk språk for å kunne fungere godt i hverdagen, er det viktig at alle også lærer norsk kultur, seder og tradisjoner å kjenne, for å kunne forstå viktige sammenhenger i det norske samfun-

net. Tilsvarende er det viktig for elever med bakgrunn i kristen tro å få kunnskap om minoritetsreligioner og livssyn.

Et tro- og livssynsfag som felles arena for utvikling av gjensidig forståelse og respekt er også viktig sett i forhold til utviklingstendenser ellers i samfunnet. På enkelte områder kan det synes som om solidaritet og kollektive verdier står for fall, med tiltakende fragmentering. Innenfor det frivillige organisasjonslivet er det i det vesentligste de allment orienterte og allmennyttige humanitære, sosiale og kulturelle organisasjonene som har størst rekrutteringsproblemer, mens de individorienterte og egennyttige organisasjonene, med nisjepregede mål, er i vekst. «Like barn leker best» er nettopp et uttrykk for at mange søker samvær med likesinnede i fritiden og i frivillig sektor. Dette kan lett medføre at samfunnet får organisatoriske skiller i hverdagen, som kan bli forsterket av etniske, kulturelle og religiøse skiller.

Grunnskolen er en svært viktig møteplass og felles arena for barn og unge når det gjelder å bygge en felleskultur preget av innsikt i og respekt for hverandres religiøse og livssynsmessige særtrekk. Det som barn og unge ikke får med seg av kunnskap, verdier og trening i skolen, kan være vanskelig å ta igjen senere i livet. Også i dette perspektivet er det særdeles viktig at et tro- og livssynsfag har bred oppslutning fra alle livssynsgrupper i samfunnet, basert på en rimelig balanse mellom de ulike gruppenes særinteresser.

1.5 Internasjonale forpliktelser

Ved lov 21. mai 1999 nr. 30 om styrking av menneskerettighetenes stilling i norsk rett, menneskerettsloven, ble den europeiske menneskerettskonvensjon (EMK) med protokoller, den internasjonale konvensjonen om økonomiske, sosiale og kulturelle rettigheter (ØSK) og den internasjonale konvensjonen om sivile og politiske rettigheter (SP), med protokoller, gjort til norsk lov.

Den juridiske definisjonen av foreldrerett kan utledes av internasjonale konvensjoner som Norge er bundet av. Det vises i den forbindelse til SP artikkel 18 nr. 4, der det heter at konvensjonspartene forplikter seg til å respektere foreldres, og i tilfelle vergers, frihet til å sørge for sine barns religiøse og moralske oppdragelse i samsvar med deres egen overbevisning. EMK, første tilleggsprotokoll artikkel 2, har regler om retten til utdanning og statens plikt til å respektere foreldrenes rett til å sikre utdanning og undervisning i samsvar med deres egen religiøse og filosofiske overbevisning. EMK artikkel 9 slår fast at enhver har rett til tankefrihet, samvittighetsfrihet og religionsfrihet.

Den europeiske menneskerettskommisjonen og -domstolen i Strasbourg har behandlet enkelte saker av betydning for vurderingen av KRL-faget. Det vises til sakene Angelini vs. Sverige (No 10491/83) som gjaldt fritak fra undervisningen i faget religionskunnskap, og Kjeldsen, Busk Madsen og Pedersen vs. Danmark, A 23 (1976) som gjaldt integrert seksualundervisning i statlig grunnskole. I den første saken var det reist spørsmål om det forelå indoktrinering fra statens side og brudd på EMKs artikkel 9. Det ble uttalt at konvensjonen ikke var til hinder for at religionsundervisningen legger hovedvekten på kristendommen på grunnskolenivå. I saken mot Danmark var spørsmålet om foreldrene kunne få sine barn fritatt fra integrert, tvungen seksualundervis-

ning. Domstolen gav her uttrykk for følgende tolkning av EMKs første tilleggsprotokoll art. 2:

«The second sentence of Article 2 (P1-2) implies on the other hand that the State, in fulfilling the functions assumed by it in regard to education and teaching, must take care that information or knowledge included in the curriculum is conveyed in an objective, critical and pluralistic manner. The State is forbidden to pursue an aim of indoctrination that might be considered as not respecting parents' religious and philosophical convictions. That is the limit that must not be exceeded.»

Denne generelle forståelsen av bestemmelsen har Domstolen fastholdt i senere praksis. I den konkrete saken ble konklusjonen at EMKs første tilleggsprotokoll artikkel 2 ikke var krenket.

FN-konvensjonen om barns rettigheter av 20. november 1989 trådte i kraft for Norge i 1991. Artikkel 12 gir uttrykk for et grunnleggende prinsipp - respekten for barnets synspunkter. Artikkel 14 fastslår at barn har rett til tanke-, samvittighets- og religionsfrihet. Retten til utdanning omhandles i artikkel 28, som gir generelle regler. Av større betydning er artikkel 29 nr. 1 om formålet med opplæringen. Konvensjonen angir hvilke mellommenneskelige verdier undervisningen skal fremme, herunder forståelse, fred, toleranse og vennskap mellom bl.a. folk med ulik livssynsmessig tilhørighet. Barnekonvensjonen sier også at undervisningen skal fremme utvikling og respekt for de nasjonale verdiene i det landet der barnet bor.

Det vises også til artikkel 30 om at barn som tilhører minoriteter eller urbefolkninger, ikke skal nektes retten til å nyte godt av sin kultur, bekjenne seg til og utøve sin religion eller til å bruke sitt eget språk. Videre vises det til Unesco-konvensjonen av 14. desember 1960 mot diskriminering i undervisningen artikkel V b) om at barna skal få undervisning i samsvar med foreldrenes overbevisning, og at ingen skal tvinges til å motta religiøs opplæring som ikke er i samsvar med denne. Verken barnekonvensjonen eller Unesco-konvensjonen er inkorporert i norsk lov.

På oppdrag fra departementet har lagdommer Erik Møse utledet konvensjonenes krav i utredningen «Fritak for undervisning i faget Kristendoms-kunnskap med religions- og livssynsorientering. Forholdet til Norges folkerettslige forpliktelser». Denne utredningen er vedlagt Ot.prp. nr. 38 (1996-97). Konklusjonen her er at det er tryggest med generell fritaksrett, men at begrenset fritak ikke vil være i strid med konvensjonene:

«Slik situasjonen nå fremstår, finner jeg at det tryggeste er en generell fritaksrett. Det vil innebære at de internasjonale tilsynsorganene ikke gir seg inn på en nærmere vurdering av de tvilsomme spørsmål obligatorisk undervisning reiser. Men jeg kan ikke si at begrenset fritak vil være i strid med konvensjonene. Forutsetningen er da at man får til en ordning som i praksis ligger innenfor deres rammer. Mye vil avhenge av den videre lovbehandling og den konkrete gjennomføring av faget.»

FNs barnekomité, FN's menneskerettighetskomité og FN's rasediskrimineringskomité har tatt opp spørsmål om bl.a. praktiseringen av den begrensede fritaksretten i forbindelse med eksaminasjon av Norges rapporter om gjen-

nomføringen av Barnekonvensjonen, FN-konvensjonen om sivile og politiske rettigheter og Rasediskrimineringskonvensjonen.

Barnekomiteen uttrykker i sine merknader av 30. august 2000 til Norges 2. rapport bekymring over at innføringen av KRL-faget kan virke diskriminerende. Komiteen er særlig bekymret over praktiseringen av fritaksretten, og anbefaler at Norge ser på innføringen av det nye pensumet på nytt, samt vurderer en annen praktisering av fritaksretten. Norge står også foran rapportering om bl.a. resultater og oppfølging av KRL-faget, fritakspraksis og utfallet av rettssakene om faget overfor FNs Rasediskrimineringskomité (Norges 16. rapport).

Departementet ser denne stortingsmeldingen og de tiltakene som blir skissert her, som en konkret oppfølging av KRL-faget og spørsmålet om fritaksrett med det siktemål å bringe faget og praktiseringen av det bedre i samsvar med intensjonene i vårt lov- og regelverk.

2 Stortingets behandling av faget

I dette kapitlet vil de ulike stortingsdokumentene som ligger til grunn for innføringen av faget Kristendomskunnskap med religions- og livssynsorientering og den delvise fritaksretten, bli gjennomgått.

Spørsmålet om innholdet i opplæringen og spørsmålet om fritak fra KRL-faget er lagt fram for og behandlet av Stortinget flere ganger. Ingen av de andre skolefagene har vært gjenstand for en lignende gjennomgang. Dette viser også fagets betydning.

Før Reform 97 var kristendomskunnskap et obligatorisk fag i norsk grunnskole. Barn av foreldre som ikke var medlemmer av Den norske kirke, hadde rett til å bli fritatt for undervisningen. Elever som var fritatt, kunne få undervisning i faget livssynskunnskap.

Et utvalg med direktør Erling Pettersen som leder ble nedsatt i august 1994 for å vurdere behovet for endringer i innhold og organisering av fagene kristendomskunnskap, livssynskunnskap og religion i grunnskolen, den videregående opplæringen og lærerutdanningen. Utvalget la fram sin utredning NOU 1995: 9 *Identitet og dialog* i mai 1995.

Utvalget foreslo at det for grunnskolen ble utformet et utvidet kristendomsfag, som skulle være åpent og inkluderende. Faget skulle i utgangspunktet være felles for elevene. Det ble foreslått at det nye faget skulle ha sin basis i den evangelisk-lutherske lære. Siden undervisningen i deler av faget kunne oppleves som problematisk for religiøse minoriteter og livssynsminoriteter, ble det foreslått en begrenset fritaksordning.

Utredningen ble sendt til Stortinget som trykt vedlegg til St.meld. nr. 29 (1994-95) *Om prinsipper og retningslinjer for tiårig grunnskole - ny læreplan*, sammen med læreplangruppens utkast til læreplan for et utvidet kristendomsfag. I Innst. S. nr. 15 (1995-96) behandlet komiteen prinsipper og retningslinjer for tiårig grunnskole, ny læreplan. Her slo komiteen fast en rekke prinsipper for faget. Navnet ble fastsatt til «Kristendomskunnskap med religions- og livssynsorientering (KRL)». Det ble pekt på at det måtte etableres en fritaksordning for faget, og regjeringen ble bedt om å komme tilbake til Stortinget om spørsmål knyttet til fritaksretten for elevene.

I St.meld. nr. 14 (1995-96) *Om kristendomskunnskap med religions- og livssynsorientering* la regjeringen fram en ny melding om KRL-faget. Utkast til en ny læreplan for kristendomskunnskap med religions- og livssynsorientering etter prinsipper fastsatt av Stortinget i Innst. S. nr. 15 (1995-96), ble lagt ved meldingen. Komiteen behandlet meldingen i Innst. S. nr. 103 (1995-96) og drøftet prinsipper og mål for faget samt rammene for fritaksordningen. Her gav flertallet uttrykk for at det var tilfreds med det stoffutvalget læreplanen inneholdt. Flertallet mente videre det ville være tjenlig at Stortinget fikk en oversikt over praktiseringen av fritaksretten, etter at reglene hadde vært anvendt en treårsperiode. En samlet komité henstilte til regjeringen om å komme tilbake med en bred vurdering av fritaksretten i KRL-faget i forbindelse med proposisjonen om opplæringslovene. Komiteen uttalte at en slik vurdering måtte innbefatte en juridisk vurdering og legge til grunn at formåls-

paragrafen opprettholdes og at de internasjonale konvensjoner som Norge har tiltrådt, skal overholdes. Komiteen bad også om at lovfesting av fritaksretten ble tatt opp som problemstilling i forbindelse med behandlingen av skolelovene, jf. Ot.prp. nr. 40 (1995-96).

I St.meld. nr. 15 (1995-96) *Om fag- og timefordelingen i den tiårige grunnskolen* ble timetallet i faget foreslått utvidet. I Innst. S. nr. 105 (1995-96) om fag- og timefordelingen ble timetallet i kristendomskunnskap med religions- og livssynsorientering vedtatt utvidet til et samlet timetall på 779 timer for hele den 10-årige grunnskolen.

I Ot.prp. nr. 40 (1995-96) *Om lov om endringer i lov 13. juni 1969 nr. 24 om grunnskolen m.m.* kom departementet tilbake til fritaksordningen. Komiteens flertall gjentok i Innst. O. nr. 56 (1995-96) at de ønsket en bred vurdering av fritaksretten, og Stortinget fattet følgende vedtak i juni 1996:

«Stortinget ber Regjeringen i forbindelse med proposisjon om opplæringslovene å komme tilbake med en bred vurdering av fritaksretten knyttet til faget kristendomskunnskap med religions- og livssynsorientering. En slik vurdering må innbefatte en juridisk vurdering og legge til grunn at grunnskolens formålsparagraf opprettholdes, og at de internasjonale konvensjoner som Norge har tiltrådt, skal overholdes.»

Lagdommer Erik Møse foretok en utredning med utgangspunkt i stortingsvedtaket. Utredningen ble overlevert til departementet i januar 1997. Hovedkonklusjonen i utredningen er som nevnt i kap 1.5 at det er tryggest med en generell fritaksrett, men at han ikke kunne se at begrenset fritak vil være i strid med konvensjonene. Møse oppsummerer slik:

«Det er ikke lett å forutsi hvilke resultater konvensjonsorganene vil komme til, men prinsippene er noenlunde klare: Undervisningen må ikke gi uttrykk for tvang eller indoktrinering. Det stilles krav om nøytral, pluralistisk og objektiv undervisning. Undervisningen kan ikke bare omfatte en bestemt religion. Det antas at ikke bare direkte forkynelse, men også opplæring som er egnet til å påvirke eleven til å komme til samme tro, vil være i strid med konvensjonene. Er ikke disse prinsipper oppfylt, må det gis fritak fra undervisningen.»

I Ot.prp. nr. 38 (1996-97) *Om lov om endringer i lov 13. juni 1969 nr. 24 om grunnskolen m.m.* la departementet fram forslag til endringer i grunnskoleloven i forbindelse med innføringen av KRL-faget. Møses utredning lå ved proposisjonen. Departementet foreslo en begrenset fritaksordning, samtidig som det ble forslått rett til å klage over undervisningens innhold. I Innst. O. nr. 95 (1996-97) gjorde flertallet i komiteen framlegg om at det skulle framgå av lovteksten at faget skulle være et ordinært skolefag. Flertallet la videre til grunn en annen vurdering enn departementet av klageretten, i forhold til innholdet i opplæringen:

«Fleirtallet vil vise til at foreldre har ein generell klagerett over enkeltvedtak i grunnskolen etter forvaltningslova og grunnskolelova. Dette åpner for klagerett knytta til einskildvedtak om fritak, men gir ikkje utan vidare rett til å klage over innhaldet i opplæringa i faget.

Eit fleirtal, medlemene frå Arbeidarpartiet, Senterpartiet og Kristeleg Folkeparti, finn det ikkje grunngeve at det ordinære skulefaget kristendomskunnskap med religions- og livssynsorientering står i noka særstilling i høve til andre skulefag når det gjeld innhaldet i opp-

læringa. Dette fleirtalet kan heller ikkje sjå at det skulle vere noko sakleg grunnlag for å klage på innhaldet i opplæringa i faget når det er mogleg for elevar å få fritak frå dei delar av undervisninga ved den ein-skilde skulen som dei ut frå eigen religion eller eige livssyn opplever som utøving av annan religion eller tilslutning til anna livssyn, slik dette fleirtalet gjer framlegg om i andre ledd. Dette fleirtalet meiner vidare ein slik prøvingsrett på einskildvedtak er tilstrekkeleg godtgjord etter forvaltningslova og grunnskolelova. Dersom ein ønskjer ein generell klageordning over innhaldet i og opplæringa i dei ulike faga i grunnskulen, vil dette fleirtalet peike på at dette er ei ny og vidtfemnande problemstilling som treng nærare vurdering i samband med handsaminga av ei ny samla opplæringslov.»

I juni 1997 fattet Stortinget vedtak om endringer i grunnskoleloven. Kristendomskunnskap med religions- og livssynsorientering ble innført som nytt obligatorisk fag i grunnskolen fra skolestart høsten 1997.

Reglene i grunnskolelovens pgr. 7 nr. 4 andre og tredje ledd, 13 nr. 10 og 18 nr. 3 ble ført vidare i opplæringslovens pgr. 2-4, jf. Ot.prp. nr. 46 (1997-98) og Innst. O. nr. 70 (1997-98). Her heter det:

«§ 2-4. Undervisninga i faget kristendomskunnskap med religions- og livssynsorientering. Fritak frå religiøse aktivitetar m.m.

Undervisninga i kristendomskunnskap med religions- og livssynsorientering skal

- gje grundig kjennskap til Bibelen og kristendommen som kultur- arv og evangelisk-luthersk tru,
- gje kjennskap til andre kristne kyrkjesamfunn,
- gje kjennskap til andre verdsreligionar og livssyn, etiske og filosofiske emne,
- fremje forståing og respekt for kristne og humanistiske verdiar og
- fremje forståing, respekt og evne til dialog mellom menneske med ulik oppfatning av trudoms- og livssynsspørsmål.

Kristendomskunnskap med religions- og livssynsorientering er eit ordinært skolefag som normalt skal samle alle elevar. Undervisninga i faget skal ikkje vere forkynnande.

Den som skal undervise i kristendomskunnskap med religions- og livssynsorientering, skal ta utgangspunkt i grunnskolen sin føremålsparagraf i § 1-2 og presentere kristendommen, dei ulike religionar og livssyn ut frå sin eigenart. Dei same pedagogiske prinsipp skal leggjast til grunn for undervisninga i dei ulike emna.

Eleven skal etter skriftleg melding frå foreldra få fritak frå dei delane av undervisninga ved den enkelte skolen som dei ut frå eigen religion eller eige livssyn opplever som utøving av annan religion eller tilslutning til anna livssyn. Dette kan m.a. vere religiøse aktivitetar i eller utanfor klasserommet. Skolen skal ved melding om fritak, så langt det er råd og særleg på småskoletrinnet, søkje å finne løysingar ved å leggje til rette for differensiert undervisning innanfor læreplanen.

Elevar som har fylt 15 år, gir sjølv skriftleg melding som nemnd i fjerde leddet.»

3 Gjennomførte tiltak

Læreplanen i KRL-faget ble fastsatt av Stortinget i desember 1995 og innført i grunnskolen i løpet av de tre skoleårene 1997-98 til 1999-2000, dvs. i samme takt som de øvrige fagene i Reform 97. I dette kapitlet blir det gitt en oversikt over de tiltak departementet har iverksatt for å bistå kommunene og skolene med å innføre læreplanen i tråd med intensjonene med faget.

3.1 Informasjon

I *Nyhetsbrev nr. 3, 1997 om Reform 97* (rundskriv F-3080-3/97), som kom etter Stortingets behandling av St.meld. nr. 14 (1995-96), omtalte departementet blant annet KRL-faget. Nyhetsbrevet ble sendt til bl.a. alle grunnskolene, kommunene og statens utdanningskontorer.

Høsten 1997 ble en egen informasjon om KRL-faget, Informasjon om «Kristendomskunnskap med religions- og livssynsorientering» (F 4054), sendt til alle foreldre/foresatte med barn i grunnskolen. Her presenterer departementet bakgrunnen for, intensjonene med og innholdet i faget. Lovreglene om begrenset fritak blir gjennomgått. Departementet viser til at faget er et ordinært skolefag, som normalt skal samle alle elever. Det vises til at når foreldre ber om fritak, plikter skolen så langt råd er, og særlig på småskoletrinnet, å tilby differensiert undervisning innenfor læreplanen. Videre slås det fast at ingen skal tvinges til opplæring i strid med sin religion og livssyn, og at det ikke skal skje indoktrinering eller forkynnelse i faget.

I informasjonen viser departementet bl.a. til de arbeidsmåtene som er beskrevet i L97, Prinsipper og retningslinjer. Disse arbeidsmåtene, bl.a. lokal og individuell tilpasning, temaorganisert undervisning og prosjektarbeid, gjelder KRL-faget på lik linje med andre skolefag.

I skrevet til foreldrene legger departementet vekt på at skolene skal informere om læreplanen i faget og om hvordan undervisningen tenkes organisert, slik at alle foreldre skal få lik sjanse til å vurdere behovet for å gi melding om fritak for sine barn. Den gode dialogen mellom hjem og skole blir understreket. Departementet viser til at foreldrene, når de ber om fritak, skal sende en begrunnet melding til skolen. Det ble videre opplyst at kommunenes vedtak kan påklages til statens utdanningskontor i fylket. Krav om begrunnelse ble senere fraveket ved klart religiøse aktiviteter, jf. rundskriv F-03-98.

Denne informasjonen til foreldre/foresatte ble oversatt til en rekke språk: samisk, urdu, engelsk, vietnamesisk, spansk, bosnisk, kroatisk, tyrkisk, albansk, arabisk, somalisk og tamil.

Rundskriv F-90-97 om endringer i grunnskoleloven ble sendt ut i juli 1997 til kommunene, fylkeskommunene, fylkesmennene, Kommunenes Sentralforbund, lærerorganisasjonene, privatskoleorganisasjonene og statens utdanningskontorer. Her gjør departementet oppmerksom på endringene i grunnskoleloven, blant annet de endringene som gjelder KRL-faget. Det slås fast at KRL-faget er et ordinært skolefag, og at undervisningen ikke skal være forkynnende. Loven omtaler også den delvise fritaksretten.

Departementets kommentarer til lovendringene slår fast hvilke mål og prinsipper som ligger til grunn for læreplanen i faget, dessuten at læreplanen er forskrift og dermed bindende for opplæringen. Rundskrivet inneholder mye av den samme informasjonen som informasjonsskrivet til foreldrene.

I løpet av 1997 gjennomførte statens utdanningskontorer kurs og konferanser mv. for å informere kommunene og skolene om det nye faget.

Rundskriv F-03-98 om differensiert undervisning og avgrenset fritak i KRL-faget ble sendt ut i januar 1998 til grunnskolene, kommunene, fylkeskommunene, statens utdanningskontorer, fylkesmennene, høgskolene og universitetene, lærerorganisasjonene, privatskoleorganisasjonene og Kommunenes Sentralforbund. For å sikre at opplæringen i KRL skjer innenfor rammen av loven og læreplanen i faget, ønsket departementet å utdype og supplere den informasjonen som var gitt tidligere, særlig når det gjaldt praktiseringen av avgrenset fritak og differensiert undervisning i faget.

Hovedpunktene i rundskrivet var:

- Gjennom lokal tilpasning av læreplanen og pedagogisk og organisatorisk differensiering skal faget tilpasses slik at det kan fungere for alle elever.
- Foreldre som ber om fritak fra religiøse aktiviteter, skal få avgrenset fritak (uten krav om begrunnelse).
- Det ble fremmet forslag til løsninger når det gjaldt konkrete aktiviteter.
- Samarbeidet mellom skole og hjem skal baseres på åpenhet og saklighet.
- Skolen har veiledningsansvar overfor foreldre og elever.

I rundskrivet gav departementet en oversikt over reglene for avgrenset fritak og en presisering av hva som ligger i lovteksten. Det heter bl.a.:

«Departementet legger til grunn at når foreldrene krever fritak fra klare religiøse aktiviteter, skal det gis fritak (avgrenset fritak). I slike tilfeller er det ikke krav til noen begrunnelse fra foreldrene. Når det gjelder krav om fritak utover de klare religiøse aktiviteter, må det stilles større krav til foreldrenes begrunnelse.»

Videre presiserte departementet at de generelle prinsippene i læreplanen om lokal og individuell tilpasning også må anvendes i dette faget. Departementet gav eksempler på religiøse aktiviteter som kan utløse fritak, og eksempler på hvordan ulike former for pedagogisk og organisatorisk differensiering kan anvendes i møtet med konkrete aktiviteter elevene kan fritas fra. Innholdet i dette rundskrivet var en presisering og komplettering av Nyhetsbrev nr. 3, 1997, F-4054 og rundskriv F-90-97, og rettet opp formuleringen i skrivet til foreldrene i F-4054 om krav om begrunnelse ved melding om delvis fritak.

3.2 Lærerveiledning

Til skolestart i august 1997 forelå departementets Veiledning L97 - Kristendomskunnskap med religions- og livssynsorientering. Veiledningene til L97 var ledd i departementets plan for kompetanseutvikling knyttet til innføringen av det nye læreplanverket i perioden 1997-2000. Veiledningen ble blant annet sendt ut til alle grunnskolene, kommunene og statens utdanningskontorer. Veiledningene skal være et redskap for å gjennomføre læreplanen i klasserommet, og gi lærerne hjelp

- til å sette seg inn i, drøfte og reflektere over innholdet i læreplanverket og

- konsekvensene for opplæringen
- til å få ideer og se muligheter for å kunne arbeide med det aktuelle faget eller området slik læreplanverket tilsier
- til å få ideer til utviklingsarbeid i faget eller på områder i faget

Veiledningen om KRL-faget drøfter sentrale sider ved læreplanen og konsekvenser for opplæringen. De felles målene for faget blir gjennomgått og presisert. Veiledningen beskriver prinsippene for opplæringen, blant annet lærens rolle. Videre beskriver den struktur og målområder i læreplanen og gir eksempler på hvordan en kan følge opp læreplanen i praktisk arbeid. Det finnes en bred omtale av arbeidsmåter i faget med et eget kapittel om hovedarbeidsmåter. Veiledningen omtaler blant annet lokal og individuell tilpassing og differensiert undervisning. Konkrete eksempler fra småskoletrinnet, mellomtrinnet og ungdomstrinnet gir ideer til hvordan en kan arbeide med faget. Veiledningen har også et eget kapittel om begrenset fritak og differensiert undervisning.

3.3 Læremidler og kompetanseutvikling mv.

I forbindelse med Reform 97 ble det utgitt nye lærebøker i alle fag, også i KRL-faget. Lærebøkene ble godkjent av Nasjonalt læremiddelsenter etter den daværende godkjenningsordningen i opplæringsloven (godkjenningsordningen ble opphevet 1. august 2000). Representanter fra ulike tros- og livssynsamfunn var med i denne prosessen.

Det ble videre nedsatt en gruppe som utarbeidet en kildesamling med aktuelle tekster fra ulike religioner og livssyn for undervisningen i KRL-faget. Representanter fra enkelte minoritetsgrupper deltok i dette arbeidet. Kildesamling 1 og 2 med tilleggshefte ble sendt ut gratis til alle skoler våren 2000. Kildesamlingen foreligger på bokmål og nynorsk.

I forbindelse med innføringen av den nye læreplanen uttalte departementet at det i en reformperiode er nødvendig at staten medvirker med planlegging, hjelpemidler og økonomiske midler. Departementet utarbeidet en plan for kompetanseutvikling for perioden 01.01.96-31.12.99, der etterutdanning for personalet utgjorde en hoveddel. Den fireårige planen ble fulgt opp med årlige handlingsplaner på statlig og kommunalt nivå. KRL-faget var et prioritert område fra starten av. Planen for etterutdanning i KRL var klar våren 1997. Kursene var lagt opp for de ulike trinnene i moduler med til sammen 21 timer over tre dager og med arbeid mellom samlingene.

Tilstandsrapportene fra statens utdanningskontorer viser at alle kommunene gjennomførte kompetanseutviklingstiltak i KRL-faget i 1997. I 1998 var det 344 kommuner som gjennomførte slike tiltak. Utdanningskontorenes årsrapporter viste at det i 1997-98 kom inn 116 klager (anker over kommunal klagebehandling) som gjaldt KRL-faget, mot 51 klager i 1998-99 og 36 klager i 1999-2000.

Statistisk sentralbyrå la i november 2000 fram resultatene av en undersøkelse som ble gjennomført for å kartlegge etterutdanningen og lærernes planer om etterutdanning i de fagene de underviser i. I løpet av de tre første årene med KRL har mer enn en fjerdedel (27 pst.) av de lærerne som underviser i KRL-faget, tatt etterutdanning i faget. Lærerne på ungdomstrinnet har deltatt mest. Østlandet er den landsdelen hvor deltakelsen har vært størst. Nord-

Norge skiller seg ut med lavest deltakelse. I Telemark har 58 pst. tatt etterutdanning i faget, i Oslo 19 pst. Eldre lærere har deltatt i større grad enn yngre. De lærerne som har mest utdanning fra før, har deltatt mest.

Undersøkelsen fra Statistisk sentralbyrå viser videre at ca. 96 pst. av lærerne har godkjent utdanning høsten 2000. 60 pst. av de lærerne som underviser i KRL, har relevant utdanning i faget. De fleste av disse har utdanning i kristendomskunnskap eller livssynskunnskap. Statistisk sentralbyrå har spurt etter lærernes utdanning knyttet til vekttall i faget. Først omkring 1980 ble det vanlig å beskrive fagene i allmennlærerutdanningen i form av vekttall eller 1/4-års-1/2-årsenheter. Eldre lærere kan derfor ha svart at de ikke har utdanning i faget, selv om de har hatt faget i sin grunnutdanning. Kristendomskunnskap (eller kristendomskunnskap med livssynsorientering) har alltid vært et obligatorisk fag i allmennlærerutdanningen, men med rett til fritak for studenter som ikke var medlem av statskirken. Fra 1998 ble faget erstattet med det nye KRL-faget og utvidet fra 5 til 10 vekttall (se kap. 8.6). Muligheten for fritak falt samtidig bort. De første lærerne med denne utdanningen er nå på vei inn i skoleverket.

3.4 Forskrifter

Forskrift til opplæringsloven ble fastsatt av departementet i juni 1999. Her åpnes det i § 1-1 for større lokal frihet når det gjelder innholdet i fagene. Hovedmomenter kan velges bort hvis det foreligger en pedagogisk begrunnelse. Videre kan hovedmomenter forskyves mellom klassetrinn, men må behandles innenfor hovedtrinnet. Dette gjelder også KRL-faget.

3.5 Strakstiltak gjennomført etter at evalueringen av KRL-faget forelå

Etter at resultatene av evalueringene var klar i oktober 2000, sendte departementet i november 2000 brev til grunnskolene, kommunene og statens utdanningskontorer. Her ble det gitt en kort orientering om evalueringsrapportene. Departementet bad den enkelte skole gå gjennom sine rutiner for å sikre at informasjonen til hjemmene, undervisningen i KRL-faget og praktiseringen av fritaksordningen skjer i tråd med de forutsetninger som ligger til grunn for faget. Utdanningsdirektørene fikk i oppdrag å gjennomgå evalueringresultatene og drøfte forbedringspunkter med kommunene i sine fylker.

I et møte med utdanningsdirektørene i januar 2001 meldte disse tilbake til departementet om oppfølgingen lokalt. Det ble gitt uttrykk for at det gjennomgående er ro omkring KRL-faget i de enkelte fylkene, og at det er få klagesaker.

4 Rettssaker mot staten

Etter at KRL-faget ble innført, er staten blitt saksøkt av Human-Etisk Forbund m/foreldre og av Islamsk Råd Norge m/foreldre. I dette kapitlet vil det bli gitt en kortfattet oppsummering av rettssakene. Rettssakene gir et bilde av noen av de erfaringene som er gjort med faget.

Sakene har vært ført for Oslo byrett og Borgarting lagmannsrett. I saken reist av Human-Etisk Forbund m/foreldre ble det avsagt dom i lagmannsretten i oktober 2000, etter forutgående dom i byretten i april 1999. I saken reist av Islamsk Råd Norge m/foreldre ble det avsagt dom i byretten i november 1999.

Begge dommene er anket og er derfor ikke rettskraftige.

4.1 Oslo byrett: Islamsk Råd Norge m/foreldre mot staten v/Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet

---

Saken gjaldt krav om fullt fritak fra undervisningen i KRL-faget. Saksøkerne hevdet at loven er i strid med de internasjonale konvensjonene Norge er bundet av, og at undervisningen favoriserer en religion på bekostning av de andre. Dette er etter saksøkernes vurdering brudd på religionsfriheten og strider også mot bestemmelsene om indoktrinering i Den europeiske menneskerettighetskonvensjon (EMK) artikkel 9.

Staten avviste saksøkernes påstander. Staten ble frifunnet.

Retten bygde sin vurdering på at KRL-fagets formål er å formidle kunnskap om religion og livssyn og å formidle slik kunnskap i en felles undervisning. Dette formålet er etter rettens syn viktig når faget skal vurderes i forhold til menneskerettighetene. Retten la til grunn at det går fram av lovens forarbeider at KRL-faget er ment å være et nøytralt skolefag uten forkynnelse. Retten konkluderte med at det ikke er i strid med menneskerettighetene at faget har en kvantitativ overvekt av kristendom når læreplanen bygger på at de ulike religionene skal være kvalitativt likestilt.

Retten ser ikke at skolens formålsparagraf medfører at faget er i strid med menneskerettighetene, da formålsparagrafen må tolkes i lys av § 2-4, hvor det framgår at faget ikke skal være forkynnende. Etter rettens syn er både loven og læreplanverket utformet på en måte som tilfredsstiller konvensjonens krav. Etter bevisføringen bygde retten på at det er mulig i praksis å oppfylle de kvalitative krav læreplanen stiller.

Retten fant videre ikke grunnlag for, etter en objektiv målestokk, at KRL-faget krenker indoktrineringsforbudet i Menneskerettskonvensjonen.

4.2 Borgarting lagmannsrett: Human-Etisk Forbund m/foreldre mot staten v/Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet

---

Saken gjaldt spørsmålet om foreldrenes rett til å kreve fullt fritak for sine barn fra KRL-faget i grunnskolen. Saksøkerne hevdet at KRL-faget i realiteten er kristendomsundervisning med noen emner i tillegg. Saken dreier seg derfor

om retten til å be sine barn fritatt fra kristendomsundervisning, en rett som har eksistert i Norge i over 100 år. Det ble hevdet at det strider mot menneskerettighetene at det ikke er tillatt med fullt fritak i faget.

Staten avviste saksøkers påstander. Staten ble frifunnet.

Lagmannsretten foretok en vurdering av KRL-faget med fritaksordninger mot internasjonale konvensjoner og konvensjonspraksis på området, for å finne ut om loven strider mot internasjonale forpliktelser Norge er bundet av. Deretter vurderte retten praktiseringen av faget og fritaksordningen i forhold til de elevene/foreldrene som var involvert. Etter en gjennomgang av konvensjoner og konvensjonspraksis la lagmannsretten til grunn at kravet til undervisningen kan sammenfattes slik:

«Det kan undervises om kristendom, andre religioner og etiske og filosofiske emner for alle barn uavhengig av deres eller foreldrenes tro eller livssyn såfremt undervisningen ikke bærer preg av forkynnelse eller er indoktrinerende. Dette presiseres til at undervisningen må være nøytral, objektiv, kritisk og pluralistisk. Det er videre akseptert at hovedvekten av undervisningen angår kristendom i grunnskolen forutsatt at den skjer på den beskrevne måten.»

Etter en gjennomgang av innholdet i faget fant lagmannsretten at de formelle rammene rundt KRL-faget legger opp til en kritisk, nøytral, objektiv og pluralistisk undervisning som ikke er forkynnende eller indoktrinerende. Fagets rammer legger ikke opp til en undervisning som er egnet til å påvirke noen til en bestemt tro. Videre konkluderte retten med at foreldreretten ikke går så langt at den kan gi adgang til fritak fra hele faget. Retten slo fast at barn har krav på undervisning og kunnskap.

Retten fant ikke at formålsparagrafen, slik den er tolket av komitéflertallet i lovens forarbeider og av departementet, er i strid med konvensjonene. I vurderingen av den konkrete gjennomføringen av faget fant ikke lagmannsretten at noen av partene er blitt utsatt for klare overgrep i forhold til religionsfriheten og foreldreretten.

Lagmannsretten fant at det er mulig å gjennomføre en avgrenset fritaksordning slik det er forutsatt. Etter å ha vurdert statens oppfølging av faget, fant retten at staten har fulgt opp sin plikt til å sikre at undervisningen og praktiseringen av fritaksreglene skjer i samsvar med Stortingets forutsetninger.

5 Evalueringen av faget Kristendomskunnskap med religions- og livssynsorientering

I april 1998 fikk Norges forskningsråd i oppdrag fra Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet å iverksette evalueringen av Reform 97. Som en del av oppdraget fikk Forskningsrådet i oppgave å evaluere KRL-faget innen høsten 2000. I departementets oppdragsbrev heter det:

«Stortinget har bedt om en rapport med oversikt over praktisering av fritaksreglene i faget Kristendomskunnskap med religions- og livssynsorientering etter en periode på tre år.

Departementet ber spesielt om at praktisering av retten til avgrenset fritak i faget evalueres. Dette bør ses i lys av hvorvidt tilretteleggningen av opplæringen har skjedd i tråd med intensjonene for faget og reglene for fritak.

Det bør særlig fokuseres på hvordan en har brukt muligheten til ulike former for differensiering og lokal tilpasning.

Andre aktuelle problemstillinger er hvordan forholdet er blitt mellom lokal tilpasning og fellesstoff, og hvordan foreldre har opplevd at foreldreretten er tatt på alvor ved hjelp av delvis fritaksrett.»

Forskningsrådet inviterte ulike forskningsmiljøer til å sende inn prosjektsøknad. Evalueringen skulle ha som formål å avklare

- hvordan undervisningen i faget har vært gjennomført
- hvordan fritaksreglene for faget er blitt praktisert
- hvilke vilkår foreldrene har fått for å håndheve foreldreretten innenfor faget

Etter behandlingen av innkomne søknader ble det gitt ett oppdrag til Norsk Lærerakademi (NLA) og ett oppdrag til Høgskulen i Volda (HVo) og forskningsavdelingen ved Diakonhjemmets Høgskolesenter (Diaforsk) i fellesskap. Etter Forskningsrådets ønske har det ikke vært kontakt mellom de to evalueringsgruppene om prosjektene, bortsett fra at det ble passet på at ingen skoler ble tatt ut til å være med i begge undersøkelsene.

De to forskningsgruppene, som avleverte sine evalueringsrapporter i oktober 2000, har valgt svært forskjellige innfallsvinkler til oppdraget. NLA-undersøkelsen er en kvantitativ undersøkelse med et bredt utvalg av lærere, elever og foreldre, som kan sies å være representativt for populasjonen. HVo/Diaforsk-undersøkelsen er derimot en kvalitativ undersøkelse der en har valgt ut kun 10 skoler med relativt store andeler av foreldre fra tros-/livssynsminoriteter. Av de 10 skolene i undersøkelsen har fire over 20 pst. minoritetsspråklige elever, og en av disse har 90 pst. minoritetsspråklige elever. I denne undersøkelsen får en derfor ikke fram gjennomsnittserfaringer, men synspunkter som i stor grad reflekterer minoritetenes opplevelser. Eksempelvis er det i spørreskjemaundersøkelsen til HVo/Diaforsk (260 informanter) 54 pst. av foreldrene som tilhører Den norske kirke, 20 pst. muslimer og 8,5 pst. fra Human-Etisk Forbund. Blant de intervjuede foreldrene (44 informanter) var 34 pst. fra Den norske kirke, 20 pst. muslimer og 14 pst. fra Human-Etisk For-

bund. Dette er en tros- og livssynsmessig sammensetning som er vesentlig forskjellig fra befolkningen som helhet, jf. kap. 1.3 foran.

De to forskningsrapportene har således svært ulike metodiske tilnærminger, som gjør at de supplerer og utfyller hverandre. På viktige punkter har de sammenfallende konklusjoner. Forskningsgruppene har i tillegg til de spørsmålene evalueringen skulle avklare, fremmet egne synspunkter om den videre utviklingen av faget.

I dette kapitlet gjengis et sammendrag av hovedinnholdet i de to rapportene (kap. 5.1 - 5.6), med utgangspunkt i de tre problemstillingene som ble gitt i oppdraget fra Norges forskningsråd. I kap. 5.7 gjengis dessuten enkelte funn fra Oslo-undersøkelsen, som er gjennomført av NLA på oppdrag fra Oslo kommune. Med sikte på å kvalitetssikre teksten i dette kapitlet har utkast vært forelagt de to forskningsgruppene til merknader.

5.1 Om evalueringsrapportene

5.1.1 Norsk Lærerakademi (NLA)

NLA har gitt en presentasjon av bakgrunnen for fagreformen og det gjeldende regelverket for KRL-faget. Det er også gjennomført en analyse av både premisene for og det vedtatte regelverket, der det er påpekt en del svakheter og inkonsekvenser som kan ha hatt betydning for lærernes oppfatninger og iverksettingen av læreplanen.

På bakgrunn av denne analysen er det ved NLA gjennomført en kvantitativ undersøkelse av erfaringene med KRL-faget. I valget av kommuner ble det lagt spesiell vekt på representativitet ut fra «den religiøse geografi» og at etniske minoritetsgrupper, i første rekke samer og innvandrere fra ulike kulturer, skulle bli med i utvalget. Det ble også lagt vekt på å få med alle deler av landet og ulike typer kommuner. I alt er 15 fylker representert i undersøkelsen. Datainnsamlingen ble gjennomført høsten 1999.

I forhold til den første problemstillingen - hvordan undervisningen er gjennomført i faget - har prosjektgruppen valgt lærere, elever og foreldre som målgruppe (respondenter). Lærere, elever og foreldre har også vært målgruppen for spørsmål om hvordan fritaksreglene for faget er blitt praktisert. Når det gjelder hvilke vilkår foreldrene har fått for å håndheve foreldreretten, har det vært særlig viktig å gi foreldrene mulighet til å uttale seg. Forskerne har valgt å spørre lærere, elever og foreldre knyttet til samme klasse på de skolene som har vært med i undersøkelsen. Siktemålet med dette har vært å få synspunkter på den samme undervisningen, men fra ulike ststeder. Utvelgelsen av informanter har gjort det mulig å sammenholde svar fra informantgruppene.

Undersøkelsen er foretatt i 2., 4., 7., 9.- og 10.-klasser med til sammen 2115 elever. I 2. klasse ble det gjennomført intervjuer med et begrenset antall elever, og det har derfor ikke vært hensiktsmessig å beregne svarprosenten for dette klassetrinnet. For de øvrige klassene var det en høyere svarprosent på ungdomstrinnet (89 og 85 pst.) enn på barnetrinnet (69 og 64 pst.). Det er grunn til å tro at den lave svarprosenten for barnetrinnet henger sammen med at det ble stilt krav om aktivt samtykke fra foreldrene for at barna skulle kunne delta.

Når det gjelder foreldrene, ble i alt 1475 av 2124 utsendte skjema besvart. Dette gav en svarprosent på 69. Av alle foreldrene til barn i 2. klasse har 68 pst. svart. Svarprosenten for de øvrige klassetrinnene var 75 i 4. og 7. klasse og henholdsvis 66 og 64 for 9. og 10. klasse.

Det ble sendt ut spørreskjemaer til 1085 lærere. 649 av dem svarte. Det gir en svarprosent på 60. 118 av svarene var fra lærere i klasser hvor også elevene og foreldrene deltok. Svarprosenten var dermed 90 for denne gruppen. For de øvrige KRL-lærerne var svarprosenten 56.

På bakgrunn av sammenlikninger med opplysninger fra Statistisk sentralbyrå og Grunnskolens informasjonssystem, og etter sammenlikninger av grupper med ulik svarprosent, anser forskerne det innsamlede materialet for å være representativt for populasjonen i undersøkelsen. De mener dermed at det er mulig å drøfte de problemstillingene som ligger i evalueringssoppendraget på bakgrunn av de foreliggende data. I den grad det foreligger skjjevheter, er det sannsynlig at det for lærernes og foreldrenes vedkommende er en viss overrepresentasjon av informanter med sterke meninger. Samtidig kan en si at det er en viss underrepresentasjon av medlemmer av Den norske kirke.

På bakgrunn av læreplananalysen og informasjonen fra foreldrene, lærerne og elevene fremmer forskerne forslag til tiltak som kan bidra til at foreldreretten ivaretas på en bedre måte, og at undervisningen i større grad når sine mål.

5.1.2 Høgskulen i Volda (HV0) og forskningsavdelingen ved Diakonhjemmets Høgskolesenter (Diaforsk)

HV0 og Diaforsk har besvart evalueringssoppendraget gjennom tre deler:

- Del 1 er en teoretisk og prinsipiell analyse av premissmaterialet for KRL-faget og fritaksbestemmelsene.
- Del 2 inneholder de empiriske studiene som omfatter en skoleundersøkelse og en undersøkelse av tros- og livssynsgruppers erfaringer.
- Del 3 er et avsluttende tolknings- og analysearbeid på grunnlag av de to første delene.

Del 1: Spenningenes fag. En analyse av KRL-fagets premissgrunnlag

Del 1 er en kvalitativ analyse av offentlige dokumenter som er sentrale for KRL-faget og fritaksbestemmelsene. Analysen skal gi bakgrunn for å forstå hvordan KRL-faget er blitt til, og å forstå problemstillinger knyttet til faget og fritaksretten. Forskerne har sett på den skolehistoriske og faghistoriske utviklingen og på sentrale temaer og posisjoner i den offentlige og politiske debatten om faget. De har vurdert intensjoner og fagprofil og fritaksordningen i forhold til foreldreretten, og de har sett på religionsundervisningen i andre nord-europeiske land.

I premissanalysen beskrives tre idealtypiske momenter som påvirker fagets profil og gir grunnlag for visse spenninger, nemlig et kulturarvmoment, et fellesskapsetikkmoment og et religionsvitenskapelig moment. Forskerne tolker premissmaterialet slik at det legger opp til at undervisningen i faget bør balansere mellom hensynet til formidling av kulturarven, behovet for en felles etisk plattform og en religionsvitenskapelig tilnærming til fagstoffet.

Prinsipper og bestemmelser om fritaksretten knyttet til KRL-faget forstås i lys av intensjonene med faget så vel som av menneskerettslige bestemmelser om foreldrerett og religionsfrihet. Minoritetsrettigheter ses på som et supplement til og et aspekt ved de individuelle menneskerettighetene. Spenninger mellom foreldrerett, barns rettigheter og statens ansvar kommenteres. Erik Møses definisjon av foreldreretten og hans konklusjoner om foreldrerett og fritaksrett legges til grunn for vurderingen av fritaksordningen. Del 1 avsluttes med en oppsummering av utfordringer og dilemmaer som kan finnes i KRL-fagets premissgrunnlag.

Del 2: KRL - (u)mulighetenes fag? En undersøkelse av lærerpraksis og foreldreforfaringer

Del 2 beskriver en *skoleundersøkelse* (del 2 A) og en *undersøkelse av tros- og livssynsgruppers erfaringer* (del 2 B). Dette er empiriske undersøkelser som tar sikte på å kartlegge skolens og foreldrenes erfaringer med faget og fritaksordningen. Foreldre- og minoritetsperspektivet er sentralt i begge undersøkelsene, men kommer særlig tydelig fram i undersøkelsen av tros- og livssynsamfunnenes erfaringer.

I *skoleundersøkelsen* er det brukt en kvalitativ tilnærming, for å få grundig forståelse av de temaene som belyses. Det er ikke valgt ut mange skoler for å få et representativt utvalg, men få skoler for å kunne gå dypere inn i problemstillingene. En får ikke fram gjennomsnittserfaringer, men ytterpunkter som er interessante og avgjørende for vurderingene. Det er særlig lagt vekt på data som sier noe om mindretallets opplevelser og rettigheter. Det er foretatt case-studier av ti skoler fordelt på fem kommuner i ulike landsdeler. Seks av skolene ligger i store byer. Ved fire av byskolene er over 20 pst. av elevene minoritetsspråklige (en av skolene har 90 pst. minoritetsspråklige elever). Fire skoler ligger i bygdekommuner og befinner seg i relativt homogene samfunn. En av disse skolene ligger i et område med flere læstadianere.

Utvalget er gjort for å få fram variasjoner i skolenes egenart (lokalsamfunn, elevsammensetning, skolestørrelse osv.), og for å få innsikt i erfaringene ved noen av de skolene der innføringen av KRL-faget har vært mest kontroversiell:

«Ved kvalitativ metode er det de utvalgte skolene som står i fokus, og en må være forsiktig med å generalisere funnene. Vi får ikke tegnet et gjennomsnittsbilde eller målt utbredelse og omfang av de fenomenene vi undersøker. Likevel vil vi mene at en ved å gå grundig inn i noen få utvalgte «typer skoler» får frem eksempler og innsikt i sammenhenger som vil ha gyldighet for andre «tilsvarende» skoler.»

(Del 2 A: KRL-faget sett fra skole-, lærer- og foreldrehold, s. 8.)

På skolene ble det valgt ut en klasse for hvert av hovedtrinnene til å være med i undersøkelsen. Forskerne intervjuet rektorer/inspektører og KRL-lærere. Spørreskjema ble sendt til alle foreldre med barn i klassene. Svarprosenten var 62. I tillegg ble noen foreldre fra hver klasse intervjuet; særlig gjaldt dette foreldre som hadde søkt om fritak og som tilhørte ulike tros- og livssyn representert i klassen. En valgte disse foreldrene for å få mer utdypende informasjon om hvordan undervisningen i faget og fritaksretten ble ivaretatt, sett

på bakgrunn av foreldreretten. Intervjuene med rektorer og inspektører rettet oppmerksomheten mot skolens prosedyrer, informasjonspraksis og hvilke kriterier som ble lagt til grunn for innvilgelse av fritak. I intervjuene med lærerne ble hovedvekten lagt på deres fortolkning av faget og deres undervisningspraksis, særlig relatert til praktiseringen av fritak. I spørreskjemaet til foreldrene og i intervjuene med de utvalgte foreldrene var temaene foreldrenes erfaringer med undervisningen, med skolens informasjon om faget og fritaksretten og med skolens fritakspraksis og tilretteleggingen av alternativ opplæring. Elevene er ikke hørt i denne undersøkelsen.

Det ble også foretatt en *undersøkelse av tros- og livssynsgruppers erfaringer*. Det var opprinnelig planlagt kortere intervjuer med enkelte representanter, men opplegget ble utvidet til en supplerende empirisk undersøkelse, der også foreldreerfaringer ble inkludert. De som er hørt, er Det Mosaiske Trossamfund, Islamsk Råd Norge, Islamsk kvinnegruppe, Human-Etisk Forbund, Buddhistforbundet, Baha'i, Norges kristne råd, Norges Frikirkeråd, Den norske kirke og Jehovas vitner. Begrunnelsen for å gjennomføre denne undersøkelsen er at tros- og livssynssamfunnenes stemmer skal bli hørt i en sak av så stor betydning for medlemmene. Hovedpoenget har vært å få tak i deres fortolkning av faget, erfaringer med faget og fritaksordningen i praksis, og hva slags fagprofil de ideelt sett ønsker. Disse erfaringene holdes opp mot lærernes og foreldrenes beskrivelser og erfaringer, som kartlegges gjennom skoleundersøkelsen. I skoleundersøkelsen var det vanskelig å få kontakt med tilstrekkelig mange representanter for en del tros- og livssynssamfunn. Tros- og livssynsgruppenes ledelse ble bedt om å finne fram til foreldre som ønsket å formidle sine synspunkter. Ved at samfunnene la opp til møter med foreldregrupper, ble foreldreperspektivet forsterket, og samtalene med tros- og livssynsgruppene fikk en mer sentral rolle i de empiriske undersøkelsene enn det som først var planlagt.

Del 3: Avsluttende drøftinger - intensjoner, dilemmaer og veien videre.

Del 3 er en oppsummering og drøfting av de viktigste funn og konklusjoner fra undersøkelsene (del 2) i forhold til analysen av intensjonene med faget og foreldreretten (del 1). Med utgangspunkt i dette lanseres forslag til mulige endringer og tiltak som svar på de utfordringer som kommer fram gjennom evalueringen (jf. forskernes forslag til endringer, kap. 5.5).

5.2 Hvordan undervisningen i faget har vært gjennomført

5.2.1 Undersøkelsen fra Norsk Lærerakademi

Lærere, elever og foreldre erfarer faget fra ulike posisjoner. Lærerne har hovedansvaret for å realisere læreplanen. De har dermed betydelig innflytelse på hvordan KRL-faget fungerer i den enkelte klasse. På denne bakgrunn har det vært naturlig både å få fram lærerernes erfaringer med faget og å be dem vurdere læreplanen og fagets muligheter for å realisere sentrale mål.

Lærernes erfaringer

Mange lærere mener at læreplanen i KRL-faget har for mye stoff. Særlig gjelder det ungdomstrinnet. Bare de lærerne som hovedsakelig holder seg til tradisjonell klasseundervisning, mener at den totale stoffmengden i faget er passe. Jo hyppigere lærerne gjør bruk av varierte undervisningsformer, desto sterkere mener de at stoffmengden i faget er for stor.

I gjennomsnitt blir ikke-religiøse livssyn og andre levende religioner enn kristendommen introdusert i andre klasse. De religioner og livssyn som har størst utbredelse her i landet, introduseres først. Introduksjonstidspunktet har også sammenheng med hvilket læreverk som benyttes, hvor i landet skolen ligger, og hvorvidt det er elever med fritak i klassen.

Lærerne mener at faget i noen grad fører til at elevene, særlig på småskoletrinnet, blander sammen forskjellige religioner og livssyn. Det er også relativt stor enighet om at faget er blitt for akademisk; dette gjelder spesielt ungdomstrinnet. På den annen side mener mange at faget i rimelig stor grad lykkes med å oppfylle sentrale mål som å gi grundig kjennskap til Bibelen og kristendommen, gi grunnleggende kjennskap til andre religioner og livssyn og fremme forståelse og respekt for mennesker som tror og tenker annerledes enn elevene selv. Materialet i undersøkelsen viser for øvrig at kulturen på den enkelte skole betyr mye for lærerens vurderinger av læreplanen.

Strukturen i læreplanen for KRL-faget innebærer at det på alle hovedtrinn skal gis opplæring i de fem hovedområdene i faget :

- Bibelkunnskap
- Kristendommens historie
- Kristen livstolkning i dag
- Andre religioner
- Etikk/filosofi

I undersøkelsen ble lærerne spurt om hvor stor del av tiden de bruker på de ulike hovedområdene. Bibelkunnskap og etikk har størst plass i KRL-undervisningen på småskoletrinnet. Kristendommens historie, kristen livstolkning i dag og andre religioner får mer plass på mellom- og ungdomstrinnet. På disse to trinnene brukes mest tid på andre religioner.

Tabell 5.1: Andel av undervisningstiden i KRL-faget som brukes til de fem delene av faget. I prosent

Fagdel	Andel i prosent			
	Småskole-trinnet	Mellom-trinnet	Ungdoms-trinnet	I alt
1. Bibelkunnskap	28,5	24,1	19,7	24,4
2. Kristendommens historie	16,3	20,8	19,5	18,7
3. Kristen livstolkning i dag	10,3	12,2	14,3	2,2
<i>Delsum kristendom, 1-3</i>	<i>55,1</i>	<i>57,1</i>	<i>53,5</i>	<i>55,3</i>
4. Andre religioner	17,5	26,7	24,8	22,7
5. Etikk/filosofi	26,0	14,0	18,5	19,9
Differanse ¹	1,4	2,2	3,2	2,1
<i>Sum</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>

¹ Enkelte lærere har angitt prosentandeler som i sum avviker fra 100

Kilde: Evalueringsrapporten fra Norsk Lærerakademi.

Vektleggingen av de ulike fagdelene varierer fra lærer til lærer. Vel halvparten av lærerne bruker mellom 45 og 65 pst. av tiden på kristendommen, og dermed mellom 55 og 35 pst. på andre religioner/livssyn og etikk/filosofi. I noen tilfeller varierer tidsbruken forholdsvis mye. For eksempel bruker ni prosent av lærerne 80 pst. eller mer på kristendommen, mens seks prosent bruker 30 pst. eller mindre. Dette betyr at 15 pst. av lærerne har en langt skjev fordeling mellom de kristendomsrelaterte og de øvrige emnene enn det er naturlig å forvente ut fra læreplanen for faget. Fem prosent av de lærerne som har svart på spørsmålet, sier at de bruker hele tiden på to av de fem områdene i fagplanen, for eksempel Bibelkunnskap og Kristendommens historie eller Andre religioner og Etikk/filosofi.

De lærerne som har en uforholdsmessig skjev fordeling mellom de ulike fagdelene, kan deles i tre kategorier:

- lærere som har en uforholdsmessig skjev fordeling mellom de kristendomsrelaterte emnene, men en rimelig andel på kristendommen samlet
- lærere som bruker svært mye tid på kristendommen
- lærere som bruker svært lite tid på kristendommen.

De fleste lærerne forsøker å undervise slik at alle livssyn blir oppfattet som likeverdige, og slik at alle får støtte for det livssynet hjemmet representerer. To av tre forsøker å undervise slik at alle livssyn blir oppfattet som like sanne. Bare drøyt halvparten av lærerne tror likevel at det er mulig å undervise på denne måten. Godt over halvparten svarer at de forsøker å la være å formidle noe om sannhet i det hele tatt.

Tabell 5.2: Lærernes syn på hvilke forhold som påvirker innholdet i og organiseringen av faget. I prosent

Forhold som påvirker faget	1	2	3	4	5	Sum
	Stor				Liten	
Læreplanen, herunder generell del og fagplan	42,2	35,8	17,6	3,5	1,0	100,0
Læreboken	37,5	36,1	15,9	4,0	6,5	100,0
Lærerne ved skolen, inkludert rektor	4,9	12,6	25,7	23,2	33,7	100,0
At det er deg som underviser	25,1	36,0	26,8	7,9	4,2	100,0
Elevenes livssyn	9,7	18,6	34,5	21,4	15,9	100,0
Sammensetningen av klassen	11,6	16,7	35,0	17,5	19,1	100,0
Foreldregruppens holdninger	6,3	13,7	33,3	22,0	24,7	100,0
Forhold i lokalsamfunnet	4,4	10,9	30,8	23,0	30,9	100,0

Kilde: Evalueringsrapporten fra Norsk Lærerakademi

Læreplanen er den enkeltfaktor lærerne mener har størst innvirkning på innholdet i og organiseringen av KRL-faget. Også læreboken har stor innvirkning. Lærerne på småskoletrinnet mener i størst grad at læreplanen påvirker KRL-faget, mens lærerne på mellom- og ungdomstrinnet i større grad enn

lærerne på småskoletrinnet mener at lærebøkene har betydning. Lærerne ved skolen, forhold ved lokalsamfunnet og foreldregruppens holdninger er blant de enkeltfaktorer som teller klart mindre.

Differensiering ved at elevene undervises i grupper sammensatt etter livssyn, er svært lite utbredt. Langt vanligere er det at lærerne benytter gruppearbeid, ekskursjoner og tverrfaglig tema- og prosjektarbeid. Det er likevel ingen sammenheng mellom bruken av varierte undervisningsformer og klassens livssynssammensetning eller om den har elever med fritak fra deler av faget. Det ser derfor ikke ut til at disse arbeidsformene brukes som virkemiddel for å tilpasse undervisningen i klasser hvor elevene har ulik religiøs eller livssynsmessig tilhørighet.

Relativt få klasser har felles planer med andre klasser for plassering av det stoffet L97 ikke legger til et bestemt klasstrinn. Felles planer for parallellklasser er mest utbredt, mens felles planer for hele skolen finnes en del steder.

Én av seks klasser har besøk av foreldre eller andre som presenterer sin religion eller sitt livssyn. Slike besøk forekommer oftest på ungdomstrinnet, og oftere i klasser med fritatte elever enn i klasser uten. Islam og kristendommen er oftest presentert av andre enn læreren. Erfaringene med slike besøk er svært gode på småskoletrinnet, mens de på ungdomstrinnet oppleves mer varierende.

Elevenes erfaringer

For å få et generelt mål på hvordan KRL-faget fungerer for elevene, er det spurt om hvordan de liker faget.

På alle klasstrinn gir mer enn halvparten av elevene uttrykk for en positiv innstilling til faget. Det er imidlertid en klar tendens til at den positive holdningen til faget avtar med elevenes alder. Denne negative utviklingen har sammenheng med endringer i holdningene til skolen mer generelt. På alle klasstrinnene er jentene mer positivt innstilt til KRL-faget enn guttene, men det er bare på ungdomstrinnet at forskjellene er signifikante. På åpne spørsmål svarer de fleste elevene at de er rimelig fornøyde med faget, men at det kan gjøres mye for å få det mer inspirerende.

Sammenhengen mellom livssynstilknytning og innstilling til faget er ikke på noe klasstrinn stor nok til å kunne generaliseres til andre klasser enn dem som er med i undersøkelsen. Elever som deltar i livssynsrelaterte aktiviteter utenom skolen, er jevnt over mer positive til faget enn andre elever. Dette gjelder likevel ikke for elever med foreldre som er medlemmer av Human-Etisk Forbund eller er muslimer.

Elevene er i undersøkelsen bedt om å plassere seks navn og begreper i en av fem religioner. Fire av fem vet at korset hører til i kristendommen og vel halvparten plasserer Koranen og sabbaten rett. Begrepene fra buddhismen og hinduismen er det færre som kjenner. Elevene har bedre kunnskap om egen religion enn om andre religioner. Av de elevene på ungdomstrinnet som har bakgrunn i kristne kirkesamfunn, er det 81 pst. som vet at korset hører til i denne religionen, og 70 pst. som vet at Paulus gjør det. Heller ikke alle minoritetselvene plasserer begreper og navn fra egen religion rett.

Det er meget sterk sammenheng mellom elevenes holdninger og hvilken kommune de bor i og skole de går på. Gjennomsnittlig plasserer elevene i 9.

og 10. klasse seg nøytralt i forhold til om KRL-faget har fått dem til å tenke på hva de selv tror på. De fleste synes at det er relativt sjelden det handler om ting de er opptatt av eller som er viktig for dem. For barn av foreldre som ikke har norsk som førstespråk, er det sammenheng mellom livssynsbakgrunnen og hvorvidt de opplever at det de lærer i KRL-faget, stemmer med det de lærer hjemme. De som har kristen bakgrunn, opplever samsvar mellom skole og hjem. Hvis foreldrene tilhører andre trossamfunn, sier elevene at det er stor grad av uoverensstemmelse.

Elevene har ulike holdninger til forskjellige typer innhold og arbeidsformer i KRL-faget. Generelt liker de etikk godt, men for andreklassingene er ikke noe så kjekt som å høre om julen og hvordan den feires. De eldste elevene er mindre positive til alle fagdelene enn de yngste. Elevenes holdninger til fagdelene har sammenheng med deres livssynsbakgrunn. I mange av tilfellene er disse sammenhengene signifikante. Stort sett samsvarer resultatene med det en skulle forvente, bortsett fra at andreklassinger med bakgrunn i ikke-kristne samfunn er mer positive til dette faget enn til skolen generelt. Barn av medlemmer av andre kristne kirkesamfunn enn Den norske kirke er mer positive enn barn av medlemmer av statskirken.

På spørsmål om hva de synes om ulike arbeidsmåter i faget, svarer elevene at de liker best gruppearbeid. På fjerde klassetrinn synes de like godt om at læreren forteller, og på tiende å snakke sammen eller diskutere. Å arbeide hver for seg er dårligst likt på alle klassetrinn. Store variasjoner mellom skoler tyder på at klassemiljøet og læreren har betydning for elevenes preferanser.

Det mest slående resultatet i denne delen av undersøkelsen er den sterke sammenhengen mellom elevenes holdning til faget generelt, hvilken kommune de bor i og hvilken skole de går på. Dette går igjen både når det gjelder andreklassinger og eldre elever.

Foreldrenes erfaringer

Grunnskolen skal ifølge formålsparagrafen gi oppdragelse i samarbeid og forståelse med hjemmet. Foreldrene er derfor spurt om deres mening om KRL-faget.

86 pst. av foreldrene synes at faget fungerer bra eller veldig bra for barna deres. Dette gjelder uavhengig av foreldrenes livssyn. En av åtte svarer likevel at faget fungerer dårlig eller veldig dårlig. Det er en større andel av foreldre til barn som før hadde livssynskunnskap som ikke synes at faget fungerer bra, enn foreldre til barn som før hadde kristendomskunnskap (M87). Dette kan kanskje komme av at forandringen oppleves større og mer dramatisk for den førstnevnte gruppen, særlig fordi de ikke lenger har den valgmuligheten til fullt fritak som de hadde før. Det kan også komme av at foreldre som før valgte livssynskunnskap for sine barn, generelt sett er mer opptatt av hva barna skal lære på dette området. Både foreldre og barn vil derfor være mer bevisst på forskjellene mellom fagene.

Dersom det skal være mulig for foreldrene å be om delvis fritak fra KRL-faget, må de ha god informasjon om både faget og undervisningsopplegget. I undersøkelsen ble foreldrene blant annet spurt om hvor fornøye de var, både med den generelle informasjonen om undervisningen i KRL-faget og med informasjonen om hva som skjer i timene. To tredjedeler av foreldrene var

svært fornøyde eller fornøyde med den generelle informasjonen, mens en tredjedel var misfornøyde og til dels svært misfornøyde. Informasjonen om hvordan undervisningen praktiseres, er de jevnt over mindre fornøyde med. Tilfredsheten varierer ikke med klassetrinn, men det er sammenheng mellom tilfredshet og hvilken skole barna går på. Det er ingen signifikant sammenheng mellom tilfredshet og om norsk er foreldrenes førstespråk eller ikke. Derimot er foreldrenes religiøse eller livssynsmessige tilhørighet av betydning. Foreldre fra Den norske kirke er mest fornøyd og foreldre fra Human-Etisk Forbund minst fornøyd. Når det gjelder den generelle informasjonen, har også foreldre fra andre trossamfunn en stor andel misfornøyde. En mulig forklaring på dette er at de som er mest kritiske til faget, ønsker mer informasjon enn andre. 16 pst. av foreldrene sier at de deltar i planleggingen av KRL-undervisningen, hovedsakelig på foreldremøter. Disse er tydelig mer fornøyde med informasjonen enn de andre. Forskerne mener at det burde være en utfordring for lærerne å trekke foreldrene med i planleggingen av undervisningen.

Når det gjelder foreldrenes ønsker om fagets innhold, viser svarene at kristendommen står i en særstilling: 86 pst. av foreldrene ønsker at barna skal få undervisning i kristendomskunnskap. Mellom 35 og 41 pst. vil ha undervisning om de andre religionene som er nevnt i dagens plan, og nesten halvparten ønsker at barna skal lære om human-etisk livssyn. De fleste ønsker undervisning i etikk, og nesten halvparten i filosofi. Når det gjelder vektningen av de ulike områdene i KRL-faget, er det 40 pst. som ønsker at kristendommen skal ha omtrent halvparten av undervisningstiden. Resten av svarene er forholdsvis likt fordelt på «mer enn» og «mindre enn» halvparten av undervisningstiden.

De svarene foreldrene har gitt i undersøkelsen, gir ikke grunnlag nok for å si hvor mange som er fornøyde med innholdet i faget. Men svarene gir grunnlag for å hevde at mange foreldre, særlig fra Den norske kirke og andre kirkesamfunn, ønsker for barna sine noe som ligner på det gamle kristendomsfaget, med hovedvekt på kristendommen og eventuelt etikk, men med rom for litt undervisning om andre religioner og livssyn. Flere foreldre fra trossamfunn som ikke er kristne, ønsker seg et tilsvarende fag for sine barn, med fokus på eget livssyn. En del foreldre ser ut til å ville ha et fag som innholdsmessig ligner mer på det gamle livssynsfaget.

5.2.2 Undersøkelsen fra Høgskulen i Volda og Diaforsk

Den kvalitative undersøkelsen fra HVo og Diaforsk har belyst forholdene ved ti ulike skoler. En tanke bak utvalgsriteriene var at ulikhet i kontekst (knyttet til tros- og livssynsmessig elevsammensetning, geografisk plassering, skoletype, klassetrinn) representerte ulike utfordringer som bidrog til å prege KRL-faget. De intervjuene og spørreundersøkelsene som ligger til grunn for deres konklusjoner, bygger på et ikke representativt utvalg.

Hovedtrekk ved praktisert fagprofil sett på bakgrunn av lærerintervjuene

Undersøkelsen viser at omfanget av temabasert og tverrfaglig undervisning i faget varierer fra klasse til klasse og fra skole til skole. De aller fleste lærerne

legger opp til egne KRL-timer, i tillegg til at KRL-faget trekkes inn i enkelte tverrfaglige prosjekt.

I rapporten kommer det fram at kristendomsrelatert lærestoff (med ett unntak) har kvantitativ overvekt i opplæringen. Forskerne poengterer i undersøkelsen at selv om læreplan og lærebøker legger opp til at kristendommen skal ha kvantitativ overvekt i faget, legger premissmaterialet opp til at de ulike religionene og livssynene skal stå kvalitativt likt i undervisningen ved at læreren ikke skal framheve en religion eller et livssyn som viktigere, mer sant eller bedre enn andre, og ved at de samme pedagogiske prinsippene skal legges til grunn i arbeidet med de ulike religionene/livssynene. Vurderingene av om de samme pedagogiske prinsippene ligger til grunn, har forskerne knyttet til forholdet mellom opplevelse og kunnskap og forholdet mellom et innenfra- og et utenfraperspektiv.

De fant stor forskjell mellom skolene når de så på hvordan opplevelsesaspektet kom til uttrykk i arbeidet med de ulike religionene og livssynene. Noen lærere har en del kristne bønner og sanger i KRL-timene, men har ikke tilsvarende bønner eller sanger fra andre religioner og livssyn. De fleste lærerne nedtoner bruken av konkrete religiøse handlinger som bønn og sang - utenom ved høytider som jul og påske. Ved noen av de flerkulturelle skolene blir idfest markert med en felles samling. Bruk av estetiske uttrykk som å tegne og se på bilder er mer vanlig å bruke i forhold til flere religioner og livssyn.

Forskerne oppsummerer at undersøkelsen viser at kristendommen både står kvantitativt og kvalitativt i en særstilling i de fleste undersøkte klassene. I de tilfellene der de ulike religionene står mer kvalitativt likt, bærer undervisningen preg av å tone ned opplevelsesaspektet og i større grad vektlegge et orienteringsperspektiv, eller å framheve en fellesetisk profil i arbeidet med de ulike religionene

Forskerne har skilt mellom to måter dialog mellom religioner/livssyn kan komme til uttrykk på. Den ene måten innebærer at læreren sammenlikner ulike religioner og livssyn ved å trekke fram likheter og forskjeller. Den andre måten er at læreren legger opp til samtale om religion og verdier og trekker inn de ulike elevenes tros- og livssynstilhørighet. Begge disse formene for dialog kommer ulikt til uttrykk i de klassene som er med i undersøkelsen. Den vanligste samtaleformen i klassene var at temaer ble drøftet ut fra elevenes egne livserfaringer og refleksjoner generelt, uten at det i særlig grad ble koplet til deres tros- og livssynstilhørighet.

KRL-faget skal i henhold til premissene ikke være forkynnende. De fleste lærerne er reservert overfor å framheve en tro eller et livssyn framfor andre. Noen lærere er opptatt av å formidle til elevene at folk tror ulikt, og at dette skal respekteres.

De fleste lærerne oppgir at de stort sett synes at faget er greit å undervise i og har generelt positive erfaringer med det. Det kommer fram at graden av problematisering og erfaringer med faget har sammenheng med elevsammensetningen og ikke minst foreldreengasjementet.

Undersøkelsen viser at de fleste lærerne opplever kunnskapsmangel i forhold til KRL-faget, primært knyttet til lærestoffet om andre religioner enn kristendommen og deler av det lærestoffet som er knyttet til livssynshumanismen. Lærerne mener at de blir lærebokavhengige, og de går lettere og raskere over

de emnene de ikke føler seg trygge på. Ulik kunnskap og kjennskap vanskeligjør håndhevelsen av å skulle undervise på grunnlag av de samme pedagogiske prinsippene. Kunnskapsmangel gjør det vanskeligere for lærerne å trekke paralleller mellom ulike religioner som er representert i klassen.

Forskerne trekker fram som meget interessant at det er store variasjoner i den praktiserte fagprofilen innenfor de enkelte hovedtrinnene. Selv om læreplan, veiledning og lærebøker legger klare føringer for hvilke temaer som skal tas opp, og til dels når det gjelder vektlegging og arbeidsmåter, framstår likevel faget på forskjellig måte hos lærerne. Forskerne fant lærere som la stor vekt på kulturarvmomentet, mens de la langt mindre vekt på fellesetikk- og religionsvitenskapsmomentet. Andre lærere vektla fellesetikk kombinert med en meget svak kulturarvprofil i undervisningen. Minst vanlig er lærere som vektlegger religionsvitenskapsmomentet.

Forskerne har tatt utgangspunkt i at KRL-undervisningen skal kombinere og vektlegge de tre idealtypiske momentene likt. Forskerne slår fast at ingen av lærerne har gjort dette. Forskerne mener at variasjonen i praktisert fagprofil ikke bare kan skyldes at lærerne opptrer innenfor ulike religionssosiologiske sammenhenger. De viser til at fagprofilen varierer blant lærerne på samme skole, også når elevsammensetningen religiøst og livssynsmessig er tilnærmet lik i de forskjellige klassene. Forskerne mener det er sannsynlig at fagprofilen også har sammenheng med faktorer som lærerens bakgrunn for å undervise i faget (utdanning og eventuell erfaring som kristendoms- eller livssynslærer), lærerens eget forhold til religion (religiøs/livssynsmessig tilknytning), foreldrenes engasjement (aktive eller passive, søkt fritak eller ikke) og hvilke lærebøker som nyttes.

Forskerne konkluderer med at i praksis sikres noen av intensjonene i faget på samtlige undersøkelsesskoler, men alle de grunnleggende intensjonene ivaretas ikke på noen av dem. Manglende gjennomføring av sentrale intensjoner bak faget kan forklares med spenninger i selve fagprofilen og mellom de ulike intensjonene med faget. Det kan også forklares med manglende ressurser og problemer med å gjennomføre forutsatte endringer på skolene.

Foreldrenes erfaringer med faget og opplæringen

Forskerne fant at 38 pst. av foreldrene i deres utvalg var positive til faget ved innføringen, mens 41 pst. var positive til faget på bakgrunn av erfaringer. 32 pst. har sagt at de var negative til faget ved innføringen, og 27 pst. var negative på bakgrunn av erfaringer. Forskerne trekker fram at det er sannsynlig at det var flere i deres materiale som var negative til faget enn tilfellet hadde vært om de hadde hatt et representativt utvalg med flere medlemmer fra Den norske kirke. Flertallet av dem som var positive til faget, begrunnet det med at barna får lære om ulike religioner og livssyn. Noen syntes det er positivt at faget har hovedvekten på kristendommen, mens andre opplevde det som positivt at faget er mindre konfesjonspreget og i større grad har fått «livssynspreget».

Forskerne fant at hvilke sider foreldrene opplevde som negative, hadde sammenheng med deres livssynstilørighet. Foreldre med tilørighet i Human-Etisk Forbund og foreldre som ikke var medlem av noe trossamfunn, opplevde at faget legger for mye vekt på kristendommen. Foreldre med muslimsk tilørighet opplever at faget er «tvunget på» barna i og med at det ikke

er mulighet for fullt fritak. Enkelte sa at de ikke ønsker at barna skal delta i faget fordi faget legger opp til at barna skal lære mer om kristendommen enn om sin egen religion. Andre hevdet at de ikke ønsker at barna skal lære om andre religioner enn islam og at barna blir forvirret av å lære om andre religioner. Enkelte foreldre fra Den norske kirke og andre kristne trossamfunn mente at det har kommet for stor bredde inn i faget, og ønsket ikke at barna skal lære om andre religioner før de er blitt trygge på egen kultur og religion. Noen var negative fordi de opplevde at de har «mistet» kristendomsfaget, og at andre religioner er blitt likestilt med kristendommen.

Forskerne gjennomførte også intervju med ledere og foreldre fra ulike tros- og livssynssamfunn. Her kom det fram at mange foreldre har inntrykk av at læreren i deres klasse - eller skolen generelt - har nedtonet eller droppet «den religiøse dimensjonen» i faget. Mange av foreldrene reagerte likevel på at undervisningen legges opp slik at kristendommen framstår som mer sann eller viktigere enn andre religioner, mens deres religion eller livssyn får liten eller ingen plass i faget. En del sa at det er et spesielt stort problem på småskoletrinnet, der barna fortsatt ikke er blitt trygge i sin egen livssynsidentitet. Andre foreldre mente at kristendommens plass i faget var rimelig på grunn av dens rolle i historien og samfunnet. Læstadianerne og Indremisjonsforbundet mente at kristendomskunnskapen i KRL-faget bør styrkes. Flere foreldre viste til at det er en del ting som står i lærebøkene som er misvisende og feil (for eksempel tegning av profeter innen islam - bildeforbud, framheving av uviktige ting eller direkte feil - representanter for buddhismen og Baha'i-samfunnet).

Forskerne konkluderer med at det er bred enighet blant foreldrene om at det er viktig med noe felles undervisning i faget om ulike religioner og livssyn. Men det er ikke enighet om hva som bør være innhold i og mål for den felles undervisningen, eller på hvilket klassetrinn elevene bør få undervisning om andre religioner enn sin egen.

5.3 Hvordan fritaksreglene for faget har vært praktisert

5.3.1 Undersøkelsen fra Norsk Lærerakademi

En av hovedproblemstillingene i det foreliggende evalueringsarbeidet er hvordan fritaksreglene har vært praktisert. Ifølge opplæringsloven skal eleven

«... etter skriftleg melding frå foreldra få fritak frå dei delane av undervisninga ved den enkelte skolen som dei ut frå eigen religion eller eige livssyn opplever som utøving av annan religion eller tilslutning til anna livssyn. Dette kan m.a. vere religiøse aktivitetar i eller utanfor klasserommet».

Lærernes erfaringer

Fem prosent av lærerne i undersøkelsen har elever som det er søkt om fullt fritak for. Åtte prosent av lærerne rapporterte at foreldre (eller elever over 15 år) har snakket med dem om fritak, men likevel bestemt seg for ikke å søke. Det er markerte forskjeller i andelen klasser med delvis fritak i de ulike delene av landet. I trøndelagsfylkene og i Nord-Norge er det bare ni prosent av klas-

sene som har elever med fritak. På Vestlandet er andelen 16 pst., mens den i de fire sørligste fylkene er 21 pst. og på Østlandet 29 pst.

Det er elever med delvis fritak fra KRL-faget i én av fem klasser. I gjennomsnitt er 2,4 elever fritatt i hver av disse klassene. På barnetrinnet er det elever med delvis fritak i 26 pst. av klassene, på ungdomstrinnet i bare 15 pst. I 69 pst. av klassene der det foreligger opplysninger om at det er elever med muslimsk bakgrunn, er noen av elevene delvis fritatt, mens dette er tilfelle for 28 pst. av klassene hvor det er opplyst at det er elever med foreldre som er medlemmer i Human-Etisk Forbund.

Lærere i klasser med fritatte elever ble spurt om hvilke aktiviteter de hadde hatt eller planla å ha det aktuelle året, og om det var elever som hadde hatt eller skulle ha fritak fra disse aktivitetene. «Deltakelse i gudstjenester» skiller seg ut som den aktiviteten svært mange lærere med fritakselever (91 pst.) hadde gjennomført eller planla å gjennomføre det aktuelle skoleåret. Under halvparten av lærerne i klasser med fritakselever oppgav at andre religiøse aktiviteter legges inn i undervisningen (besøk i kirker, moskeer e.l., besøk av representanter fra ulike livssyn i klassen, framsiing av bønn o.l., sang, skuespill). Det er mest vanlig at elever med fritak befinner seg i klassen, men er stille ved aktiviteter som de har fritak fra. Under aktiviteter av noe større omfang er det mest vanlig at de fritatte elevene får andre oppgaver.

Lærerne ble også spurt i hvilken grad det skaper praktiske problemer for undervisningen at en har elever med delvis fritak. 61 pst. av de lærerne som hadde elever med delvis fritak, sa at det bare i «liten» grad er praktiske problemer forbundet med fritakene. Særlig gjelder dette ungdomstrinnet. I undersøkelsen ble lærerne også spurt om de forsøker «å legge opp undervisningen slik at det blir minst mulig fritak». 38 pst. svarte «Ja» på dette spørsmålet, 5 pst. svarte «Nei» og 57 pst. svarte at dette ikke er en aktuell problemstilling. De som svarte «Ja» ble videre bedt om å forklare hvordan de la opp undervisningen for å unngå fritak. 72 pst. av disse svarte at de «prøver å unngå aktiviteter som utløser fritak», 44 pst. gir elevene «oppgaver som tar hensyn til elevenes livssyn», 32 pst. «prøver å forklare at [elevene] kan delta i sang, bønn og lignende på forskjellige måter», 26 pst. «samarbeider med foreldrene om undervisningsopplegget» og 3 pst. svarte at elevene av og til blir «undervist i grupper som er satt sammen etter livssynsbakgrunn».

Sang og bønn er to aktiviteter som kan utløse fritak. Undersøkelsen viser at både på småskole-, mellom- og ungdomstrinnet synger og ber lærerne langt sjeldnere sammen med elevene i klasser med fritakselever enn i klasser uten. Selv på småskoletrinnet er det bare 40 pst. som synger minst en gang i uka i KRL-timene, og klasser der noen elever er fritatt, synger signifikant sjeldnere enn andre klasser.

Flere av de lærerne som har elever med fritak i klassen, oppgav at de samarbeider med foreldrene om opplegget. 37 pst. av lærerne som har fritakselever, svarte at de samarbeider med foreldrene, mot bare 17 pst. av dem uten fritakselever.

I gjennomsnitt synes lærerne at KRL-faget tar litt for mye hensyn til statskirkeelevene og litt for lite hensyn til minoritets elevene, og de er bare delvis fornøyd med de mulighetene KRL-faget gir for å ivareta foreldreretten.

Elevenes erfaringer

Ett av formålene ved innføringen av KRL-faget var at det skulle være et felles skolefag, der flest mulig elever deltar i undervisningen. Det er likevel en viktig forutsetning at elever ikke skal oppleve at de deltar i utøvelse av eller gir sin tilslutning til et annet livssyn enn det de selv og foreldrene står for.

Elever som er fylt 15 år, kan selv gi melding om fritak. En forutsetning for at de skal kunne benytte seg av den retten de har til delvis fritak, er at de får nødvendig informasjon om den. 73 pst. av elevene svarte at de ikke har fått nok informasjon om fritaksmulighetene; 12 pst. sa at de har fått tilfredsstillende informasjon. Det er dermed grunn til å tro at når en relativt lav andel har delvis fritak, kan det delvis skyldes at skolene svikter i sin informasjonsoppgave.

Det var bare ca. 5 pst. av elevene som sa at de var fritatt fra undervisning i KRL-faget. Andelen synker fra åtte prosent på fjerde klassetrinn til to prosent på tiende. At andelen ikke er høyere, kan skyldes at undervisningen legges opp slik at det ikke blir så stort behov for formalisert fritak. Men det er også mulig at noen elever deltar i aktiviteter som de eller foreldrene deres opplever som utøvelse av en annen religion eller som tilslutning til et annet livssyn enn det de selv står for. Grunnene til at de ikke har gjort noe i forhold til fritak, kan være mange. En av dem er, rimeligvis, at elever på ungdomstrinnet ikke får god nok informasjon om fritak. At aktiviteter av den typen som utløser fritak, brukes lite, kan også medvirke til dette resultatet.

Det var flere av elevene i det foreliggende evalueringsprosjektet enn offentlig statistikk skulle tilsi, som sa at de tidligere var fritatt for faget kristendomskunnskap (4,4 pst. for grunnskolen totalt før reformen ble innført). Dette kan delvis skyldes underrepresentasjon av medlemmer av Den norske kirke i den gruppen som inngikk i undersøkelsen.

Av de elevene som har svart på spørsmålene om hva de gjør når de er fritatt fra aktiviteter i undervisningen, holder flest på med noe annet enn klassen for øvrig. Dette tyder på at i de klassene der disse elevene går, brukes en form for pedagogisk differensiering. De eldste elevene ble spurt både om hvordan de reagerer på de elevene som er fritatt og på å være fritatt selv. Bare et fåtall av elevene (5 til 8 pst.) sa at fritatte medelever blir mobbet. Litt flere sa at de blir beundret. Om lag 70 pst. av elevene sa at klassen ikke legger så mye merke til fritaket. Dette kan tyde på at elevene ser nokså avslappet på at noen er fritatt fra deler av undervisningen. For de ungdomstrinnelevne som er delvis fritatt, ser dette ikke ut til å by på vesentlige problemer. En stor del av de fritatte barnetrinnelevne som har svart, opplever mobbing og andre problemer.

Foreldrenes erfaringer

I undersøkelsen ble det stilt spørsmål for å belyse hva foreldrene vet om fritaksretten, hvor mange og hvem som har reflektert over å bruke den, og hva som har avgjort om de har bedt om fritak for barna eller ikke.

For å ta stilling til fritak er foreldrene avhengige av informasjon om fritaksretten. Litt over halvparten av foreldrene er fornøyd eller svært fornøyd med den informasjonen de har fått om fritaksmulighetene. Dette er et av de spørsmålene der flere foreldre har skrevet kommentarer, der de påpeker at de ikke har fått noe informasjon i det hele tatt. Særlig gjelder dette foreldre med barn

på småskoletrinnet. Enkelte sier også at de ikke visste at det var mulig å få fritak.

Undersøkelsen viser at over 80 pst. av foreldrene ikke har vurdert fritak. Av foreldre som tilhører Den norske kirke, gjelder dette for hele 96 pst., mens det gjelder 23 pst. av de muslimske foreldrene og 34 pst. av de foreldrene som tilhører Human-Etisk Forbund. Det er de religiøst aktive foreldrene som først og fremst har vurdert fritak. Dette gjelder imidlertid ikke de aktive foreldrene i Den norske kirke; her er situasjonen omvendt.

Om lag 13 pst. av foreldrene har vurdert fritak for sine barn, men bare 1,5 pst. har bedt om fritak dette året. Enkelte har bestemt seg for ikke å be om fritak etter å ha fått mer informasjon om faget og undervisningen. Andre har fått høre at undervisningen skal være nøytral, og har derfor ikke bedt om fritak. Noen av disse foreldrene gir uttrykk for at de ønsker fritak selv om de ikke har bedt om det. Når de ikke har bedt om fritak, begrunner noen det enten med at de ikke vil at barnet deres skal føle seg annerledes, at de har følt motstand fra skolen eller ikke vet hvordan de skal søke fritak.

Rundt 40 pst. av foreldrene ønsker ett fag for alle med begrenset fritak. I alle livssynsgrupper utenom Den norske kirke er det imidlertid under en fjerdedel som ønsker en slik løsning. I disse gruppene vil flertallet ha mer frihet enn nå. 18 pst. av foreldrene ønsker et fag uten fritaksmuligheter.

Det konkluderes i rapporten med at selv om de fleste foreldrene ikke har vurdert fritak i det hele tatt, er det en betydelig gruppe av dem som har vært med i undersøkelsen som ønsker større grad av fritak, og mange av disse synes det er vanskelig å få det til av forskjellige grunner. Videre påpekes at om en sammenholder dette med det store antallet foreldre som er misfornøyd med den informasjonen de har fått, både om undervisningen og om fritaksmulighetene, må det være grunn til å si at skolen kunne gjort mer for å legge til rette for fritak der foreldrene ønsker det.

5.3.2 Undersøkelsen fra Høgskulen i Volda og Diaforsk

Skolens erfaringer med fritaksretten

Som pekt på tidligere har denne evalueringen satt i fokus skoler hvor elever med ulike livssyn er representert i klassen, og hvor det derfor antas at fritak er en aktuell problemstilling. Seks av de ti skolene i undersøkelsen har mottatt søknader om fullt fritak. Ved en skole fikk foreldrene muntlig avslag på søknaden, mens rektorene ved de andre skolene oppgir å ha sendt skriftlig avslag. Alle rektorene gav avslag på søknadene med henvisning til at faget er obligatorisk, men informerte om muligheten for å klage på vedtaket. Skolene opplever at få klager over avslaget.

To av de skolene som er med i undersøkelsen, har elever som boikotter undervisningen i faget. På den ene skolen har rektor informert foreldrene om at den eneste måten å søke fritak på, er å forholde seg til ukeplanene og melde fra til læreren. Både rektor og lærere har erfart mange konfliktsituasjoner mellom skole og hjem knyttet til bestemmelsen om at elevene skal kunne være tilstede i klasserommet uten å delta aktivt, og de opplever at KRL-faget har bidratt til å ødelegge og undergrave samarbeidet mellom skole og hjem. De elevene som boikotter undervisningen, blir registrert med fravær, men verken lærerne eller rektor har iverksatt tiltak for å få elevene tilbake til klasserom-

met. Lærerne og rektor har planer om å dele faget i en etikkdel og en religionsdel. De håper at elevene skal møte opp i etikkdelen av faget.

På den andre skolen har det vært samtaler med foreldrene. Skolen opplever at foreldrene er lite villige til å drøfte delvis fritak. Ved at skolen ikke har gitt elevene karakter i faget, og ved at elevene har fått nedsatt ordenskarakter på grunn av ugyldig fravær, har foreldrene motvillig gått med på å la barna sitte i klasserommet. Selv om elevene møtte opp i klasserommet, opplevde partene at situasjonen ikke var løst.

To av de skolene som er med i undersøkelsen, har lagt til rette for organisatorisk differensiering. Skolen i Nord-Norge praktiserer organisatorisk differensiering på mellomtrinnet. Når islam, hinduisme og buddhisme skal gjennomgås, deles klassen i to. Den ene gruppa går gjennom stoffet i henhold til L97, den andre gruppa går raskt og skjematisk gjennom disse religionene og bruker mer tid på å lære om egen tro, dvs. læstadianisme. En av de flerkulturelle skolene har innført et to-lærersystem der hver klasse i tillegg til hovedlæreren har en lærer med muslimsk tilhørighet. Lærere og foreldre i den enkelte klasse avgjør selv om klassen skal deles og undervises av hver sin lærer, eller om klassen skal være samlet, men at lærerne underviser i ulike tema.

Undersøkelsen viser at utgangspunktet for alle skolene er at undervisningen skal skje i samlet klasse, men at to skoler har sett det som nødvendig å tilrettelegge for organisatorisk differensiering. Det synes som om skolene i undersøkelsen legger opp til at undervisningen skal tilpasses elevsammensetningen på en måte som gjør at fritak i utgangspunktet ikke skal være aktuelt. Dette gjør det vanskelig for foreldrene å få innvilget delvis fritak, noe som har skapt spenninger mellom skole og hjem i de tilfeller der foreldrene har ønsket fritak, mens skolen har lagt en restriktiv fritaksfortolkning til grunn. Forskerne mener de kan påvise at denne tilpasningen blir et læreransvar. Det kan derfor forekomme store variasjoner i praktiseringen ved den enkelte skole, selv om skoleledelsen griper inn i «vanskelige tilfeller» og signaliserer til lærerne hvordan de skal forholde seg til fritak.

Forskerne fant også at det var variasjon i fortolkningen av fritaksreglene. En del av skolene fortolker fritaksreglene restriktivt og gir ikke fritak fra annet enn de aktivitetene som er omtalt som «klare religiøse aktiviteter». Forskerne fant at enkelte lærere var usikre på fritaksreglene og ikke kjente innholdet i dem. Evalueringen av premissgrunlaget (del 1) viser at fritaksordningen kan tolkes på ulike måter. På den ene side sies det i lovbestemmelsene at foreldrene kan gi melding om fritak fra de deler av faget som de opplever som utøvelse av annen religion eller tilslutning til annet livssyn. På den annen side legger fritaksreglene opp til at skolen skal foreta en vurdering av hva det kan være rimelig å oppleve som religionsutøvelse. Det er dermed ikke klart om det er foreldrene eller skolen som skal ha siste ord i en slik vurdering. Denne uklarheten kan bidra til å forklare de store variasjonene mellom skoler i praktiseringen av fritaksretten.

Mens åtte av skolene oppgir at elever har fritak fra gudstjeneste, er det et mindretall av skolene som oppgir at elever har delvis fritak i KRL-relaterte aktiviteter. Dette betyr imidlertid ikke at fritak er en uaktuell problemstilling ved de andre skolene, eller ikke forekommer. Forskerne fant at det er vanske-

lig å komme med konkrete oversikter over omfanget av delvis fritak, fordi dette i mange tilfeller ikke formaliseres, og det er bare de «vanskelige tilfellene» som meldes til rektor.

Lærerne ved alle skolene la i meget liten grad opp til pedagogisk differensiering ut fra elevenes livssynstilhørighet. I de tilfellene da elever var fritatt fra å delta i konkrete aktiviteter, var alternativet i de fleste tilfellene å sitte passive i klasserommet.

Foreldrenes erfaringer med fritaksretten

På den skolen i Nord-Norge som hadde innført delvis fritak som organisatorisk differensiering, er foreldrene fornøyde, selv om de følte at de hadde måttet kjempe for å få gjennom ordningen.

På den skolen som har innført to-lærersystemet (en med muslimsk bakgrunn og en med bakgrunn fra Den norske kirke), opplever foreldrene at det blir vanskelig å få innvilget delvis fritak. Flere foreldre har gitt opp å melde fritak. Ukeplanene som ble delt ut, inneholdt for lite informasjon, og det krevde for mye å følge opp. Resultatet var at foreldrene trakk seg tilbake og satt med en avmakts- og frustrasjonsfølelse.

Forskerne har også forsøkt å finne årsaken til hvorfor foreldre som er negative til KRL-faget og har vurdert fritak, likevel ikke har meldt fritak. De fleste foreldrene kjente til mulighetene for fritak for konkrete aktiviteter som bønn, sang og gudstjeneste, men kjente ikke til fritaksmulighetene utover dette. Flere av disse meldte ikke fritak fordi skolen signaliserte at fritak utover konkrete aktiviteter syntes vanskelig å få innvilget, og at skolen la vekt på å legge opp faget på en inkluderende og ikke-forkynnende måte, slik at det i utgangspunktet ikke skulle være behov for fritak. Andre foreldre sier at de vegrer seg for å melde om fritak fordi de ikke ønsker å bli betraktet som «bry-somme» av skolen, og de er redde for at barnet skal oppleves som «bråkmaker» og «vanskelig» av læreren dersom foreldrene insisterer på fritak.

Blant de foreldrene som er negative til faget, men som ikke har meldt fritak, kan en spore to måter å forholde seg til skolen og elevene på. Flere foreldre forteller at de i stedet for å melde fritak snakker mye med barna om undervisningen for å kunne supplere og nyansere det barna lærer på skolen. Den andre måten er å forholde seg passiv overfor skolen. Faktorer som språkproblemer, kulturforskjeller, avmaktsfølelse m.m. har betydning for deres engasjement i forhold til både skole og barn. Intervju med den enkelte forelder viste at de lot være å spørre barna om hva som skjedde i KRL-timene, blant annet fordi de var redde for at de skulle bli enda mer bekymret, uten å oppleve at de kunne forhindre barnas deltakelse i faget.

Forskerne konkluderer med at de skolene som er med i denne undersøkelsen, tolker fritaksreglene for restriktivt i forhold til både Stortingets og departementets presiseringer. På enkelte skoler gis det for eksempel ikke fritak fra annet enn de aktiviteter som er omtalt som «klare religiøse aktiviteter». Flere skoler signaliserer holdninger som gir et inntrykk av at det er nærmest umulig å få fritak.

5.4 Hvilke vilkår foreldrene har fått for å håndheve foreldreretten innenfor faget

---

5.4.1 Undersøkelsen fra Norsk Lærerakademi

En viktig begrunnelse for innføringen av KRL-faget var samfunnets behov for et felles kunnskaps-, kultur- og verdigrunnlag, samt tanken om at respekt for annerledes tenkende best fremmes ved felles undervisning og dialog på tvers av livssyn. Samtidig skulle foreldreretten, slik den er nedfelt i de internasjonale konvensjonene Norge har sluttet seg til, ivaretas ved rett til delvis fritak. Forskerne mener at dersom en slik løsning skal fungere, må to forutsetninger være til stede. Den første er at foreldrene vet hva faget går ut på i praksis. Den andre er at de kjenner sine rettigheter og er i stand til å ivareta dem på en akseptabel måte. Med et fritak som er begrenset til å gjelde deler av faget, må det også være en forutsetning at den delen av faget det enkelte barn deltar i, ikke står i fundamental motsetning til den oppdragelsen foreldrene ønsker at barna deres skal få. I disse spørsmålene konkluderer evalueringsrapporten med at disse forutsetningene ikke er oppfylt på en tilfredsstillende måte.

Hvor mange foreldre som er tilfreds med den informasjonen de har fått om faget, varierer fra skole til skole, men også mellom foreldre innenfor samme klasse. Dette tyder på at noen av skolene er flinkere enn andre til å gi informasjon, men også på at foreldrene har ulike behov for informasjon. Foreldre i de gruppene som er mest kritiske til faget, er minst tilfreds med den informasjonen de får. Det er rimelig å se disse forholdene i sammenheng. De som ønsker fritak, trenger et mer omfattende kjennskap til både den formelle og den iverksatte læreplanen enn de som regner med at faget er så tilfredsstillende at barna deres kan delta i faget som helhet. Kommentarer på spørreskjemaene viser at noen foreldre ikke kjente muligheten for delvis fritak. To prosent begrunner at de ikke har søkt om delvis fritak med at de ikke helt vet hvordan de skal gå fram for å få fritak for barna. Det er altså ikke alle foreldrene som kjenner sine rettigheter, og selv om de kjenner dem, er noen ikke i stand til å ivareta dem.

Det pekes videre på at den formelle læreplanen er utformet på en måte som gjør det vanskelig å ha oversikt over den, og at skolens arbeidsplaner for faget ofte gir lite eller ingen informasjon om undervisningen. Dette gjør det vanskelig for foreldrene å forholde seg til den praktiske undervisningen i faget og eventuelt vurdere fritak fra aktiviteter for barna sine.

Flertallet av foreldrene synes målene som er fastsatt for faget, er viktige mål for denne typen fag. Det målet som får absolutt størst oppslutning, er forståelse for mennesker som tror og tenker annerledes enn de selv. Kunnskap om Norges kristne tradisjon og om forskjellige religioner og livssyn er det også svært mange som synes er viktig. Bibelkunnskap rangeres lavest av målene, men også dette har oppslutning fra 73 pst. av foreldrene. De fleste foreldre ønsker opplæring om kristendommen for sine barn, og nesten 70 pst. vil at halvparten av tiden eller mer enn det skal brukes til denne delen av faget. Mindre enn halvparten ønsker at barna deres skal lære om andre religioner og livssyn enn kristendommen, selv om noen av kommentarene tyder på at de vil at de skal lære litt om dem.

Ser en på foreldrenes ønsker ut fra en helhet, kan en skille mellom tre hovedgrupper. Den ene gruppen ønsker et fag der barna bare lærer om sin

egen religion, eller om denne religionen og etikk. Den andre gruppen ønsker et fag med undervisning om ulike religioner og livssyn, men med hovedvekt på kristendommen. Den tredje ønsker et fag om religioner og livssyn, med vekt på etikk og filosofi, der kristendommen i liten grad står i noen særstilling. Den formelle læreplanen (slik faget er i dag) beskriver et fag som stort sett samsvarer med ønskene til gruppe nummer to. Problemet for de to andre gruppene er at det ikke hjelper så mye med begrenset fritak av den typen som nå innvilges. Gruppe nummer en trenger fritak fra større eller mindre deler av fagets innhold, ikke bare fra aktiviteter. Hvor omfattende fritaket vil bli, vil avhenge av om de har kristen bakgrunn eller tilhører en annen religion. Gruppe tre vil få for lite undervisning om andre livssyn enn det kristne, uansett hvordan fritaket tas ut.

Et minst like stort problem er det imidlertid at noen foreldre ønsker et fag med en annen ramme eller basis enn den KRL-faget har. En av dem som tilhører Human-Etisk Forbund, og som opplever at fagets ramme er kristen, sier det slik: «For øvrig er delvis fritak irrelevant, det er rammen omkring faget som er problemet.» På den annen side vil noen ønske nettopp en kristen ramme og opplever at faget slik det nå er utformet, ikke har det.

Det pekes videre på at et av problemene for lærerne i KRL-faget er hvordan bestemmelsen om objektivitet og pluralisme skal håndteres. Nesten alle lærerne i undersøkelsen svarer at de forsøker å undervise slik at alle livssyn blir oppfattet som likeverdige, og de fleste også slik at alle elevene får støtte for det livssynet hjemmet representerer. Dette synes å være løsninger i tråd med gjeldende regelverk. I relasjon til sannhetsbegrepet vil det imidlertid oppstå problemer. 63 pst. av lærerne sier til elevene at vi ikke kan vite hva som er sant, og det er det bare fjerdeparten av hjemmene som ønsker at barna skal lære. 70 pst. av lærerne forsøker å undervise slik at alle livssyn blir oppfattet som like sanne. Det er det bare ti prosent av hjemmene som ønsker.

I og med at foreldrenes ønsker for faget er uforenlige, vil et fag uten fritak gå på bekostning av foreldreretten for noen. Hvor stort problem den enkelte elev og det enkelte hjem opplever, vil imidlertid avhenge av hvordan undervisningen legges opp, herunder både innhold, arbeidsmåter og hvordan undervisningen organiseres.

5.4.2 Undersøkelsen fra Høgskulen i Volda og Diaforsk

Forskerne har gjennomgått rutineene for informasjon mellom skole og hjem på de ti skolene som var med i undersøkelsen. Denne gjennomgangen viser at foreldrene har hatt tilgang til informasjon fra mange kilder, men at det varierer fra skole til skole hvor detaljert informasjonen er og hvor mye foreldrene selv må være aktive for å skaffe seg informasjon.

Forskerne skiller mellom generell informasjon om faget og fritaksbestemmelsene, og mer spesifikk informasjon knyttet til undervisningen i den enkelte klasse. Den første typen informasjon kommer gjerne fra skoleledelsen, mens den andre typen informasjon utgis av læreren. Datamaterialet viser at da faget ble innført, delte skolene ut informasjonsmaterialet om faget og fritaksbestemmelsen som departementet hadde laget, til foreldrene. I tillegg ble faget tatt opp på foreldremøter. Enkelte skoler arrangerte egne informasjons-

møter om faget på kveldstid. Alle skolene som er definert som flerkulturelle, har delt ut generell informasjon på flere språk.

Forskerne sitter med et inntrykk av at skolene vurderte informasjon om faget som viktig det første året. Når faget nå er innført, mener flere av skolene at de ikke trenger å gi foreldrene repeterende informasjon dersom de ikke selv etterspør den, og at informasjonen etter innføringen går via læreren.

Ved alle skolene i undersøkelsen er lærerne forpliktet til å lage halvårs- og årsplaner. Disse gjennomgås mange steder på foreldremøter, men deles ikke alle steder ut til foreldrene. Måned- og ukeplaner kan gi foreldrene et bedre grunnlag for å vurdere om de ønsker fritak, men også bruken av slike planer varierer. Enkelte lærere deler ikke ut planer i det hele tatt. De ulike typer planer gir stort sett svært generell informasjon om hovedtemaer i undervisningen, og gir sjelden informasjon om arbeidsmåter.

Forskerne sier at det kan synes som om de flerkulturelle skolene, og andre skoler som har opplevd foreldre som er opptatt av faget, er mer bevisst på å utgi jevnlig informasjon. De har imidlertid funnet unntak der flere lærere ikke gir ut ukeplaner. På de andre skolene hevder forskerne at det kan synes som om lærerne har den holdningen at det er opp til foreldrene å ta kontakt; så lenge de ikke har hørt noe, går lærerne ut fra at informasjonen er tilstrekkelig.

Spørreundersøkelsen blant 249 foreldre viste at 47 pst. av foreldrene synes at skolen har informert godt/nokså godt om faget og fritaksretten, 38 pst. synes at det har vært informert lite godt og 14 pst. vet ikke. I de flerkulturelle skolene synes ledelsen å være opptatt av at skolen gir god informasjon, men resultatene fra spørreskjemaundersøkelsen viser at informasjonen ikke har nådd fram eller ikke har vært tilstrekkelig for foreldrene.

I intervjuene med foreldre fra ulike tros- og livssynssamfunn uttrykker mange at det er svært tidkrevende å følge opp undervisningen i faget så tett at fritaksmuligheten blir reell. Det er vanskelig å få god nok informasjon om hva som skal skje i undervisningen. Noen forteller at den informasjonen de har fått om faget og undervisningen, har de i stor grad måttet be om selv, og en del av dem sier at de har hatt problemer med å få informasjon selv når de har bedt om det.

Undersøkelsen viser at fagintegreringen i temaorganisert opplæring og prosjektarbeid kan bidra til å usynliggjøre KRL-faget. Når dette integreres med andre fag, synes foreldrene at det er vanskelig for dem å få oversikt over hva som skjer i KRL-faget, og dette gjør det vanskeligere å melde fritak.

Forskerne konkluderer med at den informasjonen som gis om undervisningen i faget, er for generell til at foreldrene vil kunne melde om fritak. Det blir for eksempel stort sett ikke gitt opplysninger om arbeidsmåtene i faget. Planene kommer dessuten for sent til at foreldrene i praksis får mulighet til å be om fritak. En del minoritetsspråklige foreldre som ønsker fritak, har dessuten ikke språklig kompetanse til å benytte seg av sine rettigheter. Dette skaper i mange tilfeller mistillit i forholdet mellom skole og hjem. Atskillige foreldre med minoritetsbakgrunn sier de ønsker fullt fritak, men vil ikke søke fordi de frykter konflikt med skolen til skade for barna. Tema- og fagintegrering bidrar til å usynliggjøre KRL-faget på timeplanen slik at det i praksis blir svært vanskelig å be om fritak.

5.5 Forskernes forslag til endringer og tiltak

5.5.1 Undersøkelsen fra Norsk Lærerakademi

På bakgrunn av evalueringen anbefales det i rapporten fra NLA følgende endringer og tiltak:

Endringer av fritaksreglene:

- Utvidelse av retten til fritak. Regelverket utformes slik at det går tydelig fram at det er anledning til å være fritatt både fra aktiviteter og fra faginnhold som foreldrene opplever som utøving av annen religion eller påvirkning som er uforenlig med egen religion eller eget livssyn.

Differensiering:

- Foreldrene gis rett til å kreve at barna deres undervises i egne grupper i de delene av undervisningen som oppleves som utøving av annen religion eller påvirkning som er uforenlig med egen religion eller eget livssyn. I de tilfellene der noen av foreldrene krever undervisning i egne grupper for barna sine, må undervisningen kunne organiseres slik at alle elevene er sammen i noen timer der vekten legges på kulturstoff og etikk, og at flertallet og mindretallet får undervisning hver for seg etter alternative planer i de øvrige timene. Det utformes nærmere regler for hvordan denne retten skal realiseres.
- Lærerne bør kvalifiseres for å bruke pedagogisk differensiering gjennom grunnutdanning og videreutdanning, og det bør utvikles læremidler nasjonalt og lokalt som kan gjøre det enklere å ta denne formen for differensiering i bruk. På denne bakgrunnen anbefales det at rett til tilpasset undervisning i form av differensiering innen klassens ramme nevnes eksplisitt i fagplanen med henvisning til den generelle delen av læreplanverket.

Informasjon:

- I tillegg til å sende generell informasjon om faget og fritaksretten til alle foreldrene når barna begynner på skolen, skal det for hvert klassetrinn deles ut en plan for KRL-undervisningen. Det må tydeliggjøres for foreldrene at det er deres rett og ansvar å sørge for at barnet får undervisning i samsvar med deres egen overbevisning. Framgangsmåten ved melding om fritak må være så enkel at alle foreldrene ser det som en reell mulighet.

Endringer av læreplanen:

- Innholdet i KRL-faget tas opp i stortingsmeldingen om fritaksreglene. Stortinget utfordres til å tydeliggjøre hvilken basis og ramme faget skal ha, og hvilken plass og funksjon kristendommen som kulturarv og levende kilde til tro, moral og livstolkning skal ha i faget. Med utgangspunkt i stortingsbehandlingen revideres fagplanen. Samtidig bringes fagplanens mål i samsvar med lovens. Det gis retningslinjer for vektingen av de hoveddelene faget består av og hvor stor grad av frihet den enkelte lærer og skole har til å endre fagets profil, samtidig som stoffmengden i faget reduseres og bringes i samsvar med timetallet på de enkelte klasse-

trinn. På småskoletrinnet konsentreres undervisningen som hovedregel om de livssyn som er representert i den enkelte klasse. Den formelle læreplanen for KRL-faget, inkludert reglene for fritak, samles i fagplanen og tas inn i læreplanverket.

Satsing på lærerutdanning:

- Det settes av midler til etterutdanning av lærere i KRL-faget. Denne utdanningen må omfatte både det faglige innholdet og undervisningsmetodisk stoff. Det arrangeres en konferanse om lærerutdanning, der konsekvensene av endringene av faget tas opp.

5.5.2 Undersøkelsen fra Høgskulen i Volda og Diaforsk

HVo/Diaforsk anbefaler ikke bestemte løsninger for endringer og tiltak, men skisserer mulige svar på utfordringer som evalueringen avdekker. Dette gjelder både organisatoriske og substansielle tiltak. Hovedkonklusjonen oppsummeres slik:

«- forholdene legges til rette for undervisning om de ulike religioner og livssyn, samt for dialog og gjensidig respekt i noe fellesundervisning. En bør antagelig tilstrebe fleksible modeller som kan tilpasses de særlige forutsetninger på henholdsvis småskoletrinn, mellomtrinn og ungdomstrinn i de ulike deler av landet og for ulike grupper av elever.

- med de problemer en nå ser på flere skoler, bør det holdes åpen en mulighet for fullt fritak. Dette vil være det sikreste i forhold til internasjonale konvensjoner, og antagelig også det som på sikt vil være best egnet til å sikre oppslutning om og legitimitet for et fag som er konsentrert om religion og livssyn.» (Del 3: Avsluttende drøftinger, s. 26)

Forskerne beskriver to hovedstrategier for veien videre, nemlig å beholde den nåværende fagmodellen, eventuelt med mindre endringer, eller å foreta en mer grunnleggende modellrevisjon. Det er flere alternativer under de to hovedstrategiene. Dersom en velger å beholde den nåværende fagmodellen, må en vurdere om dagens fritaksordning skal videreføres eller om den skal revideres ved å gi full eller utvidet fritaksrett.

Dersom en vil gjøre mer omfattende endringer, kan det være aktuelt med en parallellfagsmodell der foreldre kan velge mellom alternative opplegg med hovedvekt på ulike tros- eller livssynsretninger, en kombinasjonsmodell med noe delt og noe samlet undervisning eller en fellesfagsmodell med en annen fagprofil enn KRL-faget har i dag. Et endret fellesfag kan enten ha større vekt på holdninger og verdier og mindre vekt på religiøse tradisjoner, eller større vekt på kultur- og historiekunnskap og mindre på trosinnhold enn i dag, eller det kan ha større grad av kvantitativ likestilling mellom ulike religioner og livssyn. Disse alternativene kan kombineres til en modell med trinnvis overgang fra en parallellfagsmodell på småskoletrinnet via en kombinasjonsmodell med halvparten av tiden felles og halvparten gruppedelt på mellomtrinnet til en fellesfagsmodell på ungdomstrinnet.

To tiltak bør vurderes uavhengig av hvilken modell som velges, nemlig bedre tilbud om etter- og videreutdanning for lærere og samarbeid mellom skolemyndigheter og tros- og livssynssamfunn om utvikling av læreplan og lærebøker.

5.6 Hovedfunn fra forskningen - oppsummering

Nedenfor følger noen av forskernes hovedfunn fra evalueringsrapportene.

Praktiseringen av faget

- Det er bred enighet blant foreldrene om betydningen av noe felles opplæring i faget, men det er ikke enighet om hva som bør være innhold og mål for opplæringen, eller på hvilket klassetrinn elevene bør få opplæring om andre religioner enn sin egen. (HVo/ Diaforsk)
- De fleste foreldrene synes at faget fungerer bra for barna deres. Dette gjelder uavhengig av livssyn. (NLA)
- Samlet sett er det flere elever som er positive enn negative til KRL-faget. De yngste elevene liker faget bedre enn de eldste, og jentene liker det bedre enn guttene. (NLA)
- Det er ikke noen betydelig sammenheng mellom hjemmets religiøse eller livssynsmessige tilknytning og elevenes *generelle* holdninger til faget. Spør en elevene hvilke deler av faget de liker bedre enn andre, finner en imidlertid at elevene har ulike holdninger til forskjellige typer av innhold og arbeidsmåter. Disse forskjellene ser ut til å ha sammenheng med elevenes livssynsbakgrunn. (NLA)
- De fleste lærere forsøker å undervise slik at alle livssyn blir oppfattet som likeverdige. En av seks klasser har hatt besøk av foreldre eller andre som har presentert sin religion eller sitt livssyn. (NLA)
- Et stort flertall av lærerne forsøker å undervise slik at alle livssyn blir oppfattet som like sanne.
- Flere av lærerne i den kvalitative undersøkelsen oppgir at de opplever kunnskapsmangel i forhold til KRL-faget. (HVo/Diaforsk)
- De fleste lærerne synes generelt at stoffmengden i faget er for stor; særlig gjelder dette på ungdomstrinnet. (NLA)
- Læreplanen og læreboken har stor innvirkning på innholdet i og organiseringen av KRL-faget. (NLA)
- Differensiering ved inndeling i grupper etter livssyn er lite utbredt. Lærerne benytter i større grad varierte arbeidsmåter som gruppearbeid, ekskursjoner og tverrfaglige prosjekter, men det er ingen sammenheng mellom varierte arbeidsmåter og klassens livssynssammensetning. (NLA)
- Lærerne mener faget i noen grad fører til at elevene blander sammen forskjellige religioner og livssyn, ikke minst på småskoletrinnet. De fleste lærerne er også enige i at faget er blitt for akademisk, særlig på ungdomstrinnet. (NLA)
- Undersøkelsen som omfatter et fåtall utvalgte skoler fastslår at noen av intensjonene i faget sikres på alle skoler, men at *alle* de grunnleggende intensjonene ikke ivaretas på noen av dem. Manglende gjennomføring av sentrale intensjoner bak faget kan dels forklares med
  - spenninger i selve fagprofilen og mellom de ulike intensjonene for faget
  - manglende ressurser og problemer med å gjennomføre forutsatte endringer på skolene (HVo/Diaforsk)
- Samlet sett brukes vel halvparten av tiden på de fagdelene som læreplanen plasserer som kristendomsfaglige, men det er store forskjeller i vektleggingen fra klasse til klasse. Seks prosent av lærerne opplyser at de bruker

mindre enn 30 pst. av tiden på kristendomsfaglig stoff, mens ni prosent oppgir at de bruker mer enn 80 pst. av tiden til kristendomsfaglig stoff. (NLA).

Hvordan fritaksreglene har vært praktisert

- Skolene i den kvalitative undersøkelsen tolker fritaksreglene for restriktivt i forhold til både Stortingets og departementets presiseringer. (HVo/Diaforsk)
- 80 pst. av foreldrene har ikke vurdert fritak, 13 pst. har vurdert fritak. Noen foreldre ønsker fritak, men har ikke bedt om det fordi de ikke vil at barnet skal føle seg annerledes, fordi det virker som om skolen ikke ønsker det, eller fordi de ikke vet hvordan de skal gå fram. (NLA)
- Rundt fem prosent av elevene (ni prosent i Oslo skolen) har delvis fritak for KRL-faget. Fritaket synker med økende klassetrinn. Elever med bakgrunn i andre religioner enn kristendommen er oftest delvis fritatt. (NLA)
- Svært få av elevene på niende og tiende klassetrinn er fornøyd med informasjonen de har fått om fritak. (NLA)
- Det er mest vanlig at elever som er delvis fritatt, befinner seg i klassen, men at de ikke deltar i aktivitetene. Lærerne synes i liten grad at det er praktiske problemer forbundet med at noen elever er delvis fritatt. (NLA)
- Utformingen av fritaksbestemmelsene medvirker til at det blir forskjeller fra klasse til klasse når det gjelder opplegget for undervisningen. Tre fjerdedeler av de lærerne som har elever med delvis fritak i klassen, sier at de legger opp undervisningen slik at det blir minst mulig behov for å be om fritak. Fritaksreglene ser ut til å medvirke til at faget blir mer teoretisk enn fagplanene forutsetter. (NLA)
- En del minoritetsspråklige foreldre som ønsker fritak fra faget, har ikke språklig kompetanse til å benytte seg av sine rettigheter. (HVo/Diaforsk).

Vilkår for å håndheve foreldreretten

- Den kvalitative undersøkelsen slår fast at informasjonen om fritaksordningen på mange måter er lite egnet til å sikre muligheten for fritak, og at dagens fritaksordning ikke fungerer slik at foreldreretten er tilfredsstillende sikret i praksis. (HVo/Diaforsk)
- Forskerne i den kvalitative undersøkelsen har inntrykk av at skolene vurderte informasjon om faget som viktig det første året, men at skolen nå ikke trenger å gi foreldrene repeterende informasjon dersom de ikke etterspør den. Undersøkelsen sier videre at skolens arbeidsplaner gir lite eller ingen informasjon om opplæringen, og at informasjonen gjerne kommer for sent, noe som vanskeliggjør foreldrenes vurdering av behovet for fritak. (HVo/Diaforsk)
- Det er sammenheng mellom hvilken skole barna går på og hvor fornøyd foreldrene er med informasjonen om undervisningen i faget. (NLA)
- Flere foreldre sier de ikke har fått noe informasjon om fritak i det hele tatt, og nesten halvparten av foreldrene synes de vet for lite om det som skjer i timene. Noen har latt være å be om delvis fritak fordi de mener det kan få negative konsekvenser for deres barn. (NLA)
- Nesten 40 pst. av foreldrene vil ha et fag for alle med delvis fritak, mens omtrent like mange ønsker større muligheter for fritak eller en løsning med mulighet for gruppering etter livssyn. (NLA)

- Selv om det samlet sett er få foreldre som har bedt om fritak, er det en betydelig gruppe som ønsker fritak. Mange av disse synes at det er vanskelig å få til tilfredsstillende ordninger. (NLA)
- Tema- og fagintegrering bidrar til å usynliggjøre KRL-faget på timeplanen, slik at det i praksis blir svært vanskelig å be om fritak. (HVo/Diaforsk)
- I gjennomsnitt synes lærerne at KRL-faget tar litt for mye hensyn til statskirkeelevene og litt for lite hensyn til minoritetselevene, og de er bare delvis fornøyd med den muligheten KRL-faget gir til å ivareta foreldreretten. (NLA)
- Nesten alle foreldrene synes det er viktig at barna deres lærer respekt og forståelse for mennesker med annen livssynsbakgrunn. Minst sju av åtte mener det er viktig at de får kjennskap til Norges kristne tradisjon og kultur, kunnskap om forskjellige religioner og livssyn og kunnskap om barnets egen religion eller livssyn. (NLA)
- 40 pst. av foreldrene ønsker et fag der omtrent halvparten av tiden brukes til undervisning om kristendommen. Resten av foreldrenes svar er forholdsvis likt fordelt på ønsker om mer enn halvparten og mindre enn halvparten av tiden til kristendom. (NLA)

5.7 Oslo-undersøkelsen

Den refererte NLA-undersøkelsen er landsomfattende (15 fylker representert). Oslo kommune v/ Byrådsavdeling for kultur og utdanning har gitt NLA i oppdrag å evaluere hvordan KRL-faget fungerer i Oslo-skolen. Spørsmålene som er stilt i Oslo-undersøkelsen, er de samme som er stilt elever, lærere og foreldre i landsundersøkelsen (jf. kap. 5.1-5.6). Det er de samme forskerne som har utarbeidet begge rapportene.

Forskerne anser det innsamlede materialet for å være rimelig representativt for populasjonen. I den grad en kan forvente skjevheter, er det sannsynlig at det for lærernes og foreldrenes vedkommende er en viss overrepresentasjon av informanter med sterke meninger. Det er dessuten en viss underrepresentasjon av medlemmer fra Den norske kirke.

Nedenfor følger noen relevante funn fra Oslo-undersøkelsen. Funnene er hovedsakelig trukket fram i den grad de skiller seg nevneverdig fra landsundersøkelsen.

5.7.1 Hvordan undervisningen i faget har vært gjennomført

Som i landsundersøkelsen synes lærerne i Oslo-undersøkelsen at stoffmengden i KRL-faget er for stor. Det er flere i Oslo-undersøkelsen enn på landsbasis som mener dette.

Sammenliknet med landet som helhet er de eldste Oslo-elevene mindre flinke til å plassere begreper fra kristendommen og flinkere til å plassere begreper og navn fra andre religioner korrekt.

Oslo-lærerne mener i større grad enn lærerne på landsplan at andre religioner enn kristendommen har for liten plass i KRL-faget. Samlet sett synes det som om lærerne i Oslo bruker vel halvparten av tiden til kristendommen, og noe mindre enn halvparten av tiden til andre religioner og etikk/filosofi. Her skiller ikke lærerne i Oslo seg nevneverdig fra landsgjennomsnittet.

Som i landsundersøkelsen finner en imidlertid store variasjoner blant lærerne i vektingen av de ulike fagdelene. På landsbasis brukte 9 pst. av lærerne 80 pst. eller mer av undervisningstiden på de kristendomsrelaterte fagdelene, mens 6 pst. brukte 30 pst. eller mindre av tiden på disse. Blant Oslo-lærerne er de tilsvarende tallene 11 og 14 pst. Mens 15 pst. av lærerne i landsundersøkelsen hadde en betydelig variasjon i vektingen av fagene i forhold til Stortingets forutsetninger, gjaldt dette altså hele 25 pst. av lærerne i Oslo-undersøkelsen. Svarene fra lærerne i Oslo gir inntrykk av at det er lærerne selv som er hovedårsaken til variasjonene, ikke elevenes livssyn.

Selv om vel halvparten av tiden i Oslo-undersøkelsen brukes på de tre kristendomsrelaterte fagdelene samlet, er *Andre religioner* den fagdelen det brukes mest tid på. På landsplan er det *Bibelkunnskap* som har størst plass.

I Oslo presenteres jevnt over de ulike livssynene noe tidligere enn på landsbasis, men i motsetning til på landsbasis har det her ikke noe å si om det er elever i klassene som er delvis fritatt. 18 pst. av klassene i Oslo-undersøkelsen har hatt besøk av foreldre eller andre som presenterer sin religion eller sitt livssyn. Islam er oftest presentert av andre enn læreren. Erfaringene med slike besøk er svært gode. Som i landsundersøkelsen benytter svært få av lærerne i Oslo de organisatoriske differensieringsmulighetene som fagplanen legger opp til.

På småskoletrinnet liker elevene faget godt, selv om elevene i Oslo-skolen ikke liker faget så godt som elevene på landsbasis. På mellom- og ungdoms- trinnet liker de det ikke så godt som på småskoletrinnet.

5.7.2 Hvordan fritaksreglene er blitt praktisert

37 pst. av lærerne i Oslo-skolen har elever med delvis fritak, mot 21 pst. på landsbasis. I tillegg lar hver fjerde lærer elever være fritatt selv om det ikke er gjort noen formell avtale om fritak. Fritaksprosenten synker med stigende klassetrinn.

To tredjedeler av foreldrene i Oslo-undersøkelsen har ikke vurdert fritak, mot over 80 pst. i landsundersøkelsen. Årsakene til ikke å søke fritak ser ut til å være de samme som i landsundersøkelsen. Sammenliknet med landsundersøkelsen er den største forskjellen at flere foreldre i Oslo fra Den norske kirke har overveid fritak.

Oslo-lærerne bruker bønn og sang sjeldnere i KRL-timene enn lærerne på landsbasis. Dette kan ha sammenheng med at det er flere lærere i Oslo enn på landsbasis som sier at de forsøker å legge opp undervisningen slik at det blir minst mulig fritak.

5.7.3 Hvilke vilkår foreldrene har fått for å håndheve foreldreretten

Under halvparten av de foreldrene som har svart og som har barn med delvis fritak, er fornøyde med ordningen. Noen svarer at avtaler om fritak ikke alltid blir fulgt opp, andre ønsker fritak for større deler av faget. Som i landsundersøkelsen svarer mange foreldre at de vet for lite om KRL-faget generelt og om det som skjer i timene. Svært få foreldre deltar i planleggingen av undervisningen, men de få som gjør det, er tydelig mer fornøyde enn andre.

Sammenliknet med landsundersøkelsen vil foreldre i Oslo sjeldnere ha undervisning om kristendommen (74 mot 86 pst.) og etikk (76 mot 80 pst.).

Flere av dem vil imidlertid ha undervisning om andre religioner og livssyn enn kristendommen, og om filosofi.

6 Uttalelser om evalueringsrapportene fra organisasjoner og trossamfunn

I brev fra departementet ultimo november 2000 ble Foreldreutvalget for grunnskolen, lærerorganisasjonene, Kommunenes Sentralforbund og Samarbeidsrådet for tros- og livssynssamfunn anmodet om å komme med merknader til evalueringsrapportene fra Norsk Lærerakademi og Høgskulen i Volda/Diaforsk.

Samarbeidsrådet for tros- og livssynssamfunn har følgende medlemsorganisasjoner: Islamsk Råd Norge, Human-Etisk Forbund, Det Mosaiske Trossamfund, Alternativt Nettverk, Den norske kirke v/ Kirkerådet, Baha'i-samfunnet i Norge, Buddhistforbundet og Norges Frikirkeråd.

Norges Frikirkeråd representerer følgende organisasjoner: De Frie Evangeliske Forsamlinger i Norge, Den Evangelisk Lutherske Frikirke, Det Norske Baptistsamfunn, Det Norske Misjonsforbund, Frelsesarmeen, Guds Menighet Vegårshei, Metodistkirken i Norge, Oslo Kristne Senter, Pinsebevegelsen i Norge og Vennenes samfunn (Kvekerne).

I dette kapitlet blir det gitt et kort sammendrag av organisasjonenes uttalelser om evalueringsrapportene samt merknader fra Kristent Pedagogisk Forbund, som har uttalt seg på eget initiativ. Videre er det innarbeidet merknader fra Oslo Katolske Bispedømme (ett av tre katolske kirkedistrikter i Norge, som dekker om lag 90 pst. av medlemmene i den katolske kirken i Norge). Oslo Katolske Bispedømme er ikke medlem av Samarbeidsrådet for tros- og livssynssamfunn, men har fra 01.01.01 vært representert på møter og har fra 15.03.01 observatørstatus i Samarbeidsrådet.

Organisasjonene og trossamfunnene har fått anledning til å gjennomgå utkast til teksten i dette kapitlet for å bidra til å sikre at sammendraget er representativt for de tilsendte uttalelsene. Dessuten har departementet hatt møte med tros- og livssynsorganisasjonene der disse bl.a. fikk anledning til å utdype sine synspunkter. De synspunktene som er referert i dette kapitlet, er basert på deres skriftlige kommentarer til evalueringsrapportene. Organisasjonenes og trossamfunnenes uttalelser er i sin helhet lagt ved meldingen (vedlegg 1-14).

Departementet gjør spesielt oppmerksom på at Human-Etisk Forbund i to brev (vedleggene 1 og 2) har gitt uttrykk for at departementets gjengivelse av forbundets uttalelse til evalueringsrapportene er til dels sterkt misvisende og tatt ut av sin sammenheng. Det Mosaiske Trossamfund har i sin uttalelse ikke kommet med konkrete merknader, men i senere møte opplyst at de går inn for full fritaksrett fra faget, alternativt innføring av et fag som er vesentlig annerledes enn dagens.

Departementet vil ellers bemerke at et par organisasjoner har hatt merknader til den fagforståelsen som ligger til grunn for evalueringsrapportene, og har hevdet at dette har hatt konsekvenser for resultatene. Dette spørsmålet blir ikke berørt videre i meldingen.

6.1 Synspunkter på ønskeligheten av å ha et felles fag

De fleste organisasjoner som uttaler seg, understreker sterkt ønskeligheten av å ha et felles fag for undervisning om kristendom, andre religioner og etikk/filosofi. Det pekes på at dette vil samle elever fra ulike religiøse og livssynsmessige stæsteder på en felles arena for utvikling av kunnskap, dialog, respekt og toleranse, og til felles refleksjon om mellommenneskelige verdier og moralspørsmål. Kjennskap til og innsikt i ulike religioner og livssyn vil gi grunnlag for og hjelp med å finne eget stæsted i et pluralistisk samfunn.

Ønsket om å ha et fellesfag deles av Norsk Lærerlag, Lærerforbundet, Skolenes landsforbund, Foreldreutvalget for grunnskolen, Kirkerådet, Norges Frikirkeråd, Kristent Pedagogisk Forbund, Buddhistforbundet, Nasjonalt Åndelig Råd for Baha'ier i Norge og Islamsk Råd Norge.

Det er imidlertid ulike oppfatninger om hva som må gjøres for å styrke og utvikle faget for å øke legitimiteten blant livssynsminoritetene og sikre at faget praktiseres fullt ut i samsvar med intensjonene. Dette gjelder særlig i forhold til fritaksretten (avgrenset fritak - fullt fritak), vektingen av fagets ulike elementer, formålsparagrafen og fagets navn. Islamsk Råd Norge sier det må foretas radikale grep for å gjøre faget inkluderende og akseptabelt for alle, og ikke bare som en «flikking» på KRL-faget, idet kristendommen ikke må stå i noen særstilling verken kvantitativt eller kvalitativt.

Human-Etisk Forbund synes ikke å ha tiltro til at faget kan utvikles slik at det samsvarer bedre med intensjonene, idet faget oppfattes å være i konflikt med seg selv og i klar uoverensstemmelse med religionsfriheten og internasjonale konvensjoner Norge er bundet av. Etter forbundets vurdering er KRL-faget et modernisert kristendomsfag som tross svakheter og indre spenninger tilfredsstillende for majoriteten av statskirkemedlemmene, men som har forverret situasjonen alvorlig for nær alle minoriteter, og som innebærer livssynsmessig tvang i skolen. Human-Etisk Forbund sier at «vi får beskrevet et sprikende, uferdig og overambisiøst prosjekt av et fag hvor våre barn i over tre år har vært prøvekaniner i en uferdig eksperimentering med helt sentrale menneskerettigheter som livssynsfrihet og foreldrerett».

Oslo Katolske Bispedømme mener at man primært vil være best tjent med to fag; ett kristendomsfag og tilsvarende for andre trosretninger, eventuelt med fritak, og ett allment fag for alle med etikk/naturrett, filosofi og felles kultur- og religionskunnskap.

6.2 Synspunkter på retten til fritak

Lærerforbundet mener det er nødvendig å lovfeste rett til fullt fritak fra KRL-faget; det samme gjelder Human-Etisk Forbund, som hevder at alt annet enn fullt generelt fritak er uakseptabelt, det er ikke bare praktiseringen av fritaksretten som er problematisk. Også Islamsk Råd Norge ønsker generell fritaksrett og hevder at det er et «underforbruk» av fritaksretten, og at muslimske foreldre ofte opplever KRL-faget som tvangsmisjonering. Videre ønsker Buddhistforbundet, Baha'i-samfunnet og Norges Frikirkeråd full fritaksrett. Flere organisasjoner ønsker full fritaksrett av prinsipielle grunner.

Norsk Lærerlag mener det burde være nødvendig med full fritaksrett, siden intensjonen med faget nettopp er å skape grunnlag for felles undervis-

ning og dialog. Lærerlaget mener likevel at fritaksretten inntil videre må utvides til fullt fritak, inntil faget er utviklet til et godt felles fag innholdsmessig og organisatorisk. Også Skolenes landsforbund går inn for full fritaksrett slik faget er i dag, og Norges Frikirkeråd uttaler at faget bør utvikles i en slik retning at behovet for å søke om fritak senere faller bort. Foreldreutvalget for grunnskolen mener det bør vurderes å gi full fritaksrett inntil faget er gjennomgått på nytt.

Kirkerådet peker på at KRL-faget er skolens og ikke kirkens eller trossamfunnenes fag, og frykter at full fritaksrett vil velte faget ved at intensjonene og forutsetningene undergraves. Det samme gjelder Kristent Pedagogisk Forbund, som viser til fagets funksjon som allmenndannende. Oslo Katolske Bispedømme mener at et revidert og samlende felles religions- og etikkfag må være uten fritaksmuligheter. Flere organisasjoner hevder at økt bruk av differensiering av undervisningen vil redusere foreldrenes behov for å frita elevene.

6.3 Synspunkter på praktiseringen av og informasjonen om fritaksretten - foreldrenes vilkår for å håndheve foreldreretten

---

De fleste organisasjoner, herunder de kristne, henviser til evalueringen som viser til dels ulik praktisering (og enkelte steder restriktiv fortolkning) av fritaksretten, og uttaler at det på denne bakgrunn vil være viktig å bedre informasjonen til både lærere og foreldre om de regler som hjemler adgang til delvis fritak fra undervisningen. Dette er viktig, ikke minst overfor tros-/livssynsminoritetene. Videre blir det anbefalt at prosedyrene for fritaksmelding må forenkles. Det understrekes også at alle foreldre må få informasjon om fagets innhold og fritaksretten på et språk de forstår. Kristent Pedagogisk Forbund understreker at den avgrensede fritaksretten må praktiseres romslig, og at det ved bedre informasjon må framgå tydelig at foreldre har en reell rett til fritak fra bestemte deler av faget, og ikke bare rett til å søke.

Lærerforbundet konkluderer med at ikke bare den generelle (sentrale) informasjonen om fritaksretten og om fagets innhold (temaer og arbeidsmåter) må styrkes, men at også den lokale informasjonen om den planlagte undervisningen må forbedres og systematiseres dersom bestemmelsene om delvis fritak skal kunne fungere. Skolenes landsforbund anbefaler at departementet utarbeider retningslinjer om fritaksretten og nærmere informasjon om læreplanen for å sikre foreldrene lik informasjon over hele landet og for at skolene skal få et mer ensartet grunnlag å arbeide ut fra ved den lokale læreplan-tilpasningen.

Både Lærerlaget og Lærerforbundet påpeker at omfattende bruk av temaundervisning og fagintegrering lett kan medføre at KRL-faget blir usynliggjort og dermed vanskelig å be om fritak fra i praksis. Skolenes landsforbund påpeker betydningen av at informasjonen om faget og fritaksmulighetene når fram til foreldrene i tide, og Kristent Pedagogisk Forbund anbefaler at skolen årlig innkaller foreldrene til informasjon på klassenivå om KRL-fagets innhold, organisering og fritaksmuligheter, helst våren før nytt skoleår tar til. Human-Etisk Forbund mener at fritaksordningen er ugjennomførbar i møte med realitetene, og at departementet skyver ansvaret for en uløselig politisk konflikt over på skolene.

6.4 Synspunkter på fagets innhold og praktisering - revisjon av læreplan og veiledning

---

Flere av organisasjonene peker på at læreplanen i faget bør revurderes, idet stoffmengden og detaljeringsgraden er for stor, og fordi faget er blitt noe teo-
rifokusert og akademisk. Dette hevdes bl.a. av Norsk Lærerlag, Islamsk Råd Norge, Foreldreutvalget for grunnskolen, Lærerforbundet og Kristent Pedagogisk Forbund. Et virkemiddel som trekkes fram av flere organisasjoner i denne forbindelse, er å redusere den sentralt fastsatte stoffmengden og å bedre utnyttelsen av skolens lokale handlingsrom og muligheter for differensiering og bruk av lokalt lærestoff, innenfor de rammene som trekkes opp nasjonalt.

Evalueringen har vist at det er betydelige variasjoner i vektleggingen av de forskjellige emnene i faget. Lærerforbundet påpeker at det finnes lærere som prioriterer innholdet i faget i strid med læreplanens bestemmelser. Flere organisasjoner peker på at det er ønskelig med en mer ensartet vektning av den stoffmengden eller tiden som lærerne bruker på de fem fagdelene (Bibelkunnskap, Kristendommens historie, Kristen livstolkning i dag, Andre religioner, Etikk/filosofi). Dette vil gi mindre spillerom for lærernes personlige prioriteringer og sikre større likhet i gjennomføringen av den nasjonalt fastsatte del av læreplanen.

Norsk Lærerlag, Lærerforbundet, Skolenes landsforbund, Kristent Pedagogisk Forbund og Buddhistforbundet anbefaler således at de ulike fagdelene i KRL-faget vektet klarere sentralt, slik at mulighetene for variasjoner mellom emnenes stoffmengde eller undervisningstid i de ulike skolene og klassene blir mindre enn i dag. Oslo Katolske Bispedømme gir uttrykk for at minst 50 prosent av undervisningen i et samlet etikk- og religionsfag må gjelde opplæring i kristendom.

Norsk Lærerlag viser ellers til at skolene i liten grad tilbyr alternativ undervisning til elever med delvis fritak fra KRL-faget. Lærerforbundet mener at elever med rett til delvis fritak må få lovfestet rett til alternativ undervisning i egne grupper; i dag passiviseres mange av disse elevene i klassen eller forlater klassen uten annet tilbud. Foreldreutvalget for grunnskolen mener at skolen må forpliktes til å tilby alternativ undervisning, og at skolen må prøve ut ulike, fleksible organisasjonsmodeller med bl.a. todeling av faget i en felles obligatorisk del og en del som blir særskilt tilrettelagt for elevgrupper med ulik kulturell og religiøs bakgrunn.

Lærerforbundet er derimot skeptisk til en mer fleksibel ordning med felles undervisning kombinert med gruppedeling etter livssyn, slik at undervisningen er mest delt på småskoletrinnet og gradvis ender opp med et fellesfag på ungdomstrinnet. Lærerforbundet hevder at en slik ordning lett vil komme i strid med målet om et felles fag. Også Buddhistforbundet er skeptisk til delt undervisning, og understreker verdien av et læringsfellesskap.

Human-Etisk Forbund hevder at evalueringen viser at KRL-faget er et forfeilet skrivebordsprodukt, og at det ikke vil nytte å realisere et virkelig fellesfag innenfor rammene av skolelovgivningen og den kristendomsfaglige tradisjon i landet. Forbundet advarer således mot «å prøve å løse de grunnleggende problemene ved å flikke på rammeverk, fritaksordning, rundskriv eller læreplan».

Når det gjelder spørsmålet om på hvilket klassetrinn elevene skal møte andre religioner enn sin egen, har flere organisasjoner pekt på at dette først bør skje på et visst aldersnivå. Det pekes i denne forbindelse på at en tidlig undervisning om mangfoldet av trosretninger og livssyn lett kan virke forvirrende. Lærerforbundet og Kristent Pedagogisk Forbund er inne på at undervisningen på småskoletrinnet organiseres slik at lærestoff om religioner og livssyn som ikke er representert i klassen eller er tydelige i nærmiljøet, kan utsettes til mellomtrinnet. Oslo Katolske Bispedømme mener at det på barne- trinnet bare bør være undervisning i egen religion/eget livssyn.

6.5 Synspunkter på etterutdanning av lærere og skoleledere mv. - kompetanseheving

---

De fleste som har uttalt seg - både blant lærerorganisasjonene og trosorganisasjonene, og dessuten Foreldreutvalget for grunnskolen - anbefaler sterkt at skolens og lærernes kompetanse i KRL-faget heves gjennom etterutdanning. Det påpekes at dette vil være ønskelig både i forhold til fagets innhold og metoder og i forhold til organisering og differensiering av undervisningen. Flere påpeker også behov for bedre metoder i kommunikasjonen med foreldrene i dette faget og omkring fagets formelle rammer i lov- og regelverk, herunder om fritaksretten.

Lærerforbundet uttrykker dette slik at «etterutdanningen av lærerne og skolelederne må gi innsikt både i de forpliktende føringer læreplanverket legger, den profesjonelle avveining av ulike prinsipper som må foretas og ikke minst i det handlingsrommet som læreplanen gir».

Flere organisasjoner anbefaler at det settes økte ressurser inn i den ønskede kompetansehevingen i faget.

6.6 Synspunkter på fagets navn

Flere organisasjoner har uttalt seg om fagets navn og påpekt at navnet har stor symbolsk betydning. Det påpekes at det kan være en problematisk forskjellsbehandling i navnet Kristendomskunnskap med religions- og livssynsorientering - idet dette kan oppfattes som en kvalitetsforskjell mellom de ulike delene av faget.

Norsk Lærerlag mener at dagens navn ikke er inkluderende, og anbefaler en ny betegnelse (uten konkret forslag). Det samme gjelder Islamsk Råd Norge og Buddhistforbundet. Også Skolenes landsforbund tilrår navneendring. Lærerforbundet anbefaler et navn som kan virke samlende og øke oppslutningen om fellesfaget, og går inn for at navnet på faget bør være som i vide-regående opplæring (Religion og etikk). Norges Frikirkeråd viser til tidligere uttalt skepsis til den nåværende betegnelsen og anbefaler navneendring. Bortsett fra Lærerforbundet er det ingen av disse organisasjonene som kommer med noe konkret forslag til nytt navn. Oslo Katolske Bispedømme sier at navneendring kan bidra til å markere sterkere at faget er et kunnskapsbasert fag om de forskjellige religioner og livssyn, men fastholder likevel at kristendom bør inngå som del av fagets navn.

6.7 Andre spørsmål

6.7.1 Synspunkter på opplæringsloven pgr. 1-2 Formålet med opplæringa

Enkelte av organisasjonene har uttalt seg om skolens formålsparagraf, jf. opplæringsloven pgr. 1-2. Foreldreutvalget for grunnskolen mener at paragrafen bør omarbeides, ikke for å fjerne formuleringene om kristne og humanistiske verdier, men for å fange opp mangfoldet i kulturuttrykk og trosliv i dagens samfunn. Skolenes landsforbund ønsker dagens formålsparagraf erstattet med en som bygger på FNs menneskerettighetserklæring. Norges Frikirkeråd hevder det er et prinsipielt problematisk forhold mellom KRL-faget og dets intensjoner og skolens kristne formålsparagraf. Også Buddhistforbundet ønsker endring av denne paragrafen. Islamsk Råd Norge sier fagets verdi grunnlag i pgr. 1-2 er et problem for muslimene, i det de oppfatter faget slik at kristendommen står i en særstilling både kvantitativt og kvalitativt. Human-Etisk Forbund ønsker prinsipielt en avvikling av formålsparagrafen med dagens ordlyd, men så lenge denne består, ønsker forbundet full fritaksrett kombinert med rett til et livssynsnøytralt alternativ.

6.7.2 Synspunkter på godkjenning av læremidler i KRL-faget

Norges Frikirkeråd uttrykker bekymring for kvaliteten på lærebøkene i KRL-faget, og ønsker gjeninnført den tidligere statlige godkjenningsordningen for lærebøker (for KRL-faget). Også Oslo Katolske Bispedømme ønsker den statlige godkjenningsordningen tilbake. Buddhistforbundet ønsker å sikre trossamfunnene muligheten til å uttale seg om innholdet i lærebøkene.

6.7.3 Synspunkter på økonomiske forhold knyttet til trosopplæring og dåpsopplæring mv. - lov om trudemssamfunn pgr. 20 og NOU 2000:26

Flere av høringsinstansene har uttalt seg om økonomisk støtte til livssynssamfunnenes egen trosopplæring og/eller dåpsopplæring, og understreket at skolens kunnskapsformidling i KRL-faget må ses i sammenheng med trossamfunnenes egen trosopplæring.

Kirkerådet uttaler at det samtidig med styrkingen av KRL-faget som fellesfag er viktig å gi barn og unge rett til lovfestet opplæring i egen tro, og viser i den forbindelse til NOU 2000:26 «... til et åpent liv i tro og tillit». Også Norges Frikirkeråd viser til sammenhengen mellom skolens kunnskapsformidling og trossamfunnenes egen trosopplæring, og viser til at innføringen av KRL-faget med begrenset fritaksrett i 1997 medførte at trossamfunnene utenfor Den norske kirke mistet den økonomiske støtten de hadde hatt til egen trosopplæring etter lov om trudemssamfunn pgr. 20. Kristent Pedagogisk Forbund mener at en videre satsing på KRL-faget må suppleres med aktiv støtte og stimulans til tros- og verdiopplæring i regi av kirkesamfunn og livssynsorganisasjoner. Også Oslo Katolske Bispedømme, Buddhistforbundet og Islamsk Råd Norge går inn for økonomisk støtte til konfesjonsbasert trosopplæring i det enkelte trossamfunns egen regi.

7 Opplæring i religion og livssyn mm. i enkelte europeiske land

I dette kapitlet blir det gitt en kortfattet oversikt over hvordan religions- og livssynsopplæringen blir organisert på grunnskolenivå i den offentlige skolen i enkelte europeiske land (Sverige, Danmark, Island, Finland, Tyskland og England foruten Norge). Skissen beskriver bl.a. ulike fagmodeller, konfeksjonstilknytning, grad av obligatorisk opplæring og fritaksmuligheter, ansvarsdeling og samarbeid mellom skole og kirke i opplæringen, utarbeiding av fagplan/læreplan, religions- og livssynsundervisningens innhold og hvilke verdigrunnlag og fellesverdier som legges til grunn for faget. Situasjonen på dette feltet i Frankrike blir også kort omtalt.

Ulike modeller modifieres av varierende lokal praksis og glidende overganger/varianter i de enkelte land. Avslutningsvis gis en oversikt i tabell 7.1 med stikkordmessig tekst over ulike sider ved faget i de omtalte landene. Materialet er i det alt vesentlige hentet fra evalueringsrapporten til HVo/Diaforsk, og har vært forelagt de respektive landene for kvalitetssikring og ajourføring.

7.1 Modeller for organisering og ansvarsdeling mellom skolen og trossamfunn

---

I forhold til den offentlige skolen kan det skilles prinsipielt mellom tre hovedmodeller for organisering og ansvarsdeling mellom skolen og kirken (tros- og livssynssamfunn):

- *Skolens fag*: Her har den offentlige skolen det hele og fulle ansvar for opplæringen, og konsulterer eventuelt trossamfunnene etter behov. Denne modellen gjelder i all hovedsak Norge, Sverige, Danmark, Island og England.
- *Kirkens fag*: Her vil kirken (trossamfunnet) i hovedsak ha ansvaret for opplæringen. Ingen av de omtalte landene har dette som hovedmodell.
- *Samarbeid mellom skole og kirke (trossamfunn)*: Innholdet i opplæringen bestemmes av skolen og kirken i samarbeid. Skolen har ansvaret for organiseringen og gjennomføringen av opplæringen, men det er kirkelig tilsyn med at undervisningen foregår i samsvar med dens lære. Med sin konfeksjonsdelte undervisning kan Finland i all hovedsak knyttes til denne modellen. I Tyskland er faget i utgangspunktet skolens fag, men det er i de fleste delstater nært samarbeid med kirke og trossamfunn.

7.2 Modeller for organiseringen av opplæringen (obligatorisk fag - fritak, alternative undervisningsfag, valgmuligheter)

Når det gjelder organiseringen av opplæringen i faget, kan det prinsipielt skilles mellom fire hovedmodeller i forhold til mulige fritak mm.:

- *Obligatorisk fag*: Her er det i utgangspunktet obligatorisk opplæring. For dem som fritas helt eller delvis, er det ikke noe alternativt undervisningsfag. Norge, Sverige, Danmark, Island og England kan i all hovedsak knyttes

- tes til denne modellen.
- *Valgppliktsfag*: Også her legges det i utgangspunktet opp til en obligatorisk opplæring, men det er åpent for valg mellom ulike skolefag organisert etter konfesjons-/livssynstilhørighet. Finland og enkelte delstater i Tyskland har en slik modell.
  - *Frivillig fag*: Her er opplæringen frivillig, og faget har da ikke status som ordinært skolefag. En slik frivillig ordning med undervisning i regi av kirker og trossamfunn finnes ikke i Norden, men i deler av Tyskland og i Østerrike.
  - *Fritid for undervisning i eget trossamfunn*: Her kan det tenkes en ordning med fritid noen timer i uka, slik at barn skal kunne få undervisning i kirken/trossamfunnenes egen regi utenfor skolens område. Frankrike har lenge hatt en slik ordning, og i en årrekke fastholdt et skarpt skille mellom det verdslige og det religiøse domene i samfunnet. I Frankrike pågår nå en debatt om eventuell innføring av religions- og livssynsundervisning i den offentlige skolen.

7.3 Dimensjoner i fagprofileringen

Det kan sies å være to hoveddimensjoner i fagprofileringen, avhengig av fagets vekt på konfesjonalitet i forhold til kunnskaps-/utviklingsorientering. Normalt har faget elementer fra begge disse dimensjonene:

- *Konfesjonell/tverrkonfesjonell profil*: Her er undervisningen i samsvar med en bestemt konfesjons lære, eller tverrkonfesjonell (økumenisk, multireligiøs, pluralistisk). Finland og de fleste delstater i Tyskland har et konfesjonelt tyngdepunkt. Delstaten Brandenburg i Tyskland nevner ikke kristendommen eller den kristne tradisjon uttrykkelig som verdigrunnlag i sin skolelovgivning eller forfatning. Norge, Danmark og Island har visse konfesjonelle elementer siden evangelisk-luthersk lære og tradisjon framheves som særlig viktig. Sverige er nærmere en felleskristen (ikke evangelisk-luthersk) formidling, uten konfesjonell forankring. I alle de nordiske land er den religiøse dimensjon nedtonet, mens kristendommens betydning for kulturarven generelt er vektlagt sterkere enn før. England ligger nær opp til en rent tverrkonfesjonell eller pluralistisk dimensjon; det gjelder i noen grad også enkelte tyske delstater.
- *Kunnskaps-/opplevelsesprofil*: Ingen nordiske land profilerer faget alene mot kunnskap eller utvikling. Samtlige land legger imidlertid vekt på kunnskapselementet og på personlig identitetsutvikling. Det er særlig Norge og Danmark - og i noen grad Sverige - som legger vekt på opplevelsesaspektet, særlig knyttet til den estetiske dimensjonen i faget.

7.4 Modeller for skolens og samfunnets verdigrunnlag - verdibasis

---

Det kan skilles mellom fire former eller modeller for definisjonen av skolens og samfunnets verdigrunnlag. I de fleste land vil det være innslag av elementer fra flere av disse verdigrunnlagene, med betydning for utformingen og praktiseringen av opplæringen i skolen:

- *Kristen moral eller kulturarv*
- *Verdier og prinsipper som er felles for ulike religioner*
- *Nasjonale lover og forfatningsprinsipper*

– *Universelle menneskerettigheter og demokratiske prinsipper*

Balanseringen av elementer fra disse forskjellige verdigrunnlagene vektlegges noe forskjellig i de ulike landene. Flere land har også henvisninger til mål om å ta vare på naturen og miljøet, toleranse, likestilling, humanistisk kulturarv mm. Gjennomgående synes det å være en klar nedtoning av tradisjonell konfesjonsforankring og økt vekt på felles verdier som springer ut av flere religioner og livssyn. I England er faget i ferd med å bli supplert med elementer fra mer ordinær samfunnskunnskap («Citizenship education»).

Uansett modell ser det ut til at det vil være noen foreldre som ønsker fritak for hele eller deler av religions- og livssynsundervisningen i den offentlige skolen.

7.5 Oppsummering: Religions- og livssynsfagets utforming m.m. i ulike europeiske land

---

De landene som er omtalt foran, har ulike modeller for organisering og ansvarsdeling mellom den offentlige skolen og trossamfunnene, ulike modeller for organiseringen av faget (obligatorisk fag - fritaksordninger, valgmuligheter), ulik fagprofilering (konfesjonell/ikke-konfesjonell), ulikt verdigrunnlag mm. Felles for de fleste landene er en nedtoning av fagets tradisjonelle konfesjonsforankring og en utvikling i retning av et kunnskapsfag i skolens regi. Landene praktiserer også fritaksordninger (unntatt Sverige), men med ulike forutsetninger og i ulikt omfang.

Tabell 7.1 gir en oppsummering og samlet oversikt med noe mer detaljerte opplysninger om ulike sider ved religions- og livssynsfagets utforming i Sverige, Danmark, Island, Finland, Tyskland, England og Norge.

Det er store utfordringer i dette faget i de fleste landene, da samfunnene blir mer og mer heterogene med hensyn til livssyn, religion, kultur og verdiopfatninger. I alle landene står man overfor viktige verdivalg når det gjelder religion og livssyn, moralspørsmål og samfunnets tradisjoner; noe de fleste innbyggere har oppfatninger om. Uavhengig av historie, tradisjoner, befolkningssammensetning og skolesystemer synes det å være spenninger knyttet til faget i alle land. Alle landene utfordres derfor på sine veivalg - felles er letingen etter gode modeller.

Tabell 7.1: Ulike sider ved religions- og livssynsfagets utforming i enkelte europeiske land

Land	Fagets navn	Faget konfeksjonelt eller ikke-konfeksjonelt	Obligatorisk fag-grad av fritaksmulighet	Alternativ religions/ livssynsopplærings i skolens regi	Ansvarsdeling mellom skole og kirke i opplæringen	Ansvar for utarbeidelse av fagplan/læreplan	Innholdet i religions- og livssynsopplæringen	Fagets verdigrunnlag - fellesverdier
Sverige	Religions-kunnskap	Ikke-konfeksjonelt (siden 1919), nær en felleskristen formidling	Obligatorisk fag. Ikke fritaksmulighet	Nei	Ordinært skolefag - den offentlige skolen fullt ansvar	Skolemyndighetenes ansvar, men i dialog med kirken/tros-samfunn	Faget skal gi kunnskap om kristendommen, øvrige verdensreligioner og ikke-religiøse livssyn, og kunnskap om kristne tradisjoner mv. og forståelse av hvordan samfunnet er blitt pavirket av Bibelen og kristen tro. Etter hvert større vekt på trossdimensjonen i ulike religioner og livssyn	Verdigrunnlaget det samme som for skolen generelt: «menneskelivets ukrenkelighet, individets frihet og integritet, alle menneskers likeverd, likestilling mellom kvinner og menn, solidaritet med svake og utsatte». Allmenne verdier som også knyttes til kristen tradisjon og humanisme
Danmark	Kristendoms-kunnskap	Regnes som ikke-konfeksjonelt, men evangelisk-luthersk lære framheves	Obligatorisk fag, men fritaksmulighet som få benytter seg av (liberal praksis mht. private skoler). I 7. og 8. klasse ikke religionsopplæring i skolen, siden mange da følger kirkens konfirmasjonsopplæring	Nei, men foreldre da plikt til å påse at elevene får slik opplæring på annet vis	Ordinært skolefag siden 1975 - den offentlige skolen fullt ansvar	Skolemyndighetenes ansvar	Kunnskap om kristendommen sentralt. Kunnskap om andre religioner og livssyn på mellom- og ungdomstrinnet. Livsfilosofi og etikk inn i læreplanen. Den religiøse dimensjonen og fortellingstradisjonen sentral	Viktig mål å forstå allmenne menneskelige spørsmål innenfor både kristendom og andre religioner og livssyn. Særlig framheves at elevene skal få forståelse for «kristendommens betydning for værdigrunnlaget i vor kulturkreds»

Tabell 7.1: Ulike sider ved religions- og livssynsfagets utforming i enkelte europeiske land

Island	Kristendom, etikk, moral og andre religioner	Ikke-konfessionelt, men evangelisk-kluthersk lære framheves	Obligatorisk fag i utgangspunktet, men med mulighet for fullt fritak	Nei	Ordinært skolefag - den offentlige skolen fullt ansvar	Skolemyndighetenes ansvar, men noe deltakelse fra kirken	Kristendomskunnskap fremdeles største kunnskapsområde i faget. Kunnskap om andre religioner fra 1976 del av undervisningen på ungdomstrinnet; er nå med i fagplanen fra 1. klasse. I læreplan fra 1999 også stoff om filosofi på ungdomstrinnet	I formålsparagrafen for skolen heter det bl.a. at demokrati, toleranse og kristen moral utgjør sentrale elementer i skolens verdigrunnlag
Finland	Religion	Konfessionelt	Konfesyonsdelt opplæring, som skal gis i samsvar med trosbekjennelsen til flertallet av elevene. Faget er obligatorisk for elever som tilhører et trossamfunn, men ikke for elever som ikke er medlemmer av trossamfunn. Sistnevnte skal ha opplæring i «livsaskadningskuns- skap» (når minst tre elever har fritak fra religionsfaget)	Når minst tre elever i kommunen ønsker fritak, skal skolen tilby opplæring etter egen tro eller i livsaskadningskuns- skap	Ordinært skolefag, men konfesyonelt forankret. Den offentlige skolen fullt ansvar, men kirkelig tilsyn med at opplæringen er i samsvar med egen lære	Skolemyndighetenes ansvar, men med bidrag fra kirken/trossamfunn i det nasjonale læreplanarbeidet	I faget «evangelisk-luthersk religion» skal elevene gis allsidig kunnskap om ulike religioner og livssyn, forståelse av hva religion er, og gi grunnlag for refleksjon over livssynsspørsmål og etikk. Kristendom og kristen kulturav står sentralt. I det alternative faget «ortodox religion» er det hovedvekt på ortodoks tro og tradisjon	Verdigrunnlaget for skolen bredt definert, med utgangspunkt bl.a. i FNs menneskerettigheter, menneskeverdet og respekt for naturen

Tabell 7.1: Ulike sider ved religions- og livssynsfagets utforming i enkelte europeiske land

Norge	Kristendoms-kunnska p med religi- ons- og livssyns- oriente- ring (KRL)	Ikke-konfesjo- nelt, men evangelisk- luthersk lære framheves	Obligatorisk fag, Fri- tak for deler av faget, som få benytter seg av	Nei	Ordinært skolefag - den offentlige skolen fullt ansvar	Skolemyndig- hetenes ansvar	Faget består av fem deler: Bibelkunnskap, Kristen- dommens historie, Kristen livstolkning i dag, Andre religioner, Etikk/filosofi	Etter § 1-2 Formålet med opplæringen i opplæ- ringsloven skal skolen i samarbeid og forståelse med hjemmet hjelpe til med å gi elevene en kris- ten og moralsk oppdra- gelse, og fremme menneskelig likeverd og likestilling, åndsfrihet og toleranse, økologisk for- ståelse og internasjonalt medansvar
-------	---	--	---	-----	--	-----------------------------	---	---

Tabell 7.1: Ulike sider ved religions- og livssynsfagets utforming i enkelte europeiske land

Tyskland	Tradisjonelt navnet «Religion» når det ikke er alternativer, men varierer mellom delstatene. I Brandenburg «Lebensgestaltung, Ethik und Religionskunde».	Variierende bilde, ulike delstatsmodeller. Som regel er elevene forpliktet til religionsundervisning i egen kontekst. I Bremen opplæring i fellesfag for alle kristne elever/grupper (økonomisk/iverrkonfessionelt) som et ordinært skolefag	De som ikke ønsker opplæring etter evangelisk, katolsk eller jødisk tro, kan i enkelte delstater få opplæring i etikk/filosofi (i noen delstater også fritak fra etikkfaget). I noen delstater arbeides det med innføring av islamkunnskap som alternativ (valgplichtsfag)	Ja, se foran. I enkelte delstater (f.eks. Berlin) forestår trossamfunn selv frivillig religionsopplæring i skolen - dette har da ikke status som ordinært skolefag	I utgangspunktet ordi- nært skolefag, men nært samvirke mellom delstats-skolemyndigheter og de ulike trossamfunn. I enkelte skoler foretar kateketer eller prester opplæringen, under skolens formelle ansvar	Skolen ansvar, men trossamfunn har stor innflytelse i utforming av læreplan og skolebøker mv.	Den konfesjonelle religionsopplæringen (evangelisk, katolsk, jødisk og etter hvert også islamsk) formidler kunnskap om trossamfunnens egen lære og selvforståelse, men har de seneste årene også inkludert kunnskap om andre religioner. Etikkfaget legger vekt på filosofisk tenkning, menneskesyn og teorier	I de fleste delstater skal skolen legge til grunn kristne verdier, kristen kulturarv og moral. Enkelte delstater uten ettertrykkelig henvisning til kristendommen eller den kristne tradisjon i skolelovgivning eller forfatning, har også andre modeller for religions- og livssynsundervisning. Dette gjelder særlig delstater i tidligere DDR (Brandenburg)
----------	--	--	--	--	---	---	--	--

Tabell 7.1: Ulike sider ved religions- og livssynsfagets utforming i enkelte europeiske land

England	Religious Education (RE)	Alle skoler skal gi tilbud om religionsundervisning og en felles andakt hver dag, med «broadly Christian character», uten konfesjonstilknypning. Tradisjon for samlet religionsundervisning med en tverrkonfesjonell (i dag også interreligiøs) profil	Rett til fritak helt eller delvis fra både religionsundervisning og felles andakt (collective worship); dette gjelder også lærere	Nei	Skolemyndighetenes ansvar	Utvikles lokalt av komiteer (Standing Advisory Councils on Religious Education) som består av lokale skolemyndigheter, den anglikanske kirken, andre viktige trossamfunn i lokalsamfunnet og lærerorganisasjoner. Det forutsettes konsensus om ny læreplan skal godkjennes	Nasjonale krav om at religionsundervisningen skal «gjenspeile det faktum at de religiøse tradisjonene i England i all hovedsak er kristne», men at de også skal gi opplæring om andre store religioner som er representert i landet. Lokale fagplankomiteer gir store lokale variasjoner i fagets innhold - varierende fra en bibel- og konfesjonspreget opplæring til «multi-faith approach». Det er lovfestet at «Citizenship education» (samfunnskunnskap) skal bli en utfyllende del av RE-faget på høyere skole-trinn (secondary) fra 2002; dette vil bl.a. innebære undervisning i borgernes rettigheter og plikter i et demokrati, deltagelse i politiske prosesser mm.	Det er opp til skolene lokalt å konkretisere hvilke verdier de vil legge til grunn for opplæringen. Skolemyndighetene kom i 1995/96 fram til et verdicharter for felles verdier i den offentlige skolen, etter brede konsultasjoner. Her ble bl.a. menneskerettigheter, lovgivning og «det felles beste» med respekt for individet og miljøet trukket fram som viktige verdier. Disse knyttes ikke spesielt til kristendommen eller andre bestemte tradisjoner, men framstår som fellesverdier definerert gjennom dialog. Verdicharteret fungerer bare som innspill til skolene
---------	--------------------------	--	---	-----	---------------------------	--	--	---

8 Departementets vurderinger og konklusjoner

I dette kapitlet vil departementets vurderinger og forslag til tiltak bli lagt fram. Vurderingene tar utgangspunkt i grunnlaget for faget, som er lagt gjennom Stortingets tidligere beslutninger og departementets arbeid med iverksettningen av faget (kap. 2 og 3), og i evalueringene, som er foretatt av Norsk Lærerakademi og Høgskulen i Volda i samarbeid med Diakonhjemmets Høgskolesenter (kap. 5). Uttalelsene fra organisasjonene, som er referert i kap. 6 og lagt ved i sin helhet, er vurdert. Erfaringene fra andre land (kap. 7) er også med på å danne grunnlaget for departementets vurderinger.

8.1 Intensjonene med faget

Resultatene fra evalueringen og departementets forslag til endringer i faget må ses i lys av de overordnede politiske intensjonene med det eksisterende KRL-faget. Det var bred politisk konsensus om disse intensjonene da faget ble diskutert i Stortinget. Faget skal bidra til å gi elevene et felles kunnskaps-, kultur- og verdigrunnlag. Opplæringen har som mål å fremme forståelse, respekt og evne til dialog mellom mennesker med ulike oppfatninger når det gjelder tro og livssyn. Samtidig skal faget gi elevene bedre forståelse av egen religiøs eller livssynsmessig tradisjon. På dette grunnlaget skal elevene stimuleres i sin personlige vekst og utvikling mot en trygg identitet.

Gjennom opplæringen skal elevene få kunnskaper om ulike religioner og livssyn, ikke opplæring til en bestemt tro. I 1969 slo Stortinget fast at skolefaget kristendomskunnskap ikke skulle være en del av kirkens dåpsopplæring. Dette står fast. Faget har med andre ord den samme forankringen i skolens verdigrunnlag som de andre fagene i skolen. Det står i så måte ikke i noen særstilling.

Skolen er en viktig arena i sosialiseringprosessen i det norske samfunnet. Et av virkemidlene er å formidle kunnskap om og respekt for de forskjellige religioner og livssyn. Det er derfor særlig viktig at arbeidet med religion og livssyn i skolen omfatter kunnskap om trosforhold blant både livssynsmajoriteten og de forskjellige livssynsminoritetene i landet.

Boks 8.1 Læreplanverket, Generell del:

Utdanningen må formidle kunnskap om andre kulturer og utnytte de muligheter til berikelse som minoritetsgrupper og nordmenn med annen kulturell bakgrunn gir. (s. 9)

Opplæringen skal ivareta og utdype elevenes kjennskap til nasjonale og lokale tradisjoner - den hjemlige historie og de særdrag som er vårt bidrag til den kulturelle variasjon i verden. (s. 9)

Oppfostringen skal motvirke fordommer og diskriminering og fremme gjensidig respekt og toleranse mellom grupper med ulike levesett. (s. 10)

Innretningen av faget og den praktiske undervisningen må søke å balansere ulike hensyn. På den ene siden skal faget formidle kunnskap om og respekt for de forskjellige religioner og livssyn. På den andre siden skal det legges særlig vekt på kunnskap om kristendommen siden denne religionen både historisk og kulturelt har en spesiell stilling i Norge.

Sosialiseringen i det norske samfunnet bygger på tanken om integrering av grupper og individer. Integreringen har som mål at alle, innenfor rammen av samfunnets lov- og regelverk, får ivareta sin egen kultur (identitet), samtidig som de lærer å forstå hverandre og kommunisere innenfor et flerkulturelt fellesskap (dialog). Dette er tilsiktet, til forskjell fra segregering der ulike grupper lever isolert i sine kulturelle fellesskap med svært begrenset kontakt utad og liten dialog med majoritetskulturen eller andre minoritetskulturer. Den andre ytterligheten er assimilering, der minoritetene oppgir sin egen kultur og ensidig tilpasser seg majoritetskulturen.

Målet er å styrke integreringsprosessen, der skolen bidrar til utvikling av egen identitet og formidler kunnskap, respekt og forståelse for andre. Dette er viktig for å unngå uheldig segregering, som kan skape spenninger og konflikter i landet. Faget har således en meget viktig brobyggerfunksjon i samfunnet.

Samarbeidet mellom hjem og skole er svært viktig for å komme fram til gode løsninger der problemer ellers ville kunne oppstå. Sammen må hjem og skole bidra til å gi eleven trygghet i egen identitet som grunnlag for kunnskap og forståelse for andres religion og livssyn.

Departementet mener at de intensjonene som lå til grunn for KRL-faget, bør føres videre. I et stadig mer heterogent samfunn er det viktigere enn noen gang at alle får kunnskaper om og respekt for innbyggernes forskjellige religioner og livssyn. Samtidig er det nødvendig at alle har en spesielt grundig kunnskap om kristendommen, som både historisk og kulturelt er viktig for å forstå det norske samfunnet.

8.2 Et felles fag

Norge er i stigende grad blitt et kulturelt mangfoldig og flerreligiøst land, og utviklingen går i retning av et stadig mer sammensatt og heterogent samfunn. Også den mellomfolkelige kontakt og samhandling over landegrensene øker. Dette understreker behovet for en felles opplæring og kunnskapsformidling, som samler om felles verdier, og som gir elevene muligheter til å lære om eget og andres livssyn i fellesskap med hverandre. Kunnskap og dialog vil bidra til bedre forståelse og respekt, og legger grunnlaget for dialog og sosial integrering.

Da Stortinget behandlet KRL-faget, ble det lagt betydelig vekt på at fagets oppgave er å bidra til å utvikle et felles kunnskaps-, verdi- og kulturgrunnlag. Stortinget la en rekke prinsipper og retningslinjer til grunn for faget. Disse er ført videre i innledningskapitlet til læreplanen i faget, hvor det bl.a. heter:

«Faget skal være åpent og bidra til innsikt, respekt og dialog på tvers av tros- og livssynsgrenser og fremme forståelse og toleranse i religiøse og moralske spørsmål. Det skal ikke være en arena for forkynnelse. Faget skal gi kunnskap om, ikke opplæring til, en bestemt tro. Det skal

ivareta den enkelte elevs identitet ut fra egen tilhørighet, samtidig som det skal fremme dialog i en felles kultur.»

Som det framgår av uttalelsene fra organisasjonene (kap. 6), støtter de aller fleste intensjonene med et felles religions- og livssynsfag i grunnskolen. Videre viser evalueringene av KRL-faget at de aller fleste foreldrene (86 pst.) sier at faget fungerer bra for barna deres (NLA). HVO/Diaforsk konkluderer med at det er bred enighet blant foreldrene om at det er viktig med noe felles undervisning i faget om religioner og livssyn. Dette tyder på at også foreldrene ser seg tjent med et fellesfag, uavhengig av om de tilhører majoritets- eller minoritetsgrupper. Det er imidlertid ikke enighet om hva som bør være innhold og mål for fellesundervisningen eller på hvilket klassetrinn elevene bør møte andre religioner. Det er også uenighet om omfanget av fritaksordningen.

I de fleste andre europeiske land som er omtalt i kap 7, er faget som omhandler religion og livssyn, et ordinært skolefag med obligatorisk undervisning, kombinert med fritaksmuligheter av ulikt omfang. Også Sverige, Danmark, Island og England har i utgangspunktet obligatorisk opplæring i et felles fag, og fritaksordninger i ulikt omfang (Sverige ikke fritaksordning), jf. kap 7. For dem som fritas helt eller delvis, tilbys det ikke noe alternativt undervisningsfag i disse landene.

Et mulig alternativ til dagens ordning i Norge kunne være å la kirken og tros- og livssynssamfunnene selv få ta det fulle ansvaret for opplæringen i religiøse spørsmål/livssynsspørsmål for sine medlemmer utenfor skolens område, slik ordningen er i Frankrike (jf. kap. 7.2). I så fall ville faget gå helt ut som obligatorisk og ordinært skolefag. En slik løsning kunne eventuelt kombineres med et mindre omfattende obligatorisk skolefag omkring etiske/filosofiske spørsmål. Et annet alternativ kunne være å organisere opplæringen i religiøse/livssynsmessige spørsmål i skolen på frivillig basis i regi av kirker og tros-/livssynssamfunn, slik som i deler av Tyskland.

Departementet ser det som viktig å ha et felles tro- og livssynsfag i skolen. En avgjørende forutsetning er at faget er uten forkynnelse og misjonering. Siktet målet er å gi saklig kunnskap om de viktigste tros- og livssyn på den felles arenaen som skolen er. For å nå dette målet er det viktig med en gjennomgang av både fagets innhold og praktiseringen av fritaksretten. Dette vil bli omtalt nedenfor. Hovedproblemet med de alternativene som er skissert i foregående avsnitt, er at elevene på denne måten kun får opplæring i egen religion eller livssyn, ikke i andres. Ved å skille ut kunnskapsformidlingen om religion og livssyn og legge det til det enkelte trossamfunn eller den enkelte livssynsorganisasjon, vil også mulighetene for løpende dialog i en felles opplæringssituasjon forsvinne. Mulighetene for å utvikle en felles forståelse med gjensidig respekt for hverandre vil bli svekket. Dette vil være i strid med hovedintensjonen med et slikt fag (se kap. 8.1).

I denne forbindelse vil departementet peke på at fritaksretten også må ses i sammenheng med FN-konvensjonen om barns rettigheter, som er undertegnet av Norge. Artikkel 12 gir uttrykk for et grunnleggende prinsipp: respekten for barnets synspunkter. Artikkel 14 omhandler barns rett til tanke-, samvittighets- og religionsfrihet. Artikkel 28 gir generelle regler om retten til opplæring. Artikkel 29 nr. 1 omtaler formålet med utdanningen. Denne skal bl.a. skape respekt for menneskerettighetene og fremme holdninger til fred, tole-

ranse og vennskap mellom folk, etniske, nasjonale og religiøse grupper og respekt for egen og andres kultur. Artikkelen har også en bestemmelse om at undervisningen skal fremme utvikling og respekt for de nasjonale verdier i det landet der barnet bor.

Departementet vil ha et felles fag for alle elever i grunnskolen, med de endringer og tilpasninger som blir drøftet i resten av dette kapitlet. Både fagets innhold og den metodiske og organisatoriske tilretteleggingen vil bli utformet på en slik måte at flest mulig elever kan delta i hele faget. Samtidig skal den lovfestede retten til fritak fra deler av undervisningen bli bedre sikret i praksis, jf. kap. 8.3 nedenfor.

8.3 Fritaksretten

8.3.1 Prinsipielt om fritaksordningen

Boks 8.2 Opplæringsloven pgr. 2-4 gir dag en begrenset fritaksordning for KRL-faget:

Eleven skal etter skriftleg melding frå foreldre få fritak frå dei delar av undervisninga ved den enkelte skolen som dei ut frå eigen religion eller eige livssyn opplever som utøving av annan religion eller tilslutning til anna livssyn. Dette kan m.a. vere religiøse aktivitetar i eller utanfor klasserommet. Skolen skal ved melding om fritak, så langt det er råd og særleg på småskoletrinnet, søkje å finne løysingar ved å leggje til rette for differensiert undervisning innanfor læreplanen.

Elevar som har fylt 15 år, gir sjølv skriftleg melding som nemnd i fjerde leddet.

Selv om fellesfaget for undervisning i kristendom, religion og livssyn er et ordinært skolefag og ikke en arena for forkynnelse eller trospåvirkning, er det viktig at foreldre (og elever over 15 år) har adgang til å reservere seg mot deltagelse i det de oppfatter som klart religiøse aktiviteter i uoverensstemmelse med egen tro eller eget livssyn.

Spørsmålet om praktiseringen av fritak fra fellesfaget må ta utgangspunkt i det overordnede målet om at faget skal bidra til å gi elevene et felles kunnskaps-, kultur- og verdigrunnlag. Opplæringen skal fremme forståelse, respekt og evne til dialog mellom mennesker med ulike oppfatninger når det gjelder tro og livssyn. Faget skal gi elevene bedre forståelse av egen religiøs eller livssynsmessig tradisjon. Samtidig må elevene få forståelse av andre religioner og livssyn.

Spørsmålet om fritak må også ta utgangspunkt i religionsfriheten og foreldreretten slik den tolkes i internasjonale konvensjoner Norge er bundet av. Den juridiske definisjon av foreldreretten kan utledes av de internasjonale konvensjonene. Det vises i den forbindelse til SP artikkel 18 nr. 4, der det heter at konvensjonspartene forplikter seg til å respektere foreldres frihet til å sørge for sine barns religiøse og moralske oppdragelse i samsvar med egen

overbevisning. EMK første tilleggsprotokoll artikkel 2 har regler om retten til utdanning og statens plikt til å respektere foreldrenes religiøse og filosofiske syn i undervisningen. EMK artikkel 9 slår fast at enhver har rett til tankefrihet, samvittighetsfrihet og religionsfrihet.

Under behandlingen av menneskerettsloven, jf. Innst. O. nr. 51 (1998-99) om lov om styrking av menneskerettighetenes stilling i norsk rett, fattet Stortinget følgende vedtak: «Regjeringa vert oppmoda om innan rimeleg tid å inkorporere i lovs form FNs barne- og kvinnediskrimineringskonvensjonar.» I Innst. S. nr. 23 (2000-01) ble regjeringen bedt om å påskynde arbeidet med å innarbeide barnekonvensjonen. Dette arbeidet er i gang.

Det er viktig at undervisningen og fritaksordningen innrettes slik at barn og unge fra ulike tros- og livssynsgrupper får kunnskap om alle viktige religioner og livssyn. Like viktig som at tros- og livssynsminoriteter i Norge får kunnskap om kristendommen, er det at elever med ståsted i kristen tradisjon får kunnskap om andre viktige religioner og livssyn.

Allmenne menneskerettigheter som bl.a. ikke-diskriminering, medbestemmelse, ytringsfrihet, tanke-, samvittighets- og religionsfrihet, rett til privatliv og rett til utdanning er bestemmelser som finnes i andre menneskerettskonvensjoner, og som også omfatter barn (for eksempel i de tre konvensjonene som menneskerettsloven inkorporerer, jf. kap. 1.5). Barnekonvensjonen tydeliggjør at barn også har disse rettighetene, og at myndighetene er forpliktet til å sørge for at de kan realiseres.

Faget må respektere religionsfriheten og foreldreretten. Det vil være i strid med religionsfriheten og foreldreretten dersom skolen praktiserer en opplæring med tanke på at den skal føre til en bestemt tro eller et bestemt livssyn. Faget skal oppfylle klare mål om allsidig og god opplæring. Etter departementets syn bør barn og unge ha rett til kunnskap om og innsikt i eget og andres livssyn eller religion. En slik rett til fullverdig opplæring støttes av de formål for undervisningen som er satt opp i barnekonvensjonen artikkel 29. Det er derfor viktig at et fellesfag i tro og livssyn oppfyller både religionsfriheten og foreldreretten, og samtidig ivaretar samfunnsmessige behov for - og barns rett til - fullverdig opplæring.

8.3.2 Evalueringene og organisasjonenes vurdering av fritaksretten

Som det framgår av kap. 5, viser evalueringene at rundt fem prosent (i Oslo om lag ni prosent) av alle elevene har delvis fritak fra KRL-faget, og at andelen som har fritak, synker med stigende klassetrinn. Få av disse elevene har svart på hva de gjør når de er fritatt fra en aktivitet. Av dem som har svart, blir mange værende i klasserommet uten å delta i aktivitetene, og de fleste holder på med noe annet. I disse klassene synes det således å være en form for pedagogisk differensiering. Ved ekskursjoner er det vanlig at fritatte elever gjør noe annet, eller går hjem.

Rapporten fra NLA viser at det er relativt få elever (men relativt flest på barnetrinnet) som opplever det som problematisk å være fritatt, og de fleste lærerne finner det lite problematisk at det er elever som er delvis fritatt. Her finnes unntak, og på enkelte skoler har konflikter rundt faget ført til et vanskelig samarbeidsklima mellom skole og hjem.

75 pst. av de lærerne som har elever med delvis fritak i klassen, sier at de legger opp undervisningen slik at det blir minst mulig behov for å be om fritak. Fritaksreglene ser imidlertid ut til å medvirke til at faget blir mer teoretisk enn fagplanene forutsetter. 13 pst. av foreldrene har vurdert fritak. En del minoritetsspråklige foreldre som ønsker fritak fra faget, har ikke språklig kompetanse til å benytte seg av sine rettigheter.

Forskerne fra HVo/Diaforsk beskriver to hovedstrategier for veien videre, nemlig å beholde den nåværende fagmodellen, eventuelt med mindre endringer, eller å foreta en mer grunnleggende modellrevisjon. Dersom en velger å beholde den nåværende fagmodellen, må en vurdere om dagens fritaksordning skal videreføres, eller om den skal revideres ved å gi utvidet eller full fritaksrett.

NLA foreslår utvidelse av retten til fritak. Regelverket må etter deres oppfatning utformes slik at det går tydelig fram at det er anledning til å være fritatt både fra aktiviteter og fra faginnhold som foreldrene opplever som utøving av annen religion eller påvirkning som er uforenlig med egen religion eller eget livssyn.

NLA mener dessuten at det må legges opp til økt bruk av organisatorisk og pedagogisk differensiering, og mer informasjon. Framgangsmåten ved melding om fritak må være så enkel at alle foreldrene ser det som en reell mulighet. Det vises for øvrig til kap. 5, hvor evalueringsrapportene er gitt en fylldig omtale.

Som referert i kap. 6 går Lærerforbundet og de fleste tros- og livssynsorganisasjonene inn for lovfesting av full fritaksrett. Lærerlaget, Skolenes landsforbund og Foreldreutvalget for grunnskolen ønsker primært avgrenset fritaksrett, men går inn for fullt fritak i en overgangsperiode inntil faget er utviklet i samsvar med intensjonene. Den norske kirke v/Kirkerådet og Kristent Pedagogisk Forbund ønsker fortsatt delvis fritaksrett, men understreker behovet for at minoritetenes interesser blir bedre ivaretatt enn i dag.

8.3.3 Departementets vurderinger

Eventuell innføring av full fritaksrett midlertidig eller permanent ville imøtekommet mange av organisasjonenes innvendinger mot faget, slik det delvis praktiseres i dag. Det store flertallet av disse organisasjonene ønsker imidlertid også prinsipielt å beholde fellesfaget som en arena og møteplass for de ulike religions- og livssynsgrupperingene i det stadig mer heterogene og flerkulturelle samfunnet. Flere av disse organisasjonene synes å mene at forbedret praksis på en del områder ville ha gjort det mulig å føre videre fellesfaget.

Departementet mener de overordnede målene med faget og intensjonene om et felles fag er så viktige for hele samfunnet at fellesfaget må beholdes, med begrenset fritaksrett. Dersom fritaksretten ble vesentlig utvidet i forhold til dagens ordning, eller avløst av full fritaksrett, ville det undergrave ideen med fellesfaget. Intensjonen er nettopp å sikre skolen som felles arena for kunnskapsformidling og dialog om ulike tros- og livssyn. Å oppgi denne visjonen ville etter departementets mening være å gå i gal retning i et stadig mer pluralistisk samfunn.

Departementet vil derfor i det videre arbeidet med faget legge vekt på å endre både innhold, metodikk og organisering slik at flest mulig barn og unge

kan delta i hele faget. Det er kunnskaper om de forskjellige religioner og livssyn som skal være fellesfagets innhold. Faget skal ikke gi opplæring til tro eller tilslutning til et bestemt livssyn; dette er religions- og livssynsorganisasjonenes og foreldrenes ansvar - ikke skolens.

Når departementet likevel vil opprettholde den delvise fritaksretten, er det for å være sikker på at foreldreretten og religionsfriheten blir ivaretatt på en tilfredsstillende måte. Selv om departementets intensjon er å utforme faget mest mulig som et fellesfag der alle kan delta, kan det likevel være foreldre som mener at deler av opplæringen er problematisk for dem. Departementet mener det i slike tilfeller må gis fritak fra deler av faget.

Det blir viktig å sikre at fritaksretten blir praktisert på en måte som møter forståelse. Samtidig er det viktig å sikre at undervisningen legges opp slik at den fører til integrering - ikke til assimilering eller segregering av elever fra andre kulturer - og til forståelse og dialog mellom elever med ulike religioner og livssyn.

Fagets intensjoner må ivaretas gjennom praksis. Det er imidlertid en kortvarig praksis en har å se tilbake på. Faget har virket i bare tre skoleår, og det siste elevkullet som følger den nye planen, har fulgt den siden skoleåret 1999/2000. Det tar nødvendigvis tid å gjennomføre en skolereform og et nytt fag fullt ut etter intensjonene i læreplanverket.

Departementet vil legge til rette for at foreldre og lærere får trygghet for hvilke rammer den begrensede fritaksretten skal praktiseres innenfor, slik at en i opplæringen kan utnytte det handlingsrom som læreplanen gir i dette faget.

Departementet mener at det i møtet med det flerkulturelle og flerreligiøse samfunn er viktig å holde fast på et fellesfag på dette feltet for alle elever, men med en fritaksrett fra deler av faget slik det er formulert i opplæringsloven pgr. 2-4. Departementet vil i det videre arbeidet med faget endre innhold og metodikk slik at flest mulig kan delta i hele faget. Departementet vil dessuten følge opp med ulike tiltak for å sikre at fritaksreglene blir praktisert mer ensartet i samsvar med lov og intensjoner. Dette vil bli utdypet i den resterende delen av dette kapitlet.

8.4 Praktiseringen av fritaksretten og foreldrenes vilkår for å bruke fritaksretten

---

8.4.1 Fritaksretten og samarbeidet mellom hjem og skole

I læreplanverket for grunnskolen, Prinsipper og retningslinjer, står det følgende om samarbeidet mellom hjem og skole:

«Skulen skal støtte heimen i oppfostringa av ein ny generasjon og førebu dei unge på oppgåver i samfunnet. < . . .>Skulen pliktar å leggje til høva til rette slik at samarbeidet med heimen kjem i stand. Ein føresetnad for eit godt samarbeid er god kommunikasjon. Da er det første kravet at heimen får god informasjon. Foreldra/dei føresette må vite korleis opplæringa er lagd opp, kva elevane skal møte på dei ulike stega, og kva for arbeidsmåtar som skal brukast.»

I læreplanen for det eksisterende KRL-faget er dette utdypet og presisert spesielt. I innledningskapitlet står:

«Fordi faget er nytt og skal favne om alle elever, er det avgjørende at foreldre og elever av ulik tilhørighet har god kjennskap til undervisningsopplegg og lærestoff. For å øke foreldrenes trygghet når det gjelder opplæringens innhold, er det lagt vekt på å utforme læreplanen slik at foreldrene lett kan se hva elevene skal møte på de ulike trinn.»

Utgangspunktet for opplæringen i faget må være at hjemmets verdier bekrefte, samtidig med at elevene utvider horisonten og lærer noe nytt i møtet med andre religioner og livssyn. Dette igjen skal danne grunnlaget for den personlige utviklingen. Når elever både fra mindretalls- og flertallskulturene opplever dette, vil det kunne bidra til å bygge opp felles referanserammer, styrke egen identitet og skape forståelse for andres kultur og tradisjoner.

I de tilfelle der det er ønskelig med fritak fra deler av undervisningen, men også ellers, vil det kunne være et element av konflikt mellom hjem og skole. Dialogen med hjemmet, slik den er beskrevet i læreplanverket, blir særlig viktig å praktisere i dette faget.

Menneskerettighetsbestemmelsene kan synes å berøre dette faget mer enn andre fag i skolen. Foreldreretten, slik den utledes av internasjonale konvensjoner, skal ivaretas gjennom delvis fritak. Fritaksordningen må derfor praktiseres i samsvar med intensjonene. Samtidig har barn rettigheter som er tydeliggjort gjennom FNs barnekonvensjon, og som myndighetene har forpliktet seg til å realisere.

8.4.2 Praktiseringen av fritaksretten

Undersøkelsen fra NLA viser at et stort flertall av foreldrene (87 pst.) ikke har vurdert delvis fritak, spesielt gjelder det de foreldrene som tilhører Den norske kirke. Det er forskjeller i antall fritak i de ulike delene av landet. NLA-rapporten finner grunn til å si at flere skoler kunne gjort mer for å legge forholdene til rette for delvis fritak der foreldrene reelt sett ønsker det.

Det pekes bl.a. på at læreplanen er for generell til at foreldrene kan be om delvis fritak ut fra denne. Foreldrene savner ofte mer spesifikk informasjon om bl.a. hva som foregår i timene, og synes noen ganger de får informasjonen for sent. En del foreldre fra språklige minoriteter har ikke tilstrekkelig norsk-kunnskap til å kunne sette seg inn i den informasjonen de får. Det kan se ut som om de foreldrene som er mest skeptiske til faget, trenger mest informasjon. De foreldrene som får være med på planleggingen av opplæringen i faget, er mer fornøyd enn andre.

Evalueringsrapportene (kap. 5) viser at fritaksreglene praktiseres noe ulikt fra skole til skole, og at fritaksretten lokalt derfor ikke kan sies å virke fullt ut i samsvar med intensjonene. HVo/Diaforsk-rapporten sier at dagens ordning ikke fungerer slik at retten til delvis fritak er sikret fullt ut i praksis - informasjonen fra skolene er for generell og lite egnet. Dessuten tolker enkelte av skolene fritaksreglene for restriktivt i forhold til Stortingets og departementets presiseringer, og enkelte av de skolene som deltok i denne evalueringen, signaliserer holdninger overfor foreldrene som gir inntrykk av at det nærmest er umulig å få fritak. NLA-rapporten sier at nær halvparten av foreldrene i deres materiale er misfornøyd med informasjonen de får om hva som skjer i timene. I rapporten anbefales at

« . . . regelverket utformes slik at det går tydelig fram at det er anledning til å være fritatt både fra aktiviteter og fra faginnhold som foreldrene opplever som utøving av annen religion eller påvirkning som er uforenlig med egen religion eller eget livssyn.»

De fleste organisasjonene uttaler (kap. 6) at det er viktig med langt bedre informasjon til både lærere og foreldre om fagets innhold og fritaksretten. Det blir understreket at informasjonen må foreligge på flere språk, slik at alle foreldre får reell mulighet til å sette seg inn i den.

8.4.3 Departementets vurderinger

Det er nødvendig å sikre at de som ønsker delvis fritak fra opplæringen, faktisk opplever den lovfestede fritaksretten i praksis. Departementet har gjennom ulike rundskriv gjort rede for hvordan loven skal praktiseres, men noe uklar informasjon til å begynne med kan ha bidratt til ulik lokal forståelse og praksis. Departementet vil på basis av det som er kommet fram gjennom evalueringen, arbeide for å sikre at fritaksreglene praktiseres i tråd med intensjonene.

Departementet vil utarbeide klargjørende informasjon på dette feltet, slik at saksbehandlingen lokalt blir mer ensartet enn i dag. Det vil blant annet bli presisert at skriftlig melding (jf. lovteksten) er å oppfatte som søknad i forvaltningslovens forstand, men kommunen skal uten nærmere vurdering gi fritak når foreldrene (og elever over 15 år) sender slik melding (søknad) for aktiviteter som av enkelte kan oppleves som utøvelse av annen religion eller annet livssyn (se nedenfor). Disse meldingene skal det ikke være nødvendig å begrunne nærmere; foreldrene skal ha det avgjørende ordet.

Departementet vil i løpet av våren 2001 utarbeide et standardisert skjema som skolene og foreldrene/elevne kan benytte, for å sikre ensartet praksis ved søknad (melding) om fritak ved klart religiøse aktiviteter. I skjemaet vil det bli definert hvilke typer aktiviteter dette er. Det kan være hensiktsmessig med en slik standardmelding til skolen for eksempel på vårparten før hvert hovedtrinn tar til, det vil si normalt tre ganger i løpet av grunnskolen. Det er viktig at skolen og lærerne følger opp disse fritakene for den enkelte elev i den løpende og konkrete planleggingen av undervisningen, med utgangspunkt i fritaksmeldingen som er mottatt. Dette betinger nært samarbeid og dialog mellom skolen og hjemmene, slik at foreldrene får god informasjon om rettigheter og plikter og god innsikt i fagets innhold, metodikk og arbeidsmåter.

Samtidig med at foreldrene får generell informasjon om faget og fritaksretten, bør skolene invitere alle som ønsker det, til en individuell samtale om faget. I mange tilfelle vil det være det personlige møtet med den som skal forvalte faget som vil være avgjørende for tilliten til faget, og for hva en eventuelt vil søke fritak fra.

Søknad om fritak fra andre aktiviteter, som ikke kommer inn under definerte «religiøse aktiviteter», skal begrunnes. Dette vil kunne gjelde aktiviteter som ligger i en gråsoner, og det forutsettes at kommunen i disse tilfellene utøver skjønn ved vurderingen av søknaden om fritak. I denne vurderingen må det tas utgangspunkt i foreldrenes opplevelse (det gjelder også elever over 15 år) av de deler av undervisningen det søkes fritak fra, og det må utvises stor grad av fleksibilitet. Kommer kommunen likevel til at eleven ikke med rime-

lighet kan oppleve opplæringen som utøvelse av annen religion eller tilslutning til annet livssyn, kan søknaden avslås. Formålet med å ha et felles fag som skal samle alle elever, setter naturlig nok grenser for hvor langt man kan gå i å imøtekomme søknader om fritak. Kommunen bør også vurdere om opplæringen eventuelt kan justeres slik at eleven likevel kan inkluderes.

Alle vedtak knyttet til slike søknader kan påklages etter forvaltningslovens bestemmelser. Den avgjørelsen kommunen treffer, er som nevnt enkeltvedtak i forvaltningslovens forstand. Foreldrene/elevne kan således påklage vedtaket etter forvaltningsloven, og dette vil ivareta rettssikkerheten.

Departementet vil også legge til rette for bedre praktisering av fritaksretten gjennom informasjon til foreldre på flere språk. I den nedennevnte revisjonen av læreplanen i faget (se kap. 8.5) må det tas hensyn til foreldrenes behov for informasjon. I kompetanseutviklingen for lærerne og skolelederne vil planens handlingsrom og fritaksretten være et viktig tema, jf. kap. 8.6.

Departementet mener det er riktig å opprettholde fellesfaget med fritaksrett fra deler av faget. Departementet vil arbeide for at fritaksretten blir praktisert mest mulig ensartet. Departementet vil legge til rette for at foreldrene (og elever over 15 år) får god og forståelig informasjon om fritaksretten, at det blir en enkel prosedyre å melde (søke) fritak fra aktiviteter som kan oppleves som utøvelse av annen religion eller tilslutning til annet livssyn, og at lærerne er godt informert om hvilket handlingsrom de har og hva som utløser fritak.

8.5 Innhold og arbeidsmåter i faget

Boks 8.3 Opplæringslovens pgr. 2-4, første og andre ledd:

Undervisninga i kristendomskunnskap med religions- og livssynsorientering skal

-gje grundig kjennskap til Bibelen og kristendommen som kulturarv og evangelisk-luthersk tru,

-gje kjennskap til andre kristne kyrkjesamfunn,

-gje kjennskap til andre verdsreligionar og livssyn, etiske og filosofiske emne,

-fremje forståing og respekt for kristne og humanistiske verdiar og

-fremje forståing, respekt og evne til dialog mellom menneske med ulik oppfatning av truddoms- og livssynsspørsmål.

Kristendomskunnskap med religions- og livssynsorientering er eit ordinært skolefag som normalt skal samle alle elevar. Undervisninga i faget skal ikkje vere forkynnande.

8.5.1 Vekting av de ulike elementene i læreplanen for faget

Siden KRL-faget ble innført, har det vært en god del diskusjon om vektingen av de forskjellige komponentene i faget. Noen hevder at kristendommen har fått for stor plass i forhold til andre religioner og livssyn, andre har ment at

minoritetsreligioner- og livssyn har for stor vekt. I denne delen av kapitlet vil departementet på grunnlag av evalueringsrapportene, innspill fra organisasjonene, og de sentrale prinsippene som bør ligge til grunn for faget, drøfte dette spørsmålet nærmere.

Evalueringsrapportene

NLAs rapport sier at det er vanskelig å slutte av undersøkelsene hva foreldrene mener om innholdet i faget. Men et stort flertall ønsker at barna skal få undervisning i kristendomskunnskap, ca. en tredjedel vil ha undervisning i de andre religionene, og nesten halvparten ønsker at barna skal lære om livssynshumanisme. Ca. 40 pst. av foreldrene synes at kristendommen skal ha omtrent halvparten av undervisningstiden, en tredjedel vil ha mer, en tredjedel mindre. Eksemplene i rapporten fra HVo/Diaforsk viser at kristendommen står både kvantitativt og kvalitativt i en særstilling i mange av de klassene de har undersøkt.

Evalueringsrapporten fra NLA viser at det er ganske stor variasjonsbredde i hvor mye tid den enkelte lærer bruker på de fem delene (komponentene) i KRL-faget: *Bibelkunnskap, Kristendommens historie, Kristen livstolkning i dag, Andre religioner og Etikk/filosofi*. Rapporten viser at lærerne gjennomsnittlig bruker vel halvparten av undervisningstiden (55 pst.) på de tre delene om kristendom, litt under en fjerdedel på andre religioner og en femtededel på etikk og filosofi, jf. tabell 5.1. Imidlertid er det svært store lokale variasjoner. Landsundersøkelsen viser at nær 10 pst. av lærerne bruker over 80 pst. av tiden til kristendomsområdene, mens seks prosent bruker under 30 pst. I Oslo er variasjonsbredden enda større. Det framgår likevel at de fleste lærerne forsøker å undervise slik at alle religioner og livssyn blir oppfattet som likeverdige.

Organisasjonenes vurderinger

De til dels store variasjonene i praktiseringen av faget som evalueringen påviser, kan tyde på at den lokale tilpasningen på enkelte skoler er gått for langt, slik at intensjonene med faget ikke blir ivaretatt fullt ut. I en uttalelse fra Kristent Pedagogisk Forbund heter det bl.a.:

«Det må fortsatt være et betydelig handlingsrom for lokal tilpasning, med utgangspunkt i stedegne forhold og familiebakgrunn. Samtidig kan ikke friheten til en slik tilpasning trekkes så langt at den forrykker fagets innhold og vektlegging, slik det framgår av de nasjonale fagplanene.»

Også andre organisasjoner uttrykker uro over de store lokale forskjellene i den tid og oppmerksomhet lærerne vier de ulike fagdelene. Flere organisasjoner uttrykker i den forbindelse ønske om retningslinjer for vekting av de ulike fagdelene, for å sikre et mer enhetlig fag uavhengig av den enkelte lærers personlige preferanser.

Departementets vurderinger

Et fag som skal forberede barn og unge for det norske samfunnet, må etter departementets mening finne en rimelig og god balanse mellom kunnskap om kristendommen på den ene siden og kunnskap om andre religioner og livssyn

på den andre. Kristendommen som religion er i denne sammenheng en religion på linje med andre. Samtidig har kristendommen i Norge en særstilling, historisk, kulturelt og i omfang. Uten grundig og god kunnskap om kristendommen er det vanskelig å forstå mye av det som skjer og har skjedd i norsk samfunnsliv. Det er derfor rimelig at kristendommen har en betydelig kvantitativ del av stoffmengden i opplæringen.

På den andre siden er det etter departementets syn viktig å fastholde at de forskjellige religioner og livssyn som omhandles i faget, behandles *kvalitativt likt*. Dette innebærer at alle religioner og livssyn skal framstilles på egne premisser, slik at de som tilhører den enkelte religion eller livssyn, i det alt vesentlige kan bekrefte framstillingen. Det er også viktig at den enkelte religion og det enkelte livssyn behandles med den samme respekt og likeverdighet.

Det er etter departementets vurdering viktig at retningslinjene for innholdet i og praktiseringen av faget blir så klare og presise som mulig. Dette vil gi økt trygghet både for skolen og foreldrene, og er særlig viktig for minoritetene.

Departementet vil gi nærmere retningslinjer for læreplanarbeidet vedrørende vektingen mellom de fem delene (komponentene) i faget. Omtrent halvparten av den sentralt fastsatte stoffmengden vil samlet sett i løpet av det tiårige skoleløpet omfatte de tre fagdelene i kristendom (Bibelkunnskap, Kristendommens historie og Kristen livstolkning i dag). Den andre halvparten av stoffmengden som fastsettes sentralt vil omfatte Andre religioner og Etikk/filosofi. Dette vil innebære en justering i forhold til den tiden lærerne i dag bruker i gjennomsnitt på de ulike fagdelene (se tabell 5.1). I tillegg skal det fortsatt være betydelig rom for lokalt lærestoff slik det forutsettes i L97. Omfanget av lokalt lærestoff skal være størst på småskoletrinnet.

Departementet vil oppnevne en læreplangruppe som får i oppdrag å utarbeide forslag til endringer i læreplanen for faget. Det vil bli en del av læreplangruppens mandat å tilrettelegge vektingen i faget ut fra departementets retningslinjer slik det er framstilt ovenfor (50 pst.-50 pst.), med konkret forslag til fordeling av stoffmengden på de tre hovedtrinnene. Ut fra funnene i evalueringene og tilbakemeldingene fra ulike organisasjoner vil læreplangruppen bli bedt om spesielt å vurdere læreplanen for småskoletrinnet.

I gruppen som skal ha ansvaret for revisjon av læreplanen for faget, skal ulike religioner og livssyn være representert.

Endringer i læreplan og forskrifter vil bli fulgt opp med en revidert veiledning om faget. Den reviderte læreplanen vil få plass i en håndbok som også vil omfatte revidert veiledning, generell informasjon, informasjon om og skjema for fritak, nye rundskriv, lov og forskrifter mv. Dette vil gjøre tilgjengeligheten langt bedre for brukerne.

8.5.2 Stoffmengden i faget

Evalueringsrapportene og organisasjonenes vurderinger

Evalueringen viser at mange lærere synes læreplanen har for mye stoff. Flere av de organisasjonene som har gitt tilbakemelding, er av samme oppfatning. Dette fører ofte til at lærerne velger en tradisjonell undervisning for å komme gjennom stoffet. De varierte arbeidsmåtene læreplanverket legger opp til, blir

i for liten utstrekning tatt i bruk. En annen virkning kan være at lærerne unngår aktiviteter som å synge sanger og salmer, dramatisere og illustrere, fordi dette kan utløse fritak.

Den sentralt fastsatte stoffmengden synes å begrense mulighetene for å bruke lokalt tilvalgsstoff. Nesten halvparten av lærerne i NLA-rapporten sier at de aldri bruker lokalt lærestoff.

Departementets vurderinger

Etter departementets vurdering vil redusert stoffmengde i faget få positive virkninger. Reduksjon i det nasjonalt fastsatte lærestoffet vil gi større muligheter for fordypning, lokal tilpasning og differensiering, og gi større adgang til varierte arbeidsmåter og tilpasset opplæring. Departementet vil derfor gi retningslinjer om redusert stoffmengde for det læreplanarbeidet som settes i gang. Stoffmengden vil bli redusert proporsjonalt, slik at den vekten som er lagt til grunn i kap 8.5.1, blir overholdt.

8.5.3 Arbeidsmåter i faget

Evalueringsrapportene og organisasjonenes vurderinger

NLA-rapporten viser at elevene på barnetrinnet liker faget godt. Videre viser denne rapporten at på alle klassetrinn gir mer enn halvparten av elevene uttrykk for en positiv innstilling til faget. Dette avtar med stigende klassetrinn, og på alle trinn liker jentene faget bedre enn guttene (som for de fleste andre fag). Alt i alt synes lærerne at faget stort sett er greit å undervise i (HVo/Diaforsk).

Evalueringene viser imidlertid at praktiseringen av faget i mange tilfelle resulterer i en akademisering og teoretisering av stoffet som kan gjøre det opplevelseshurtig, særlig på ungdomstrinnet. Dette kan skyldes dels den store stoffmengden (jf. kap. 8.5.2), som gir begrenset tid til refleksjon og fordypelse. Dels skyldes teorifokuseringen at lærerne - for å unngå fritak - ofte tilpasser undervisningen ved å unngå aktiviteter og praksis som kan sies å ha religiøst innhold. Derved tapes lett verdidimensjonen i faget, som læreplanen legger stor vekt på, og et spennende fag kan derfor lett oppleves som kjedelig av elevene. Skal opplæringen gi elevene reell og god kunnskap i faget, er det nødvendig at elevene også får anledning til å møte verdidimensjonen i lærestoffet og dens ulike uttrykksformer i de forskjellige religioner og livssyn.

Evalueringen viser også at en del elever som blir delvis fritatt for aktiviteter, blir sittende passive i klassen eller holder på med noe annet, når medelevene framsier bønner, synger og lignende. Mange lærere synes ikke å utnytte de differensieringsmulighetene som fagplanen legger opp til. Det påpekes også at fagintegreringen i temaorganisert undervisning og prosjektarbeid kan bidra til å usynliggjøre faget.

Mange av de organisasjonene som uttaler seg om fagets arbeidsmåter og praktisering, slutter seg til det som påpekes i evalueringsrapportene om ønskeligheten av bedre utnyttelse av skolens lokale handlingsrom og om muligheter for differensiering og bruk av lokalt lærestoff (kap. 6.4). Det er imidlertid uenighet blant organisasjonene om differensiering av opplæringen etter livssyn, som supplement til fellesundervisningen. Ellers er det flere av

organisasjonene som anbefaler at elevene ikke bør møte andre religioner enn sin egen før de har nådd et visst aldersnivå.

Departementets vurderinger

I læreplanen heter det bl.a.:

«På alle trinn skal elevene gjennom varierte arbeidsmåter, som kan inkludere bruk av gjenfortelling, drama, lek, forming, musikk og prosjektarbeid, få kunnskaper og opplevelser i møte med lærestoffet. [...] Den estetiske dimensjon har til alle tider vært en sentral del av det religiøse uttrykk. Det er nærliggende å la dette slektskapet komme tydelig fram i opplæringen gjennom vekt på bildende kunst, arkitektur, musikk, drama og litterære tekster.»

De samme pedagogiske prinsippene skal etter departementets mening legges til grunn i arbeidet med de ulike religioner og livssyn. Undervisningen skal i utgangspunktet gi alle elever den samme mulighet til å identifisere seg med sin egen tradisjon og livstolkning, og til å utvide horisonten i møtet med andre verdier. Undervisningen i faget skal ikke bare gi teori om religioner og livssyn. Faget skal også formidle møter med troen slik den praktiseres og kommer til uttrykk innenfor de forskjellige trossamfunnene. Det å møte forskjellige religioner og livssyn i praksis er en del av den kunnskapen alle bør ha, for virkelig å forstå den enkelte religion og det enkelte livssyn.

Faget bør derfor også legge til rette for læring gjennom erfaring, ved å møte representanter for religioner og livssyn, arbeide med fortellinger, bilder, musikk osv. Slik skal faget formidle møter med lærestoffet «som levende kilde for tro, moral og livstolkning». I sak betyr dette nettopp møter med *verdidi-mensjonen* i lærestoffet.

Prinsippene i læreplanverket om lokal og individuell tilpasning gjelder for alle skolens fag. Det er derfor naturlig at det er en viss variasjon fra klasse til klasse i opplæringen også i dette faget. Skolene er blitt oppfordret til å bruke nettopp differensiert undervisning når elever søkes delvis fritatt. Det er således viktig å ivareta skolens handlingsrom som ligger nedfelt i Prinsipper og retningslinjer i læreplanverket, bl.a. i lokalt arbeid med læreplanene for fagene, hvor det heter:

«Det lokale arbeidet med læreplanene for faga bør i hovudsak gå føre seg på den enkelte skulen, eller i samarbeid mellom skular. Det skal danne grunnlaget for korleis lærarane planlegg undervisninga på klasse- og elevnivå. I dette arbeidet skal ein leggje vekt på nærmare utforming av planar i ulike fag. . . .»

Her ligger den enkelte skoles og den enkelte lærers frihet innenfor læreplanverket. Dette åpner blant annet for pedagogisk og organisatorisk differensiering i faget. Det som her ble lagt til grunn i rundskriv F-90-97 fra departementet, må føres videre:

«Når avgrenset fritak er aktuelt, er alternativet ikke et annet fag og en annen læreplan, men andre aktiviteter og måter å arbeide med stoffet på innenfor KRL. Den aktuelle kunnskapen skal skolen formidle til elevene ved hjelp av en annen metodisk tilnærming. [...] Den lokale konkretiseringen og vekting av lærestoffet kan preges av det lokale religiøse mangfold. En kan imidlertid ikke fritas fra kunnskapsstoff som

f.eks. omhandler andre religioner eller livssynshumanismen, men bare fra deltakelse i eventuelle aktiviteter knyttet til dette lærestoffet.»

Den lokale tilpasningen gjelder omfanget av ulike emner, faglige tilvalg, organiseringen og bruken av hjelpemidler samt vektingen av det sentralt fastsatte og lokalt tilpassede lærestoffet på hovedtrinnene. Dette betyr blant annet at lokale prioriteringer kan innvirke på profileringen av lærestoffet. Samtidig understreker departementet at disse formene for lokal tilpasning må gjøres innenfor rammen av de mål og prinsipper og det samlede omfang for faget som blir utformet i læreplanen.

Etter departementets vurdering er det viktig at omfanget av delvis fritak ikke blir så stort at fagets intensjon som fellesfag og felles møteplass forsvinner. Departementet vil legge vekt på dette når den reviderte læreplanen utformes. På den andre siden må ikke tilretteleggingen av faget medføre at viktige sider ved verdidimensjonen i de ulike religioner og livssyn blir usynliggjort av frykt for krav om delvis fritak. Det er også viktig at den estetiske dimensjonen ved religiøse uttrykksformer blir fanget opp i undervisningen, med vekt på bildende kunst, arkitektur, musikk, drama og litterære tekster, i samsvar med læreplanen for faget.

Disse ulike hensynene må avveies mot hverandre. I Innst. S. nr. 103 (1995-96) uttrykker komiteen dette slik:

«Flertallet vil presisere at særinteresser aldri må kunne frata elevene rett og mulighet til å kunne møte fagstoffet slik læreplanen beskriver det. Det innebærer at ingen skal kunne endre læreplanens fellesstoff eller fagets karakter i den hensikt å unngå fritak. Flertallet vil ellers understreke betydningen av et nært og fortrolig samarbeid med den enkelte heim for at behovet for fritak skal bli minst mulig. Samtidig må retten til fritak praktiseres slik at den oppleves som reell mulighet til fritak og fravær fra undervisningen dersom foreldre og eleven krever det.»

Departementet mener at dette også må gjelde framover.

I den reviderte veiledningen om faget vil departementet gi bedre veiledning om hvordan skolen og lærerne praktisk kan tilrettelegge og differensiere undervisningen for de elevene som er fritatt fra aktiviteter i faget, bl.a. gjennom eksempler. Det er viktig å unngå at fritatte elever blir sittende passive i timen, eventuelt uten relevante arbeidsoppgaver. Departementet vil ellers ikke at det skal legges til rette for at elever med fritak skal grupperes etter livssyn på permanent basis som tillegg til fellesundervisningen. Dette ville etter departementets vurdering lett undergrave målet om et felles fag og læringsfellesskap.

Spørsmålet om på hvilket tidspunkt elever på småskoletrinnet skal få møte andre religioner/annet livssyn enn foreldrenes, vil bli vurdert nærmere i forbindelse med revisjonen av læreplanen for faget.

Departementet vil iverksette følgende tiltak for å sikre at faget praktiseres bedre i samsvar med intensjonene:

- *Det vil bli foretatt en revisjon av læreplanen for faget, der bl.a. vektingen av de fem fagdelene normeres og blir tydeligere. Endringene nedfelles i forskriften til opplæringsloven.*
- *Stoffmengden vil bli redusert, særlig på småskoletrinnet.*
- *Det vil bli utarbeidet ny lærerveiledning i tråd med revisjonen av læreplanen.*

Her vil det også bli lagt vekt på å skissere differensierte undervisningsopplegg, bl.a. for elever som har delvis fritak. Det vil også bli lagt vekt på elevaktiviserende arbeidsmåter (spesielt på ungdomstrinnet) som kan motvirke at faget blir for teoretisk. Viktigheten av lokal tilpasning av lærestoffet vil bli understreket.

8.6 Utdanning, etterutdanning og kompetanseutvikling for lærere og skoleledere

---

Evalueringsrapportene og organisasjonenes uttalelser

Evalueringsrapportene viser at den enkelte lærer på den enkelte skole har stor påvirkning på innholdet i og organiseringen av faget, noe som betyr mye for elevenes holdning til faget og for foreldrenes vurderinger. I evalueringsrapportene anbefales en betydelig satsing på etter- og videreutdanning av lærere. Dette får bred tilslutning fra organisasjonene, og flere anbefaler at det settes inn økte ressurser på dette feltet.

Departementets vurdering

Siden innføringen av Reform 97 er det gjort endringer i lærerutdanningen. Fra 1998 ble det nye KRL-faget et obligatorisk fag (KRL 1) i allmennlærerutdanningen med 10 vekttall (andre studieår). I løpet av kort tid vil lærere med denne styrkede grunnutdanningen komme ut i skoleverket. Dessuten er det innført valgfrie påbygnings- og fordypningsenheter som normalt gis fjerde studieår eller som videreutdanning (KRL 2 og KRL 3, hver med 10 vekttall). Enhetene bygger på hverandre, slik at en allmennlærer kan ta opp til 30 vekttall i faget i løpet av grunnutdanningen.

Universiteter og høyskoler skal gi og organisere tilbud om grunnutdanning og etter- og videreutdanning på sine fagområder. Som ledd i innføringen av L97 ble det utarbeidet en plan for etterutdanning i KRL-faget for perioden 1997-2000. På grunnlag av denne ble det etablert et nettverk mellom fagmiljøene ved universiteter og høyskoler for å utvikle og gjennomføre etterutdanningstilbud til lærerne.

Hovedansvaret for etterutdanning av lærere og skoleledere ligger hos kommunen. Det gis i tillegg egne statlige midler til etterutdanning for å stimulere til ekstra innsats lokalt. Siden innføringen av faget i 1997 har KRL-faget vært prioritert i etterutdanningen. Det er også særskilt prioritert i 2001.

For å sikre at opplæringen i faget samsvarer med målene og prinsippene i læreplanen, er det imidlertid fortsatt nødvendig å satse bredt på kompetanseutvikling (etter- og videreutdanning) for lærere og skoleledere. Kompetanseutviklingen må være bred og omfatte både den faglige/innholdsmessige delen og planleggingen av opplæringen. Den må derfor omfatte både pedagogisk og metodisk arbeid med faget, kommunikasjon med foreldre og bestemmelser i lov- og regelverk. Også praktiseringen av den avgrensede fritaksretten må være et viktig tema.

Nettverket mellom fagmiljøene ved universiteter og høyskoler har utarbeidet en oppfølgende plan for etter- og videreutdanning i KRL-faget, som skal danne grunnlag for samarbeid mellom dem som kan tilby etter- og videreutdanning og dem som ønsker tilbud. Det er viktig at dette nettverket i sin

videre planlegging fanger opp de signalene som blir gitt gjennom denne meldingen om hva som bør inngå blant emnene i etter- og videreutdanningen framover.

Departementet går inn for å styrke den statlige innsatsen på dette feltet innenfor den samlede sentrale bevilgningen til etterutdanning og kompetanseutvikling.

8.7 Fagets navn

Organisasjonenes uttalelser

Flertallet av organisasjonene har pekt på at navnet «Kristendomskunnskap med religions- og livssynsorientering» kan gi feil signaler om intensjonene med faget. De hevder at navnet ikke samsvarer med den kvalitative likebehandling av de ulike tros- og livssyn som ligger til grunn for faget. Flere har vist til at navnet har stor symbolsk betydning, og foreslår at faget får nytt navn. Det er imidlertid ingen enighet blant organisasjonene om konkret navn. Nytt navn vil kreve endring i opplæringslovens pgr. 2-4.

Et prosjekt i samarbeid mellom Verdikommisjonen og Samarbeidsrådet for tros- og livssynssamfunn la i oktober 2000 fram innstillingen «Nasjonal dialog om tro og livssyn». Et flertall i prosjektet pekte på tre aktuelle alternativer når det gjelder fagets navn: «Livssyn, etikk og tro», «Religion, livssyn og etikk» og «Tro og livssyn».

Departementets vurdering

Departementet mener at fagets navn på den best mulige måte bør dekke de realitetene som ligger i faget. Selv om kristendommen ut fra sin historiske og kulturelle posisjon i Norge har en bred plass i faget, kan dagens navn tolkes dithen at kristendommen skal ha kvalitativ og normativ forrang i opplæringen framfor andre religioner og livssyn. Derfor går departementet inn for at navnet blir endret ved den forestående revisjon av læreplanen for faget.

Departementet vil at navnet endres til *Tro og livssyn*. Ved å legge dette til grunn vil navnet på en bedre måte uttrykke innholdet i faget.

Departementet vil anbefale at navnet på faget endres til Tro og livssyn. Dette vil innebære endring i opplæringslovens pgr. 2-4.

8.8 Spørsmålet om godkjenning av læremidler i faget

Tidligere var det et krav at lærebøker som blir brukt i grunnskolen og i videregående opplæring, skulle være godkjent av departementet. Godkjenningsordningen for lærebøker ble opphevet med virkning fra 1. august 2000, jf. Ot.prp. nr. 44 (1999-2000) og Innst. O. nr. 89 (1999-2000).

Flere organisasjoner har i sin uttalelse vist til den tidligere godkjenningsordningen for lærebøker, og ønsker denne gjeninnført for lærebøkene i KRL-faget. Ønsket om å beholde godkjenningsordningen for lærebøker i dette faget ble også fremmet av ulike organisasjoner før ordningen opphørte høsten 2000.

Opphevelsen av ordningen ble bl.a. begrunnet med at det er læreplanen, ikke lærebøkene, som skal være styrende for undervisningen. Lærebøkene

skal bare være ett av flere hjelpemidler for å nå målene i faget. Valget av læremidler er i første rekke et fagansvar for den enkelte skolen og læreren. Kvaliteten på lærebøkene i faget skal sikres gjennom det nødvendige samarbeid og den dialog som forlag og forfattere må ha med ulike fagpersoner og representanter for de ulike tros- og livssynssamfunn. Departementet forutsetter at det vil være i forlagenes og forfatternes egen interesse at faginnholdet i lærebøkene holder høy kvalitet. Det er således viktig at kontakt blir etablert tidlig i arbeidet med å utvikle nye lærebøker og annet undervisningsmaterieil.

Departementet er ikke innstilt på å gjeninnføre en godkjenningsordning for lærebøker. Departementet vil imidlertid la den gruppen som blir oppnevnt for å revidere læreplanen, også få i oppdrag å gjennomgå de læremidlene/lærebøkene som er i bruk idag, med anbefalinger til forlagene.

Departementet vil ikke foreslå gjeninnført en statlig godkjenningsordning for læremidler i faget. Læreplangruppen som vil bli oppnevnt vil imidlertid også få i oppdrag å gjennomgå de læremidlene/lærebøkene som er i bruk i faget i dag.

8.9 Økonomiske forhold som gjelder trosopplæring og dåpsopplæring mv. - lov om trdomssamfunn pgr. 20 og NOU 2000:26

Loven om trdomssamfunn av 1969, pgr. 19 og 19a, og loven om tilskot til livssynssamfunn av 1981 slår fast at tros- og livssynssamfunn har rett til å kreve et årlig tilskudd til sin virksomhet som tilsvarer det Den norske kirke mottar fra stat og kommune, utregnet etter hvor mange som tilhører samfunnet. Etter pgr. 20 i lov om trdomssamfunn har trossamfunn utenfor Den norske kirke også rett til et årlig tilskudd fra kommunen til religionsopplæring for barn som tilhører trossamfunnet, når barnet er fritatt fra kristendomsopplæringen i grunnskolen. Som følge av innføringen av KRL-faget fra 1997 ble retten til fullt fritak opphevet. Dermed bortfalt i praksis også grunnlaget for å kreve økonomisk støtte etter lov om trdomssamfunn pgr. 20 til minoritetssamfunnenes egen trosopplæring. På denne bakgrunn har en interdepartemental arbeidsgruppe foreslått å oppheve denne bestemmelsen, jf. «Tro og livssyn som grunnlag for tilskudd og offentlige funksjoner» (KUF, 2000). Rapporten er sendt til høring med høringsfrist 1. mars 2001.

Flere av de organisasjonene som uttaler seg om evalueringen av KRL-faget, kobler sin anbefaling om et styrket KRL-fag til et ønske om økonomisk tilskudd til tros- og livssynsorganisasjonenes egen trosopplæring, jf. kap. 6.7.3.

Videre har et offentlig oppnevnt utvalg, som la fram sin utredning i oktober 2000, foreslått lovfestet rett til dåpsopplæring for alle dømte og dem som ønsker døm i Den norske kirke, fram til fylte 18 år, jf. NOU 2000:26 « . . . til et åpent liv i tro og tillit». En forutsetning for utvalgets forslag om lovfestet rett til dåpsopplæring er at det blir gitt økonomiske ressurser til å innføre retten.

Utredningen fra dåpsopplæringsutvalget er sendt til høring med uttalefrist 10. april 2001. I tillegg har Kirkerådet fått ansvar for en høringsrunde overfor ulike kirkelige instanser. Sammen med dåpsopplæringsutvalgets utredning vil høringsresultatene bli lagt fram for Kirkemøtet til uttalelse høsten 2001. Stortinget har bedt regjeringen i løpet av 2001 legge fram en sak for Stortinget der en vurderer lovfestet rett til dåpsopplæring.

Dåpsopplæringsutvalgets utredning berører ikke direkte tilskuddsgrunnlaget i pgr. 20 i loven om trdomssamfunn. Dersom det bevilges midler til dåpsopplæring i regi av Den norske kirke ved ordinær bevilgning, vil det derimot få konsekvenser for tilskuddene til tros- og livssynssamfunn etter pgr. 19 og 19a i lov om trdomssamfunn og pgr. 1-3 i lov om tilskott til livssynssamfunn.

9 Sammendrag og oppsummering avdepartementets konklusjoner

I dette kapitlet vil departementet gi et kort sammendrag av meldingen og en oppsummering av meldingens viktigste konklusjoner.

Kap. 1 Innledning gir en nærmere orientering om bakgrunnen for framleggelsen av meldingen om evaluering av faget Kristendomskunnskap med religions- og livssynsorientering (KRL).

Faget ble innført som obligatorisk fag fra høsten 1997, som del av Reform 97. Faget avløste det tidligere faget Kristendomskunnskap, der barn av foreldre som ikke var medlemmer av Den norske kirke, kunne få fullt fritak fra undervisningen. Elever som var fritatt, kunne få tilbud om undervisning i faget livssynskunnskap.

Faget er et ordinært skolefag på linje med de andre fagene i skolen. Faget er forankret i de overordnede målene og retningslinjene i læreplanverket for den 10-årige grunnskolen, slik det framgår av Læreplanverket, Generell del, og Prinsipper og retningslinjer. Faget skal gi kunnskap om religioner og livssyn, ikke opplæring til en bestemt tro. Faget skal være åpent, bidra til innsikt, respekt og toleranse på tvers av tros- og livssynsgrenser og fremme forståelse i religiøse og moralske spørsmål. Ulike religioner og livssyn skal framstilles ut fra sin egenart og selvforståelse. Undervisningen i faget skal ikke være forkynnende.

KRL-faget er obligatorisk, men foreldre (og elever som har fylt 15 år) har lovfestet rett til fritak fra de deler av undervisningen som de ut fra egen religion eller eget livssyn opplever som utøvelse av annen religion eller tilslutning til annet livssyn. Dette kan bl.a. være religiøse aktiviteter i eller utenfor klasserommet, jf. opplæringslovens pgr. 2-4.

Stortinget har ved flere anledninger behandlet KRL-faget og bedt om en evaluering av faget med vekt på praktiseringen av den avgrensede fritaksretten. Stortinget har lagt to forutsetninger til grunn for gjennomgangen av faget: at opplæringslovens pgr. 1-2 Formålet med opplæringen opprettholdes, og at Norges internasjonale forpliktelser på dette feltet blir ivaretatt.

I kapitlet gis det videre en kortfattet oversikt over utviklingen i befolkningens tros- og livssynstilhørighet og over det mangfoldet en i dag har i landet med forskjellige religioner, livssyn, kulturer og verdioppfatninger. I kap. 1 gis det avslutningsvis en oversikt over Norges internasjonale forpliktelser på dette feltet.

Kap. 2 Stortingets behandling av faget gir en gjennomgang av de ulike stortingsdokumentene som ligger til grunn for innføringen av KRL-faget.

Kap. 3 Gjennomførte tiltak gir en oversikt over de tiltak som er iverksatt fra statens side (informasjon, lærerveiledning, kompetanseutvikling mm.) for å bistå kommunene og skolene med å innføre læreplanen for KRL-faget i tråd med intensjonene.

Kap. 4 Rettssaker mot staten gir en oppsummering av de rettssakene som er ført av Human-Etisk Forbund og Islamsk Råd Norge mot staten, med krav om fullt fritak fra undervisningen i KRL-faget. Saksøkernes påstander om at

delvis fritaksrett er i strid med menneskerettighetene og våre internasjonale forpliktelser har ikke fått gjennomslag i de dommer som er avsagt i Oslo byrett og Borgarting lagmannsrett i 1999/2000. Begge dommene er anket og er derfor ikke rettskraftige.

Kap. 5 Evalueringen av faget Kristendomskunnskap med religions- og livssynsorientering gir en relativt detaljert oversikt over innholdet og funnene i de to evalueringsrapportene (fra oktober 2000) som er avgitt av henholdsvis Norsk Lærerakademi og Høgskulen i Volda og Diakonhjemmets forsknings-senter, Diaforsk (felles rapport). Temaer for evalueringene var

- hvordan undervisningen i faget har vært gjennomført
- hvordan fritaksreglene er blitt praktisert
- hvilke vilkår foreldrene har fått for å håndheve foreldreretten innenfor faget.

Rapportene viser bl.a. at det er bred enighet blant foreldrene - både foreldre som tilhører Den norske kirke og foreldre blant trosminoriteter - om at det skal være noe felles undervisning i faget, og at barna skal lære respekt og forståelse for mennesker med en annen livssynsbakgrunn. Uavhengig av livssyn synes også de fleste foreldrene at faget fungerer bra for barna deres. Totalt sett er det flere elever som er positive enn negative til faget. De fleste lærerne oppgir at de forsøker å undervise slik at alle livssyn blir oppfattet som likeverdige.

Evalueringsrapportene påpeker at det er ulike spenninger og interesser knyttet til faget, og at dette får konsekvenser for blant annet innholdet i fagplanen, for undervisningsformene og for praktiseringen av den delvise fritaksretten. Det blir også påpekt at det mange steder har sviktet i informasjonen om fritaksretten, med særlig betydning for tros-/livssynsminoritetene.

Kap. 6 Uttalelser om evalueringsrapportene fra organisasjoner og trossamfunn gir et kort sammendrag av organisasjonenes uttalelser, etter at rapportene har vært sendt til høring. Organisasjonenes uttalelser følger i sin helhet som særskilt vedlegg. Organisasjonenes vurderinger blir i noen grad også referert i kap. 8.

Kap. 7 Opplæring i religion og livssyn mm. i enkelte europeiske land gir en kortfattet komparativ oversikt over organiseringen av religions- og livssynsopplæringen på grunnskolenivå i den offentlige skolen i Sverige, Danmark, Island, Finland, Tyskland og England, foruten Norge. Landene har ulike modeller for organisering og ansvarsdeling mellom skolen og trossamfunnene, ulike modeller for organiseringen av faget (obligatorisk fag - fritaksordninger, valgmuligheter), ulik fagprofilering (konfesjonell - ikke-konfesjonell), ulikt verdigrunnlag mv. Felles for de fleste landene er en nedtoning av fagets tradisjonelle konfesjonsforankring, og en utvikling i retning av et kunnskapsfag i skolens regi. Landene praktiserer også fritaksordninger (unntatt Sverige), men med ulike forutsetninger og i ulikt omfang. Tabell 7.1 gir en oppsummering og samlet oversikt.

Kap. 8 Departementets vurderinger og konklusjoner gir en oversikt over departementets konklusjoner i ulike spørsmål, på bakgrunn av bl.a. intensjonene med faget, evalueringsrapportene og organisasjonenes vurderinger. I det etterfølgende blir det gitt en oppsummering av departementets konklusjoner i kap. 8.

Kap. 8.1 Intensjonene med faget: Resultatene fra evalueringen og departementets forslag til endringer må ses i lys av de overordnede politiske intensjonene med KRL-faget, som det var bred politisk konsensus om da faget ble diskutert i Stortinget. Som et ordinært skolefag skal faget bidra til å gi elevene et felles kunnskaps-, kultur- og verdigrunnlag.

Et viktig moment ved etableringen av det nye faget i 1997 var at Norge i stigende grad er blitt et flerkulturelt og flerreligiøst samfunn, der forskjellige livssyn, religioner, kulturer og verdioppfatninger er blitt en del av virkeligheten over hele landet. Sammen med en økende grad av internasjonalisering på flere samfunnsområder har dette medført behov for kunnskap om og innsikt i ikke bare egen kultur, men også i andres kultur og religion. Elever med ståsted i kristen trosbakgrunn skal ha kunnskaper om andre religioner og livssyn. Like viktig er det at folk i Norge med annen trosbakgrunn enn den kristne også lærer kristendommen å kjenne, på bakgrunn av kristendommens særegne betydning i Norge. Uten denne kunnskap blir det vanskeligere å forstå det norske samfunnet. Grunnleggende kunnskap om de store religioner og etiske spørsmål må det ikke være mulig å velge seg bort fra.

Skolen er en meget viktig arena i sosialiseringprosessen i det norske samfunnet. Et viktig mål er å styrke integreringen, og gjennom et tro- og livssynsfag kan skolen bidra til utvikling av elevenes egen identitet og formidling av kunnskap, respekt og forståelse for andre. Faget har således en meget viktig brobyggerfunksjon i samfunnet.

Konklusjon:

Departementet mener at de intensjonene som lå til grunn for KRL-faget, bør føres videre. I et stadig mer heterogent samfunn er det viktigere enn noen gang at alle får kunnskaper om og respekt for innbyggernes forskjellige religioner og livssyn.

Kap. 8.2 Et felles fag: De fleste organisasjoner (både lærerorganisasjoner, Foreldreutvalget for grunnskolen og trossamfunnene) som har uttalt seg om evalueringsrapportene, støtter intensjonene med et felles religions- og livssynsfag i grunnskolen. KRL-faget har i prinsippet også stor oppslutning fra foreldrene, og de aller fleste (86 pst.) sier at faget fungerer bra for barna deres. Både majoritets- og minoritetsgrupper synes å se seg tjent med et fellesfag. Det er likevel de religiøse minoritetene som uttrykker mest bekymring for innholdet i faget, og hvor det kan sies å være uro omkring praktiseringen av fritaksretten og håndhevelsen av foreldreretten.

Det er ulike oppfatninger om hva som må endres for at faget skal få økt legitimitet blant tros- og livssynsminoritetene og i praksis skal kunne innfri intensjonene. Dette gjelder spesielt med hensyn til

- omfanget av fritaksretten (avgrenset fritak - fullt fritak)
- informasjonen om fritaksretten
- fagets innhold og praktisering
- fagets navn
- opplæringsloven pgr. 1-2 Formålet med opplæringen.

Konklusjon:

Departementet vil ha et felles fag for alle elever i grunnskolen, med de endringer og tilpasninger som blir drøftet nedenfor, på bakgrunn av bl.a. intensjonene med faget, evalueringsrapportene og organisasjonenes uttalelser. Både fagets innhold og den metodiske og organisatoriske tilretteleggingen vil bli utformet på en slik måte at flest mulig elever kan delta i hele faget. Samtidig skal den lovfestede retten til fritak fra deler av undervisningen bli bedre sikret i praksis.

Kap. 8.3 Fritaksretten: Spørsmålet om omfanget av fritaksretten har vært, og er fremdeles, omstridt. Fagets innhold og fritaksrettens praktisering må respektere religionsfriheten og foreldreretten, slik de er forankret i internasjonale menneskerettskonvensjoner. Samtidig skal faget oppfylle klare behov for og mål om allsidig og god opplæring for barn og unge. Barns rett til kunnskap støttes av Barnekonvensjonen.

Om lag fem pst. av grunnskoleelevene (ni pst. i Osloskolen) nyter retten til delvis fritak fra KRL-faget, med synkende andel for stigende klassetrinn. Relativt få elever opplever det som problematisk å være fritatt, og de fleste lærerne finner det lite problematisk med fritak. Mange lærere sier de legger opp undervisningen slik at det blir minst mulig behov for å be om fritak.

Evalueringsrapportene viser imidlertid at det enkelte steder har vært et vanskelig samarbeidsklima mellom hjem og skole, bl.a. på grunn av utilstrekkelig informasjon, ulik lokal praktisering av fritaksretten og enkelte steder en restriktiv fortolkning av fritaksreglene.

Flere av organisasjonene har anbefalt full fritaksrett. En sterkt utvidet eller full fritaksrett vil imidlertid, etter departementets oppfatning, undergrave målet om og mulighetene for et livssyns-integrerende fag i fellesskolen. Dette målet har det vært bred politisk enighet om i Stortinget de senere år, når faget har vært diskutert. Faget skal gi kunnskap om og ikke opplæring til en bestemt tro. Denne grunnleggende kunnskap må det ikke være mulig å velge seg bort fra så lenge det er adgang til fritak fra deltakelse i religiøst pregede aktiviteter.

Prinsippet om felles opplæring i KRL-faget må etter departementets vurdering opprettholdes, ellers vil mulighetene for løpende dialog i en felles opplærings situasjon forsvinne. Faget er et ordinært skolefag som ikke skal gi opplæring til tro eller tilslutning til et bestemt livssyn. Dette er religions- og livssynsorganisasjonenes og foreldrenes ansvar - ikke skolens.

Konklusjon:

Departementet mener at det i møtet med det flerkulturelle og flerreligiøse samfunn er viktig å holde fast på et fellesfag på dette feltet for alle elever, med fritaksrett fra deler av faget slik det er formulert i opplæringsloven pgr. 2-4. Departementet vil i det videre arbeidet med faget endre innhold og metodikk slik at flest mulig kan delta i hele faget. Departementet vil dessuten følge opp med ulike tiltak for å sikre at fritaksreglene blir praktisert mer ensartet i samsvar med lov og intensjoner.

Kap. 8.4 Praktiseringen av fritaksretten og foreldrenes vilkår for å bruke fritaksretten: Evalueringsrapportene viser at det mange steder har sviktet i informasjonen om den lovfestede rett foreldrene (og elever over 15 år) har til delvis fritak, at enkelte skoler tolker rettighetene for snevert, og at fritaksreglene

således praktiseres noe ulikt fra skole til skole. Nesten samtlige organisasjoner understreker viktigheten av en mer ensartet praktisering av fritaksreglene.

Det er nødvendig å sikre dem som ønsker delvis fritak fra opplæringen den lovfestede fritaksretten i praksis. Informasjonen til skolen og foreldrene om fagets innhold mv. og fritaksretten skal forbedres sentralt og lokalt, bl.a. ved utarbeiding av en håndbok med utfyllende informasjon på flere språk og bedre tilrettelegging for dialog med foreldrene. Prosedyrene for melding om fritak skal forenkles og tydeliggjøres ved utarbeiding av et standard meldings-skjema, og det skal understrekes at det er unødvendig med begrunnelse for fritak ved deltakelse i aktiviteter som kan oppleves som utøvelse av annen religion eller tilslutning til annet livssyn.

Konklusjon:

Departementet mener det er riktig å opprettholde fellesfaget med fritaksrett for deler av faget. Departementet vil arbeide for at fritaksretten blir praktisert mest mulig ensartet. Departementet vil legge til rette for at foreldrene (og elever over 15 år) får god og forståelig informasjon om fritaksretten, at det blir en enkel prosedyre å melde (søke) fritak fra aktiviteter som kan oppleves som utøvelse av annen religion eller tilslutning til annet livssyn, og at lærerne er godt informert om hvilket handlingsrom de har og hva som utløser fritak.

8.5 Innhold og arbeidsmåter i faget: Siden KRL-faget ble innført, har det vært en god del diskusjon om vekten av de fem komponentene i faget:

- Bibelkunnskap
- Kristendommens historie
- Kristen livstolkning i dag
- Andre religioner
- Etikk/filosofi

Evalueringen viser at den nasjonale læreplanen og veiledningen i faget ikke er nok til å hindre store lokale variasjoner i vektleggingen av de ulike komponentene/fagdelene; dette gir lærerne rom for å profilere egne interesser eller verdier (f.eks. mye kristendom - lite kristendom). Flere organisasjoner anbefaler at man sentralt bør normere og vekte de ulike fagdelene for å sikre et mer enhetlig fag.

Evalueringen viser også at mange oppfatter stoffmengden i faget som for stor, og at faget lett blir teorifokusert og akademisk for å hindre fritak, slik at verdidimensjonen ofte går tapt. Flere av organisasjonene anbefaler at stoffmengden må reduseres.

Det er etter departementets oppfatning viktig at retningslinjene for innholdet i og praktiseringen av faget blir så klare og presise som mulig. Det vil bli oppnevnt en arbeidsgruppe som får som mandat å utarbeide forslag til revisjon av læreplanen for faget og ny veiledning. Det tas sikte på å redusere stoffmengden (spesielt på småskoletrinnet) og normere og vekte de fem fagdelene, slik at de *tre kristendomsdelene* samlet vil omfatte omkring halvparten av den sentralt fastsatte stoffmengden over skoleløpet, mens *Andre religioner* og *Etikk/filosofi* vil omfatte den andre halvparten av stoffmengden. I tillegg skal det fortsatt være betydelig rom for lokalt lærestoff slik det forutsettes i L97, og

mest på småskoletrinnet. Kvalitativt skal kristendommen og de øvrige religioner og livssyn stå likt i undervisningen.

En vekting som antydnet vil være i samsvar med Stortingets forutsetning om kvantitativ overvekt for kristendommen, og samsvarer relativt godt med den faktiske *gjennomsnittlige* vektingen av faget i dag. I dag får de tre kristendomsdelene ca. 55 pst. av undervisningstiden innenfor hvert hovedtrinn og samlet, mens andre religioner samlet får knapt en fjerdedel av undervisningstiden og etikk/filosofi om lag en femtedel. Den antydede fordelingen synes også å samsvare godt med de fleste foreldrenes ønsker.

Konklusjon:

Departementet vil iverksette følgende tiltak for å sikre at faget praktiseres bedre i samsvar med intensjonene:

- *Det vil bli foretatt en revisjon av læreplanen for faget, der bl.a. vektingen av de fem fagdelene normeres og blir tydeligere. Endringene nedfelles i forskriften til opplæringsloven*
- *Stoffmengden vil bli redusert, særlig på småskoletrinnet*
- *Det vil bli utarbeidet ny lærerveiledning i tråd med revisjonen av læreplanen. Her vil det også bli lagt vekt på å skissere differensierte undervisningsopplegg, bl.a. for elever som har delvis fritak. Det vil også bli lagt vekt på elevaktiviserende arbeidsmåter (spesielt på ungdomstrinnet) som kan motvirke at faget blir for teoretisk. Viktigheten av lokal tilpasning av lærestoffet vil bli understreket.*

Kap. 8.6 Utdanning, etterutdanning og kompetanseutvikling for lærere og skoleledere: Nær samtlige organisasjoner peker på at skolenes og lærernes kompetanse i faget bør heves. Selv om det har foregått en betydelig kompetanseheving i faget etter 1997, er departementet enig i at etterutdanning og videreutdanning i faget bør styrkes framover. Universiteter og høyskoler vil stå sentralt i dette arbeidet.

En bred kompetanseutvikling for lærere og skoleledere må være innrettet mot bl.a. fagets innhold og metoder, organisering og differensiering, kommunikasjon med foreldrene samt bestemmelser i lov- og regelverk. Også praktiseringen av den avgrensede fritaksretten må være et viktig tema.

Konklusjon:

Departementet går inn for å styrke den statlige innsatsen på dette feltet innenfor den samlede sentrale bevilgningen til etterutdanning og kompetanseutvikling.

Kap. 8.7 Fagets navn: Mange organisasjoner peker på KRL-navnets symbolske betydning og anbefaler et nytt navn, idet betegnelsen Kristendoms-kunnskap med religions- og livssynsorientering lett kan gi feil assosiasjoner om intensjonene med faget. Det er imidlertid ingen enighet blant organisasjonene om konkret navn.

Flere alternativer til dagens navn kan tenkes. Ved å endre navnet til *Tro og livssyn* vil navnet på en bedre måte uttrykke innholdet i faget.

Konklusjon:

Departementet vil anbefale at navnet på faget endres til Tro og livssyn. Dette vil innebære endring i opplæringslovens pgr. 2-4.

Kap. 8.8 Spørsmålet om godkjenning av læremidler i faget: Flere organisasjoner har uttalt at den tidligere godkjenningsordningen for lærebøker, som ble opphevet fra 01.08.2000, bør gjeninnføres for lærebøkene i faget. Departementet vil for sin del vise til at det vil være i forlagenes og forfatterenes egen interesse å sørge for høy kvalitet i lærebøkene.

Konklusjon:

Departementet vil ikke foreslå gjeninnført en statlig godkjenningsordning for læremidler i faget. Læreplangruppen som vil bli oppnevnt vil imidlertid også få i oppdrag å gjennomgå de læremidlene/lærebøkene som er i bruk i faget i dag.

10 Økonomiske og administrative konsekvenser

De tiltak som vil bli iverksatt, og som er beskrevet nærmere i kap. 8, vil få begrensede økonomiske og administrative konsekvenser.

Utgifter forbundet med oppnevningen av en læreplangruppe og utarbeidingen av en ny veiledning i faget vil bli dekket av det eksisterende budsjettet. Styrking av den statlige innsatsen til etterutdanning og kompetanseutvikling for lærere og skoleledere vil bli dekket ved omprioriteringer innenfor den eksisterende budsjetttrammen. Også kostnadene ved de informasjonstiltakene som er skissert, herunder utarbeidingen av en håndbok, vil bli dekket innenfor de eksisterende budsjetttrammene.

For kommunene vil tiltakene ikke få merkbare økonomiske konsekvenser. Da KRL-faget ble opprettet, ble det vist til at midler til annen religions- og livssynsundervisning ble lagt inn i sektortilskuddet (rammetilskuddet til grunnskoleundervisning) i 1991, jf. også St.prp. nr 1 (1990-91). Disse midlene skal bidra til å dekke kostnader ved differensiert undervisning.

Forenklete prosedyrer ved melding (søknad) om delvis fritak (standard meldingsskjema) bør innebære forenklet saksbehandling lokalt.

Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet

t i l r å r :

Tilråding fra Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet av 30. mars 2001, om evaluering av faget Kristendomskunnskap med religions- og livssynsorientering blir sendt Stortinget.

Vedlegg 1**Brev av 11. desember 2000 fra Human-Etisk Forbund****Evaluering av Kristendomskunnskap med religions- og livssynsorientering**

Det vises til henvendelse fra departementet gjennom Samarbeidsrådet for tros- og livssynssamfunn der de ulike organisasjonene oppfordres til å komme med sine merknader til den offisielle evalueringen av KRL-faget og fritaksordningen.

Først vil vi beklage den korte tiden vi får til å besvare henvendelsen. Allerede på pressekonferansen den 18. oktober da rapportene ble framlagt, lovet statsråden at arbeidet fram mot stortingsmeldingen ville skje i kontakt med minoritetene. Først den 27.11. kom henvendelsen fra departementet og da med en svarfrist 11.12. Dette gir oss i liten grad reell mulighet til å levere et skikkelig tilsvarende. Og dermed er vi igjen i en situasjon hvor vi er bekymret over kvaliteten i det beslutningsgrunnlag det politiske miljø forelegges. Vi har mange dårlige erfaringer så langt i prosessen og vi frykter dette kan bli nok en.

Videre er vi interessert i å vite hvordan departementet tenker seg å benytte innspill fra vår side: Vil dette i sin helhet bli forelagt politikerne - eller vil det bli redigert av departementet?

Dersom det siste er tilfelle vil vi - klok av skade - be om å bli forelagt resultatet før det tas inn i noen offisiell sammenheng.

Departementet ber om at hovedvekten i merknadene legges på hvordan undervisningen har vært gjennomført, hvordan fritaksreglene er praktisert og hvilke vilkår foreldrene har fått for å håndheve foreldreretten.

Vi finner imidlertid også behov for å slå fast at evalueringen viser et fag i stor strid med seg selv - et fag med sterke indre spenninger mellom ulike intensjoner. Begge evalueringene rommer solid fagkritikk - og det er rimeligvis vanskelig å kommentere praktisering av undervisningen uten å klarlegge hva det faktisk skal undervises i. Vi får beskrevet et sprikende, uferdig og overambisiøst prosjekt av et fag hvor våre barn i over tre år har vært prøvekaniner i en uverdigg eksperimentering med helt sentrale menneskerettigheter som livssynsfrihet og foreldrerett.

Diaforsk konkluderer slik (s. 106):

«De spenninger som er avdekket i premissanalysen gir grunnlag for å spørre om fagprofilen og fritaksordningen er mulige å gjennomføre i praksis.»

Igjen må vi minne om lagdommer Møses anbefaling om at menneskerettslig sett er det tryggeste å gi adgang til fullt fritak. Evalueringene viser at det ikke bare er det tryggeste - det er det eneste akseptable og menneskerettslig holdbare etter over tre år med livssynsmessig tvang i skolen.

I. Merknader til evaluering av undervisningen i KRL

Vi har en politisk fastlagt læreplan for faget som ivaretar kristen tro og kulturarv som det sentrale tyngdepunkt i faget, en binding til skolens kristne oppdra-

gerformål, faget bygger på en sterk kristendomsfaglig tradisjon og har fått sin utforming av sterke aktører som representerer dette fagmiljøet.

Fra departement og Regjeringsadvokatens side har man konsekvent framholdt faget som helt nytt og mer pluralistisk enn det tidligere faget. Norsk Lærerakademi gjennomfører imidlertid i sin evaluering en analyse av faget og lovgivers intensjon med det som kan oppsummeres slik:

«At målene gir faget en holdningsskapende funksjon, og at loven sier at undervisningen skal ta utgangspunkt i grunnskolens formålsparagraf, plasserer imidlertid faget i den tradisjon kristendomskunnskap sto i.» (s. 32 - m.m. s. 33 - 36)

Diaforsk s. 26:

«Da mente departementet at faget kunne omtales som «objektivt» og «nøytralt», mens stortingets kirke-, utdannings- og forskningskomite holdt fast på sin fortolkning av faget i lys av den kristne formålsparagraf og sin formulering om at slik undervisning ikke skjer i et «livssynsmessig tomrom». Erfaringene i ettertid har vel vist at denne strategien ikke har vært helt vellykket, noe også denne evalueringen bekrefter.»

Det å presentere kristendommen ut fra egen (konfesjonelle = trosbekjennende) selvoppfatning, at faget inneholder aktiv trosutøvelse og opplæring til slik (bønner, salmer, trosbekjennelser etc.), at lovgiver i lovs form har forpliktet lærere som underviser i faget til å gjøre det i overensstemmelse med skolens kristne formålsparagraf, at man har valgt å vektlegge levende- og inderliggjøringen av stoffet som metodisk grep - alt dette er med på å definere faget som et trosformidlende fag - jf. NLAs fagbeskrivelse:

«Både navnet og at kristendommen skulle framstå som det sentrale innslag i faget, setter denne religionen i en særstilling.» S. 37 m.m.

Diaforsk supplerer godt med å vise hvor problematisk denne helheten blir (s. 92):

«Det å anlegge et innenfraperspektiv, den religiøse dimensjonen og opplevelsesdimensjonen i kunnskapsstoffet om en bestemt religion uten å legge til rette for at elevene kan holde en viss distanse til stoffet med utgangspunkt i sitt eget ståsted vil også lett komme i konflikt med prinsippet om at den obligatoriske undervisningen ikke skal være egnet til å påvirke i retning av en bestemt tro. Konflikten er trolig ikke fullt så åpenbar dersom denne metodikken anvendes tilsvarende i presentasjonen av andre religioner (jf. over om «samme pedagogiske prinsipper»). Spenninger vil likevel trolig kunne oppstå i forhold til barn/foreldre uten et religiøst ståsted (for eksempel livssynshumanister) dersom undervisningen legger så stor vekt på den religiøse dimensjon generelt at den kan formidle en religiøs virkelighetsforståelse som er i konflikt med den sekulære, og dermed krenke disse foreldrenes rett til å oppdra barna i samsvar med sin filosofiske/etiske overbevisning.»

Begge vurderingene lander på at faget ikke svarer til konvensjonenes krav om at obligatorisk undervisning skal være objektiv, nøytral og pluralistisk.

NLA s. 147:

«I og med at nøytralitet er et komplisert begrep i forbindelse med undervisning og at Stortinget har bestemt at undervisningen ikke skal

være nøytral (), gir det grunn til uro hvis foreldrene møter dette argumentet.»

Diaforsk viser også i sin analyse av fagplanen og fagets rammebetingelser at det er vanskelig å få øye på hva som skulle godtgjøre at faget er nøytralt i livssynsmessig forstand:

«Med oppdragelse tenker vi imidlertid ikke bare på den moralske oppdragelse, men også på de mål som gjelder for behandlingen av tros- og livssynsspørsmål. Dette er et av de mest omdiskuterte punktene i KRL-faget.

Generelt kan vi si at læreplanen legger større vekt på trosdimensjonen i undervisningen både for kristendomsdelen og undervisningen om andre religioner og livssyn enn det lovteksten gjør, når det understrekes at disse skal presenteres «som levende kilde for tro».

. . . Dette er målsettinger som gjør det problematisk å påstå at faget/undervisningen skal være «nøytral» i tros- og livssynsspørsmål.»
S. 50

«Det vil også være naturlig å spørre om en kvantitativ vektlegging av stoff om en bestemt religion i seg selv vil kunne sies å være egnet til å påvirke i retning av en bestemt religion.»

Diaforsk s. 52

Diaforsks undersøkelser avdekker et fag i konflikt med seg selv - det er konflikterende målformuleringer og rammeverk rundt faget som ikke blir mindre problematisk i møtet med skolevirkeligheten. Ikke minst er problemene med «det nye faget» at oppmerksomheten om religionsfrihetsspørsmål ble for liten i kampens hete. Her ofret man en over 150 årig tradisjon med rett til å reservere seg mot å delta i majoritetens religiøse opplæring og oppdragelse fordi man med ulik motivering vektla fellesundervisning nær sagt som overordnet mål i seg selv.

«Allikevel, når denne utviklingen til sist fullføres ved å samle all religionsundervisning i ett fag som det ikke lenger kan gis fullt fritak fra, settes spørsmålene omkring foreldrerett og religionsfrihet på dagsordenen igjen med større alvor enn på lenge.» (s. 27).

Diaforsk viser hvordan faget kunne bli til gjennom en allianse hvor den ene part hadde som overordnet mål å sikre kristendommens hegemoni og videreføring overfor nye generasjoner og den annen part var opptatt av det Diaforsk kaller nasjonsbygging. Spriket i politiske intensjoner dokumenteres på en god måte fra s. 35 og utover i den første delrapporten.

Resultatet blir da også tilsvarende sprikende og Diaforsk oppsummerer fagets spenninger og dilemmaer på s. 46 og 47. Herfra siteres bare et kjerne-moment fra vår side:

«Spørsmålet har vært hvordan kunnskap om denne «trosdimensjonen» kan formidles uten at det påvirker elevene i retning av en annen tro enn deres egen, slik at også målsettingen om å respektere den enkeltes livssynsidentitet skal kunne sikres. Spørsmålet har fått særlig oppmerksomhet i minoritetsmiljøer ettersom faget skal legge en hovedvekt på kristendommen.»

Diaforsk viser gjennom sin analyse hvor problematisk det er at hele fagtenkingen tar utgangspunkt i en kristen forståelse av hva religion og livssyn er.

Dette vanskeliggjør ytterligere å realisere målsettingen om å presentere de ulike religioner og livssyn ut fra egen selvforståelse og egenart - når normen i faget er en monoteistisk skriftreligion. Å presentere det humanistiske livssyn på en tilsvarende måte - «ut fra samme pedagogiske prinsipper» - høres jo umiddelbart fint og velmenende ut. Men blir desto mer absurd i praksis: Her er det ikke hellige skrifter, helgener og kirkeårets gang å bygge på. Det at det metodiske hovedgrepet er den levende og inderliggjorte formidling gjennom fortellingen - er bare egnet til å understreke humanismen som et avvik, en negasjon. Diaforsk kommenterer problemet slik (s. 61):

«Et annet viktig moment på småskoletrinnet er forholdet mellom de religiøse tradisjonene og de sekulære livssynene (særlig «livssynshumanismen», jf. HEF). Den sterke vektleggingen av fortellinger, høytider, hellige personer fra «gammel tid» og estetiske uttrykk (bilder, sanger, drama og lignende) knytter seg i større grad til religiøse enn sekulære livssyn. Hvordan formidles stoff om livssyn på dette trinnet (særlig aktuelt hvis det er humanetikere i klassen)? Hvordan sondre mellom ritualer innenfor religiøse og verdslige tradisjoner (for eksempel dåp/navnefest)? Her kan det være grunn til å spørre hvilket stoff som eksplisitt knyttes til livssynshumanismen som trosretning (personlig livssyn), og hva som presenteres som mer allment filosofisk stoff (eks. Sokrates, gresk mytologi, Æsops fabler, menneskerettigheter, verdslige seremonier/«overgangsritualer» som navnefest etc.) Punktet om livssynshumanismen i læreplanen kan her være spesielt utfordrende ettersom HEF har gitt klart uttrykk for at gresk mytologi og Æsops fabler ikke er stoff eller fortellinger de selv knytter til sitt livssyn.»

Diaforsks rapporter rommer mye god kritikk av de metodiske grep man har lagt inn i faget - bl.a. vises det både i analysen og senere i de konkrete skoleprosjektene at skillet deltaker/tilskuer oppleves som et fiktivt og ikke-gjennomførbart skrivebordpedagogisk grep.

Diaforsks delrapport II inneholder de konkrete funn på undersøkelsen av lærerpraksis, rektors vurderinger og foreldrenes representanter foruten en egen del med supplerende intervjuer med minoritetsrepresentanter. Diaforsk peker på at noe av det vanskelige i KRL-faget nettopp er spørsmålet om hvor skillet går mellom «kunnskap om» og «opplæring til». Dessverre har man pga. kort tid kunnet gå dypt nok inn i dette tema.

Delrapporten sammenfattes og oppsummeres fra s. 206 -

Her finner man alle problemene i premissgrunnlaget i møte med virkeligheten. Fra vår side kan de viktigste funnene oppsummeres slik:

- Alle skolene har problemer med å oppfylle fagets målsettinger - dels fordi de er i innbyrdes strid og dels fordi faget er altfor omfattende og ambisiøst. Lærerne sliter med fagets konflikterende intensjoner - og de er i stor grad overlatt til seg selv med valgets kvaler. I stor grad dokumenteres det at de som tidligere underviste i kristendomskunnskap - de har fortsatt med det, mens tidligere livssynsfaglærere vektlegger de sidene av KRL som kan trekkes i retning av det gamle livssynsfaget. Der kristendomsfagstradisjonen lever videre, henvises det til kulturen og formålsparagrafen for å legitimere dette. (bl.a. s. 209, 226, 227, 229, 230, 231, 234, 239, 242, 248) Diaforsk s. 72:

«På den annen side oppfatter hun faget som konfesjonsforankret i kristendommen. Hun synes at fagets vektlegging av kristendommen og skolens kristne formålsparagraf kommer i konflikt med den inkluderende profilen.»

Diaforsk s. 246:

«Dersom en tar utgangspunkt i innenfra vs. utenfraperspektivet i arbeidet med religioner og livssyn kan en si at innenfraperspektivet forutsetter at religionen fremstilles ut fra sin egenart, og at det ut fra religionens selvforståelse ikke skal stilles spørsmål ved sannhetsspørsmålet. Intervju med lærerne tyder på at flere lærere anlegger et innenfraperspektiv i arbeidet med kristendommen, mens utenfraperspektivet er tydeligere i arbeidet med andre religioner og livssyn. (eks..) I dette kan det ligge en implisitt fremhevelse av kristendommen som «bedre» og «viktigere» enn andre religioner.»

Diaforsk s. 112:

«Videre synes han det er naturlig å relatere andre religioner til kristendommen fordi det «tross alt er kristendommen som ligger oss nærmest. Og når jeg tenker over det, tror jeg nok at jeg ofte gjør det for å få fram at kristendommen egentlig er en veldig sympatisk religion. Så jeg tror nok det sitter litt i meg dette her at jeg tross alt har gått i en norsk skole med kristen formålsparagraf, den kristne moralen og sånn.»

- Uansett ser det ut som om det i overveiende grad er læreboka som styrer undervisningen - og planlegging og gjennomføring av denne. (bl.a. s. 235, 248, 249)-De religiøse markeringene skolene foretar er i overveiende grad kristne - her er ingen endring etter innføringen av KRL. Mao er det kristendommen som levendegjøres og som møtes som kilde for tro og livstolning - i langt mindre grad de øvrige religionene for ikke å snakke om verdslige livssyn. (bl.a. s. 210, 211, 219, 222, 228, 229, 241, 242) Diaforsk s. 135:

«Markeringene har altså i hovedsak kristent preg. Som en av lærerne sier: «Vi på . . . skole har obligatorisk gudstjeneste til påske og jul. Og det er klart at det er en markering som vi velger å gjøre på denne skolen. Og det kan du godt kalle en form for oppdragelse. I hvert fall retningsgivende for vårt verdissyn, akkurat i den biten. Og jeg personlig synes det er positivt.»

- Rektorer og lærere beklager situasjonen - og ønsker seg tilbake til gammel ordning med klare linjer. Mange ser for eksempel elevenes behov for å høre til i fellesskapet som en alvorlig hindring for å realisere delvis fritak. Diaforsk s. 73:

«Rektor er opptatt av at skolen formidler til foreldrene at deltakelse i skole-kirke-samarbeidet er frivillig, men tror ikke at foreldrene synes at frivilligheten er så veldig reell. «Foreldrene er klare over at barna liker å være en del av fellesskapet. Hvis presten skal gjøre noe, så vil de være med. Så de vil nok vegre seg for å si at mitt barn skal ikke være

med på det. Ungen sånn sett skiller vel ikke så lett om det er kirken eller samfunnshuset. De tenker klassen vår skal opptre, vi skal syng, vi skal øve på blokkfløyte og så skal vi fremføre dette. Så foreldrene synes ikke frivilligheten er så veldig reell.»

Diaforsk s. 84:

«Rektor føler seg imidlertid usikker på hvordan skolen skal håndtere delvis fritak og synes ikke fritaksretten er enkel å forholde seg til. «Det er vel også sagt at det er nesten umulig å søke om.».. Hun synes ikke det er noen god situasjon for verken elev eller lærer å komme i. «Det gjør noe med ungene også i det systemet. En ting er at det kan være vanskelig for oss voksne eller profesjonelt som lærer å få til dette, men hva gjør det med ungen i en sånn situasjon? Nå gjør de andre det, men jeg må sitte her og fargelegge noe, for akkurat nå gjør de sånn som jeg ikke skal være med på. Jeg synes ikke det er noen god situasjon, jeg.»

- Foreldre oppgir frykt for stigmatisering og for å bli oppfattet som vanskelig som grunn for ikke å søke om fritak. (bla. hele kap. 2 B + gjennomgang av foreldres opplevelse under den enkelte skole)
- Det er problematisk at problemene rundt faget er blitt svært personifisert - det fokuseres sterkt på å ha eller ikke ha tillit til læreren. Det henvises til honnørordene i planer og rammeverk om at faget skal være nøytralt og objektivt og ikke-forkynnende. Å kreve sin rett i fht fritak blir lett oppfattet som manglende tillit til lærers profesjonalitet.
- Skolene prøver langt på vei å unngå delvis fritak - dels ved å prøve å overbevise foreldrene om at skolen praktiserer faget nøytralt - og dels ved å nedtone trosutøvelse der man ser at dette kan være kilde til konflikt. (bl.a. s.225, 233, 236, 257, 261, 271)
- Undersøkelsen avdekker gjennomgående kritikk av læreplan, lærebøker, veiledning etc. Faget får karakteristikken altfor vanskelig - at det bare er mulig å skille mellom deltaker/ tilskuer og innenfra/utenfraperspektiv rent teoretisk. (bl.a. s. 246, 247 Diaforsk s. 93:

«Det å få elevene til å veksle mellom et tilskuer- og deltakerperspektiv mener hun er umulig å gjennomføre.»

Diaforsk s. 129:

«Lærerens erfaringer er preget av skuffelse og frustrasjon over KRL-fagets innhold og profil. Læreplan og lærebøker begrenser den fagprofilen han ønsker å gjennomføre, og som han hadde bedre muligheter til å gjennomføre i livssynsgruppene. Han ønsker et menneskelig/rasjonelt utgangspunkt i stedet for et teologisk/religiøst utgangspunkt. Han mener at religionsdelen, og da særlig kristendomsdelen i faget, er for stor og ønsker mer etikk i faget. Han opplever at elevene er lite engasjert i faget, og at dette også gjør faget slitsomt å undervise i.»

- Det dokumenteres stor uklarhet rundt hva forkynnelse er/ikke er. (bl.a. s. 245 Diaforsk s. 92:

«Elevene lærer noen sanger, både knyttet til kristendommen som «Kjære Gud jeg har det godt», jødedommen og til livssynshumanismen, eller sanger som har mer etisk innhold. De praktiserer ikke bønn

i klassen, men lærer Fader Vår. Læreren synes videre det er positivt at de ikke skal drive noen form for forkynnelse.»

- Ved enkelte skoler meldes det om ansatser til rasisme og høyere konfliktnivå overfor asylsøkere og flyktninger i nærmiljøet (bl.a. s. 212, 69 Diaforsk s. 69:

«I tillegg (til konflikt med skolen) viser foreldreintervjuene at muslimene kommer i konflikt med deler av lokalbefolkningen.»

- Elevene mangler i stor grad kunnskap og bakgrunn fra egen tradisjon og bidrar i liten grad til «dialog». Dialogen i faget er i det hele tatt i liten grad reell eller overhodet eksisterende - mao synes en av fagets uttalte intensjoner å ha spilt fallitt. (bl.a. s. 223, 232, 237, 238, 243, 244, 245)
- De færreste lærere synes å forstå at human-etiske foreldre faktisk ikke anser det som rimelig at deres barn forventes å representere og forsvare humanismen som livssyn. Hele det humanistiske syn på oppdragelse kommer i konflikt med skolens forventning om at barna er små ferdiglagde representanter for livssynshumanismen. Vi ser faktisk dannelse av livssyn som en langvarig utviklingsprosess der barna skal ha rett til å tenke og fabulere fritt - uten å ha et gitt rammeverk som for eksempel den kristne virkelighetsforståelse eller bibelfortellingene til å begrense horisonten.
- Flere påpeker at humanisme og enkeltstående barn med humanistisk bakgrunn kommer svært dårlig ut; enten er faget tradisjonelt kristent - eller i beste fall to-religiøst med både islam og kristendom tilstede, mens et verdslig perspektiv er fraværende. (bl.a. s. 214, 243) Diaforsk s. 144:

«To av søknadene var fra utenlandske familier, som begge fikk innvilget delvis fritak. De to andre søknadene var fra etnisk norske familier, som ikke fikk innvilget noe fritak. Rektor begrunnet dette med at «...de representerer bare vanlige norske familier med vår bakgrunn.» Det var derfor ifølge rektor ingen grunn til at de skulle få fritak.»

Diaforsk s. 150:

«Oppsummerende kan vi altså si at skolen har et forholdsvis aktivt forhold til religion, og at den i noen grad har et flerreligiøst fokus, men da primært rettet mot islam og kristendom.»

Diaforsk s. 152:

«Hun nevner ellers at hun synes det er lite om livssynshumanisme, og at det er viktig å få med også det i undervisningen.»

Diaforsk s. 161:

«Når det gjelder ordningen med to-lærersystemet er hovedlæreren litt skeptisk, fordi hun mener det i stor grad er tilpasset muslimene. «Det er ikke gjort noe for å imøtekomme humanetikerne, de roper ikke så høyt.»

- Lærere savner opplæring, informasjon, kunnskap og veiledning. Og vi snakker nå om et fag som har vært i gang i over tre år og hvor det har vært satt inn store ressurser på etter- og videreutdanning - (vi snakker altså ikke om oppstartfasen -)
- Faget synes å innby til konflikt: Det er store konflikter og problemer i forhold til hva hhv. skole og foreldre oppfatter som problematisk i faget - kunnskap vs. utøvelse/forkynning nevnt som sentralt stikkord. (bl.a. s. 224, 225, 255, 261, 262, 264, 267, 271, 273) Diaforsk s. 267:

«Alle skolene påpeker at faget og fritaksreglene kan skape og skaper konflikter mellom skole og hjem.» «Rektor opplever imidlertid ikke at fritaksbestemmelsene åpner for reelt fritak da det forutsettes at elevene er tilstede i undervisningen. Han refererer til mange konfliktsituasjoner mellom skole og hjem knyttet til denne bestemmelsen.»

Diaforsk s. 69:

«KRL-faget har ført til press og depresjon for dem fordi de føler at ungene presses inn i faget. KRL har medført krangel mellom lærere, rektor og elever. På intervju- tidspunktet betrakter han forholdet mellom dem og skolen som en krisesituasjon . . . Siden de er grunnleggende uenige i selve faget og ønsker fritak fra alt, så har det ikke vært aktuelt for dem å gå inn i forhandlinger om delvis fritak. Vi ser altså at KRL-faget har skapt en konfliktsituasjon mellom muslimene og de norske myndighetene (som har bestemt at faget skal være obligatorisk), og med skolen (som skal håndheve bestemmelsene, og som prøver å få dem til å delta i undervisningen.)»

Diaforsk s. 163:

«Under slike aksjoner mottar skolen gjerne over hundre søknader om fullt fritak. Skoleledelsen synes slike episoder blir «parodiske», fordi alle vet at de ikke får innvilget fullt fritak. Samtidig mener skoleledelsen slike situasjoner lett skaper et anstrengt forhold mellom skole og hjem.» Og s. 164: «Skoleledelsen opplever også at faget kan bli en belastning, fordi forholdet til foreldrene lett kan bli anstrengt. Dette gjelder særlig overfor de foreldrene som ønsker fritak, mens skolen da hele tiden må formidle at dette er et fag det ikke er mulig å få fritak fra.»

Diaforsk s. 199:

«Fra flere hold uttrykkes det at det nye faget og reglene for fritak virker uheldig i forhold til langsiktige bestrebelser på samarbeid med foreldrene og integrering mellom ulike etniske og religiøse subgrupper i skolegård og klasserom. Dette er en sterkere bekymring ved skolen enn en bekymring for å svekke KRL-fagets mulighet for å bekrefte religiøs identitet.»

Og s. 201:

«Rektor mener at fritaksbestemmelsene ikke åpner for et «reelt fritak», da det forutsettes at elevene likevel er på skolen og er tilstede i

undervisningen. Elevene skal kunne være tilstede uten å delta. Rektor refererer til mange konfliktsituasjoner mellom skole og hjem knyttet til denne bestemmelsen. Rektor mener faget har virket ødeleggende for forholdet til foreldrene og har skapt mange konflikter. «Som rektor kommer jeg i konflikt med en stor gruppe foreldre, emten humanetikere, muslimer eller kristne.».. «Felles etikkfag er ønsket! Jeg ser ikke at KRL har blitt det.» Slik rektor ser det, har forholdet mellom skole og hjem vært i en positiv utviklingsprosess siden mønsterplanen av 1974, der demokratisering og foreldres medinnflytelse første gang ble slått fast. Etter rektors mening har KRL-faget ødelagt mye og virket til å undergrave dette samarbeidet.»

Konklusjon

Resultatene dokumenterer klart at den «ro» det tilsynelatende er blitt rundt faget er uttrykk for resignasjon og unntakstilstand (eller «enighet»/alt. press fra rektor om å legge konflikten utenfor skolen av hensyn til barna). «Roen» skyldes IKKE at ting har gått seg til i den treårs-perioden som nå er over. I tillegg kommer trusler, sanksjoner og organisatoriske knep som å legge KRL-timene midt på dagen for å gjøre det vanskelig/umulig å boikotte faget. (bl.a. s. 214, 263, - s. 67:

«Foreldrene selv ønsket et alternativt tilbud. Da skolen ikke ville gi dem det, fremmet de ønske om å få en plass å sitte i KRL-timene, utenfor klasserommet. Etter hvert har de, i følge rektor, «akseptert sånn motvillig at de sitter i klassen. «Fremgangsmåten skolen har brukt for å få elevene inn i klasserommet, har vært å ikke gi dem karakter i faget, likestilt fravær med skulk og gitt nedsatt ordenskarakter på grunn av ulovlig fravær.»

Elevenes egen oppfatning av det ny-gamle faget er heller ikke overveldende positiv:

NLA s. 118:

«Jevnt over opplever elevene at KRL-faget relativt sjelden handler om noe de er opptatt av. Det de snakker om i KRL-faget er ikke særlig viktig for livet deres . . .

De som sjeldnest opplever at faget handler om noe de er opptatt av, kommer fra Human-Etisk Forbund eller har ingen formell livssynstilknypning.»

Konklusjoner & anbefalinger

Fra dag en har HEF hevdet at det ikke er mulig å gjennomføre et virkelig fellesfag innen rammene av den skolelovgivning og den kristendomsfaglige tradisjon vi fortsatt sliter med her i landet. Evalueringen viser at KRL-faget er et forfeilet skrivebordsprodukt og at det som siden er kommet til av hjelpemidler som metodisk veiledning, rundskriv og kildesamling lider av nøyaktig de samme svakhetene.

NLA konklusjon s. 42:

«Gjennomgangen av den formelle læreplanen for KRL-faget har påvist svakheter som bør rettes opp. Hovedproblemet med utformingen av KRL-faget synes å være forholdet mellom statens ønske om en undervisning for alle, og dens forpliktelse til å ta vare på religionsfriheten og foreldrenes rett til å velge sine barns oppdragelse. Om dette problemet

lar seg løse, er avhengig av om statens ønsker om undervisningens form og innhold er forenlig med foreldrenes ønsker, og av hvorvidt det er mulig å finne fram til løsninger når det oppstår motsetninger.»

Vi kan ikke gi vår tilslutning til forslagene fra NLA når det gjelder videre fagutvikling og undervisningsreformer i faget, da de bygger på en kristendomsfagtradisjon og en kulturarvtenkning vi ønsker å erstatte med et reelt pluralistisk fag. Å dele barn inn i livssynsmessige baser fra første skoledag av, er stikk i strid med vårt syn på oppdragelse og undervisning om livssyn og etikk. I tillegg er modellen lite anvendelig der det i praksis er snakk om enkeltelever med minoritetsbakgrunn. Hvilke endringer majoriteten evt. ønsker i et fortsatt kristendomsfag, vil vi fraholde oss fra å kommentere. Bare peke på at en utvikling i den retning NLA foreslår oppleves som et tilbakeslag med tanken på å komme nærmere muligheten for en reell felles undervisning og forutsetter full fritaksadgang og opprettelsen av et reelt livssynsnøytralt tilbud. Vi viser også til at det er svært liten oppslutning i NLAs egen undersøkelse (NLA s. 71) til forslaget om å dele elevene opp i grupper etter livssyn på småskoletrinnet - 0,9%. M.a.o. ville dette være et tiltak som i liten grad ivaretar foreldreretten.

Realiteten slik vi ser det er at det er opp til flertallet å bestemme seg: Skal skolen fortsatt ivareta kristen trosopplæring og oppdragelse på flertallets vegne, er det umulig å forene dette med en åpen og inkluderende undervisning for alle. Da ønsker vi å ta Stortinget på ordet og hevde full rett til fritak - og samtidig rett til et livssynsnøytralt alternativ. Fordi: Rett til fritak skal ikke være rett til å mangle kunnskap om sentrale temaer og områder i alle menneskers liv og utvikling. Dette er for oss den mest realistiske løsningen på kort - mellomlang sikt dersom ikke flertallet er modent for å gi slipp på det kristne hegemoniet i skolen.

På lengre sikt ønsker vi sterkt en konfesjonsfri skole som tar mangfold og pluralisme på alvor og ser det som en styrke, ikke trussel. Bygg videre på VK/Samarbeidsrådets tankeeksperiment: Sett barnet og dets opplevelse og refleksjon omkring hverdag og eksistens i sentrum. Begynn der: Filosofer fritt - la klassen utvikle sitt eget fellesskap: Hva trenger vi av regler og normer for å leve sammen i det daglige? Etter hvert går vi videre til ulike forsøk på å besvare de samme og andre eksistensielle spørsmål - etter hvert ser vi på de ulike livssynene og religionenes svar og begrunnelser.

Vi vil sterkt fraråde det politiske miljø å prøve å løse de grunnleggende problemene ved å flikke på rammeverk, fritaksordning, rundskriv eller læreplan. Et helt sentralt poeng må være at det ikke kan være de teologiske fakulteter og høyskolenes kristendomsseksjoner som skal ha hånd om fagutvikling, læreplaner og operasjonalisering av undervisningen og etterutdanning framover. Det trengs nye krefter for å komme videre.

II. Merknader til evaluering av fritaksretten

Fritaksordningen kan ikke fungere godt fordi den ikke ivaretar foreldre og barns behov.

Selv om ordningen hadde latt seg praktisere, er det ikke på langt nær nok å slippe religiøse aktiviteter (men måtte kjenne innholdet i dem) for å slippe uønsket livssynsmessig påvirkning av våre barn. Ordningen med sine omstendelige prosedyrer sender et sterkt signal om at fritak er uønsket - og et nærmest urimelig krav. I tillegg vet og ser alle som kjenner skolehverdagen at res-

surser til såkalt livssynsmessig differensiering glitrer med sitt fravær. OG det finnes heller ingen pedagogikk, didaktikk eller metodikk som er anvendelig på området: Hvordan skal en skole som definerer det foreldre oppfatter som trosformidling som «nøytral» kulturkunnskap overhodet klare å tilrettelegge stoffet på en måte som er akseptabel overfor nettopp disse foreldrene? Ordningen krever en urimelig grad av oppfølging av de som vurderer å ha behov for fritak - men likevel ender man som regel ut med ikke å benytte seg av den. Evalueringen viser hvorfor -

Diaforsk s. 24:

«Så langt har innføringen av faget med begrenset fritaksrett bidratt til blant annet boikottaksjoner og rettssaker mot staten, og har utløst en av de mest intense livssyns- og kulturkamper i norsk offentlig debatt de siste tiår. Integrasjonsprosjektets konfliktfremmende virkninger må klart kunne sies å være utilsiktede negative virkninger.»

Diaforsk s. 205:

«Selve fritaksordningen, slik den var tenkt, oppleves som altfor komplisert både av skolen og av foreldrene. Praktiseringen av delvis fritak, eventuelt full undervisningsboikott fra elevene, synes å være avhengig av foreldrenes tillit til læreren, lærerens lojalitet mot læreplanen og elevens klasstrinn (modenhet og aktuelt pensum.)

En innvending mot dagens fritaksordning er at den ikke fungerer uten svært omfattende informasjon og en samarbeidspositiv holdning fra skolens side. En annen innvending kan være at selve ideen om foreldre som bevisst og aktivt følger med og trekker opp grensene for deltakelse og ikke deltakelse, er urealistisk uansett informasjonsnivå. Vi må spørre, om foreldrene har forutsetninger, kapasitet og lyst, til å påta seg denne rollen?»

FNs Komite til overvåking av barns rettigheter (Barnekomiteen, 2. juni 2000) anbefaler både at man revurderer fritaksordningen og læreplan for faget - bl.a. referert i NLA s. 46. (Her gjengitt i offisiell oversatt versjon):

«Tanke-, samvittighets- og religionsfrihet

26. Komiteen er betenkt over at partens lov nr. 61 av 17. juli 1998 om grunnskolen, hvor det innføres en ny, felles læreplan for faget kristendoms-kunnskap med religions- og livssynsorientering, kan virke diskriminerende. Komiteen er særlig betenkt over fritaksprosedyren for barn og foreldre som ikke ønsker å følge deler av undervisningen.

27. Komiteen anbefaler at parten vurderer gjennomføringen av den nye læreplanen og overveier en alternativ fritaksprosess.»

Et av de store og grunnleggende problemene synes å være at man som tidligere nevnt satte felles undervisning opp som nærmest overordnet mål i seg selv - på bekostning av religionsfrihet, foreldrerett og barnets egen rett til livssynsfrihet.

NLA s. 38:

«Det (Stortinget) har videre sagt at denne undervisningen skal skje etter samme læreplan. «Det skal ikke være differensiering av kunnskap, men av aktivitet.»

Diaforsk peker også på at det er lagt sterke sentrale føringer ved å slå fast at faget normalt skal samle alle elever. Videre er det lagt sterke begrensninger

på adgangen til fritak og det er lagt inn krav til overprøving av rimeligheten i fritakssøknader. Fra Stortinget vedtok at foreldre skulle kunne sende melding om delvis fritak, er det utviklet et innviklet og innfløkt regelverk rundt prosedyrene og melding har endt ut som søknad - med adgang og plikt for skolen til å overprøve foreldrenes begrunnelser:

«Det er flere aspekter ved fritaksbestemmelsene som kan åpne for ulike tolkninger. For det første: I hvilken grad og på hvilke områder kan skolen overprøve foreldrenes vurderinger av hva som kan være utøving av annen tro eller tilslutning til annet livssyn? Eller med andre ord: Hvem definerer hva som er å anse som «religiøse aktiviteter»?»

Her reises viktige problemstillinger: Ikke minst det utrolige i at individuelle rettigheter som trosfrihet og foreldrerett er underlagt krav om overprøving nettopp fra den instans rettighetene skal beskytte individet mot overgrep fra - nemlig staten. Snakker om å snu ting på hodet!

Kjernen i problemet er og blir at Stortinget og senere departementet har innsnevret fritaksadgangen dramatisk - slik at den delvise fritaksordningen dels er en illusjon og dels overhodet ikke dekker foreldres behov og ønske om å bestemme over sine barns livssynsmessige oppdragelse. For å si det enkelt: At mitt barn kan slippe å folde hende og slippe å be Fadervår - og slipper å delta i en årlig julegudstjeneste - løser ikke problemet med at jeg ønsker å reservere meg mot at hennes livssynsmessige opplæring er lagt til et skolefag som skal ha som tyngdepunkt og det sentrale stofftilfang i faget den evangelisk-lutheriske kristendom presentert ut fra sin egen selvforståelse. Det er helheten - rammer rundt, innhold, metodikk - fagtradisjon og det hele som desavuerer min oppdragergjerning og underlegger også mitt barn bestemmelsen i § 2 i Grunnloven med statens vilje og velsignelse.

Diaforsk (s. 17 i avsluttende del):

«Det er grunnlag for å slå fast at antall foreldre som ønsker fritak for sine barn fra KRL-faget, er i mindretall, mens flertallet av tros- og livssynssamfunn ønsker fritak fra faget. Mange av dem som ønsker (fullt) fritak, søker ikke. Blant de som melder om fritak, er det mange som ikke får innvilget søknadene. Få av disse klager, og mange føler seg avmektige. Undersøkelsene våre viser med andre ord at det reelle og opplevde fritaksbehovet er langt større enn det som kommer fram på statistikker som kun legger de formelt registrerte meldingene til grunn.»

NLA mener å avdekke et underforbruk av fritaksretten s. 73 - s. 74:

«Det er små tall det er snakk om her, og vi må være forsiktige med å generalisere. Men det går an å si at ca halvannen % av foreldrene har bedt om fritak, og at mange av dem som ønsker fritak, ønsker fullt fritak.»

NLA finner at ca 13% har vurdert fritak - mens altså bare halvannen % har fulgt dette opp gjennom handling. Grunner som angis for dette er bl.a.:

«Det er først og fremst foreldre fra Human-Etisk Forbund som er opptatt av at barnet ikke skal føle seg annerledes, mens andelen som føler motvilje fra skolen er størst blant muslimene.»

«Bare fire av dem (av 16) er fornøyd og sier fritaksordningen de har fungerer bra. En sier det er vanskelig at barnet skiller seg ut. Seks

foreldre sier de er fornøyd med avtalen, men sier at den ikke blir fulgt opp, og seks foreldre sier at de ønsker fritak fra mer av faget.» S. 75

Lavest svarprosent har alternativet «Jeg ønsker at barnet mitt skal fritas fra deler av faget, men vet ikke hvordan jeg skal gjøre det.»

Underforbruk av fritaksordningen skyldes altså ikke først og fremst mangel på informasjon - men opplevelse av ordningen som sådan - at den ikke er noen reell og god løsning på de problemene man opplever i fht faget. Diaforsk s. 273:

«For mange av foreldrene som er negative til faget og ønsker fritak, løser ikke ordningen med delvis fritak deres hovedanliggende, fordi de ikke får fritak fra det de ønsker fritak fra.»

Diaforsk s. 267:

«Rektor opplever imidlertid ikke at fritaksbestemmelsene åpner for reelt fritak da det forutsettes at elevene er tilstede i undervisningen. Han refererer til mange konfliktsituasjoner mellom skole og hjem knyttet til denne bestemmelsen.»

Diaforsk s. 269:

«Rektor synes praktiseringen av delvis fritak virker tungvint ved at det fordrer grundig informasjon om alt som gjøres i timene. Hun mener også at fritak fra enkelte aktiviteter stigmatiserer unge.»

NLA s. 138:

«Det er på barnetrinnet problemene med delvis fritak er størst. Her er det en del elever som sier at de mobbes (), og på småskoletrinnet sier mer enn halvparten av elevene at fritaket skaper praktiske problemer ().»

NLA s. 151:

«Et minst like stort problem er imidlertid at noen foreldre ønsker et fag med en annen ramme eller basis enn den KRL-faget har. En av dem som tilhører Human-Etisk Forbund, og som opplever at fagets ramme er kristen, sier det slik: «For øvrig er delvis fritak irrelevant, det er rammen omkring faget som er problemet.»

Diaforsk minner oss flere steder gjennom sin evaluering betimelig om at Møse har aldri kommentert den endelige utforming fritaksretten fikk, praktiseringen av den eller den konkrete undervisning (bl.a. s. 32 og s. 83.) Det er vanskelig å se at menneskerettighets-organer uten videre vil godta at skolen er satt til å overprøve rimeligheten i foreldrenes begrunnelse for fritak - eller at «tilbudet» om delvis fritak i praksis innebærer å bli sittende passiv i det rom hvor «utøvelse av annen tro eller tilslutning til annet livssyn» finner sted. At fritaksordningen slik den ble endelig utformet skulle kunne holde vann i forhold til tidligere kritikk fra Barnekomiteen vedrørende diskriminerende krenking av privatlivet, er mer enn tvilsomt. Komiteen mente i 1994 at datidens fritaksordning der man måtte oppgi at man ikke var medlem av statskirken for å få fritak fra kristendomsfaget, var uakseptabel.

Også etter at KRL ble innført, har Norge mottatt sterk kritikk fra Barnekomiteen.

NLA s. 34, s. 39:

«Utformingen av fritaksbestemmelsene reiser prinsipielle problemer i relasjon til hhv. foreldreretten og religionsfriheten. Begrensningen av retten til fritak er et brudd med tradisjonen i norske skole. Avhengig av mulighetene for alternativ opplæring for eksempel i form av private skoler og ved hjemmeundervisning, vil den også kunne komme i strid med bestemmelsen om at det er opplærings- og ikke skoleplikt i Norge.»

Diaforsk s. 22:

«Dermed kan en si at KRL-faget med fritaksordningen også har bidratt til å framheve forskjellene og betone fritak fra fellesundervisning som noe negativt i stedet for noe normalt slik praksis var da det var to modeller å velge mellom med hver sin fagplan.»

Ordningen er i seg selv diskriminerende ved at den krever at man for å få sitt krav vurdert må blottlegge dypt private forhold som eget livssyn og attpåtil risikere å få sin begrunnelse overprøvd ved at skolen ikke finner ens opplevelse rimelig.

Konklusjoner & anbefalinger

Vi er glade over å oppleve at vårt krav om en generell adgang til fullt fritak til faget understøttes av de ulike evalueringsprosjektene.

Diaforsk:

«De spenninger som er avdekket i premissanalysen gir grunnlag for å spørre om fagprofilen og fritaksordningen er mulige å gjennomføre i praksis.»

Diaforsk s. 27:

«Alt i alt bør det sies at det store flertall av foreldre vi har vært i kontakt med, som tilhører Den norske kirke, er fornøyde med faget, eller de har ingen sterke meninger om det. Blant de øvrige foreldregruppene har vi imidlertid funnet sterk motstand mot sentrale sider av faget. Den vedvarende motstanden mot faget blant foreldre med religiøs/livssynsmessig minoritetstilhørighet gjør at det neppe kan sies å virke integrerende og inkluderende slik det er ment.»

Diaforsk s. 28:

«Med de problemer en nå ser på flere skoler, bør det holdes åpen en mulighet for fullt fritak. Dette vil være det sikreste i forhold til internasjonale konvensjoner, og antakelig også det som på sikt vil være best egnet til å sikre oppslutning om og legitimitet for et fag som er konsentrert om religion og livssyn.»

NLA s. 154:

«I og med at foreldreretten er en individuell rettighet, vil det i prinsippet være uten interesse om mange eller noen få føler at rettighetene deres krenkes.»

NLA s. 76:

«Et fag for alle, med begrenset fritak, er det under 40% av foreldrene som ønsker for sine barn. I alle livssynsgruppene utenom Dnk er det under en firedel av foreldrene som ønsker en slik løsning.»

Det er fortsatt lang vei å gå fram mot en reell felles undervisning i etikk, livssyn og verdier. Underveis må menneskerettighetene ivaretas - ellers består ikke Norge testen som et demokratisk, pluralistisk samfunn. Foreldrebestemt adgang til å kreve fullt generelt fritak er og blir det eneste akseptable.

III. Merknader til evaluering av vilkår for å ivareta foreldreretten

På bakgrunn av det som allerede er behandlet under de tidligere punktene, kan dette gjøres svært kort: Evalueringene bekrefter at KRL-faget med alle sine føringer om å være et obligatorisk fag med kun en sterkt begrenset papirbestemmelse om adgang til fritak fra klare religiøse aktiviteter, (men ikke fra å kjenne innholdet i disse) - overkjører foreldrenes konvensjonsbestemte rett til å bestemme i forhold som angår egne barns livssynsmessige oppdragelse. Konklusjonen er svært klar og entydig: Foreldreretten er ikke ivarettatt.

Diaforsk s. 28:

«Dagens fritaksordning fungerer ikke slik at foreldreretten sikres i praksis.»

Diaforsk s. 21:

Ut fra foreldrerettens understreking av foreldrenes ansvar for barnas religiøse og moralske oppdragelse og undervisning, er det problematisk at det legges til grunn at skolemyndighetene, og ikke foreldrene, skal foreta en slik vurdering av hva som med rimelighet kan oppleves som utøvelse av annen religion eller livssyn. Det faller utenfor vårt mandat og kompetanseområde å foreta en juridisk vurdering av dette. Undersøkelsene våre viser imidlertid klart nok at skolens vurdering av hva som med rimelighet kan anses som «utøvelse av annen religion eller annet livssyn» i en rekke tilfeller står i et åpenbart motsetningsforhold til foreldrenes egne vurderinger. I tillegg er det, som departementet også viser til i sitt rundskriv, en spenning mellom kravet om begrunnelse for fritaksmelding på den ene siden og internasjonale konvensjoners vern om retten til privatliv på den andre. Kravet om skriftlig begrunnelse «ut fra egen religion», som departementet har lagt til grunn som en del av fritaksordningen, vil trolig være vanskelig å etterkomme for en rekke foreldre uansett øvrige endringer og tiltak.

Som vi ser det er det både praktiske, pedagogiske og mer prinsipielle spørsmål knyttet til foreldreretten som ikke later til å være godt nok avklart i gjeldende fritaksordning. Vi har pekt på forhold i selve fritaksordningen som kan bidra til den manglende sikringen av foreldreretten i praksis. Vi mener dermed det er grunnlag for å reise tvil om ordningen med delvis fritak både slik den er definert fra myndighetenes side og slik den er forsøkt gjennomført ved ulike skoler, gir godt nok vern om foreldreretten.»

Bare det at de to største religions- og livssynssamfunnene utenfor statskirken har sett seg nødt til å saksøke staten for brudd på grunnleggende menneskerettigheter nettopp knyttet til religionsfrihet og foreldrerett, burde være et alvorlig varsko i seg selv: Nå har vi den faglige bekreftelse på at vi hele tiden har hatt rett i vår kritikk.

Diaforsk viser i sitt kap. 5 om foreldrerett og fritaksrett at foreldreretten synes å stå svakere i Norge rent juridisk enn i en del andre land. Vi får også

stadig kritikk fra overvåkingsorganene basert på formuleringene i Grunnlovens § 2 - mao. på bestemmelsen som tradisjonelt hjemler den kristne formålsparagrafen i skolen. Det synes som om verken de politiske myndigheter eller de lavere nivåer i rettsvesenet har tatt inn over seg konsekvensen av den forholdsvis nye menneskerettighetsloven. Her heter det eksplisitt at konvensjonsbestemmelser skal gå foran annen norsk internrett ved motstrid. Og i konvensjonene er både foreldretten og religionsfriheten, så vel som kravet om ikke-diskriminering slått klart fast som individuelle rettigheter som ikke kan overprøves eller underlegges andre formål.

NLA, s. 154:

«I det foreliggende prosjekt er det påvist at noen av foreldrene opplever at deres rett til å velge sine barns oppdragelse ikke ivaretas på en tilstrekkelig måte med dagens fritaksrett (). Noen har ikke fått nok informasjon, andre ønsker fritak fra større deler av eller fra hele faget, og atter andre har negative erfaringer med praktiseringen av reglene. Rettssakene mot staten bekrefter det samme (). Ut fra norsk skoletradisjon og internasjonale konvensjoner vil vi forutsette at disse foreldrenes problemer må bli tatt på alvor. Alternativer for disse og andre som opplever at deres foreldrerett krenkes, må være tilgjengelige uten prosedyrer som gjør at bare de mest ressurssterke kan nyttiggjøre seg dem.»

«Også hvis staten og flertallet av foreldrene ønsker at alle barn skal delta i all undervisning eller i det meste av den, vil vi forsvare enkeltforeldres og minoritetsgruppers rett til selv å velge den oppdragelse og undervisning barnet skal få.»

Konklusjoner & anbefalinger

18. oktober heter det i KUFs egen pressemelding:

«Begge undersøkelsene konkluderer med at ordningen med begrenset fritak ikke fungerer etter intensjonene og derfor bør gjennomgås grundig.»

Og i Diaforsks kortversjon:

«Dagens fritaksordning fungerer ikke slik at foreldreretten er tilfredsstillende sikret i praksis.»

Diaforsk s. 32:

«Manglende sikring av foreldreretten i praksis med dagens fritaksordning gjør det trolig nødvendig med en total revisjon av denne ordningen.»

«Konklusjonen vår blir her at det trolig vil knytte seg dilemmaer til ethvert religions- og livssynsfag. Dette svekker ikke argumentet om at det klokeste - og tryggeste - vil være å la det være åpent for fullt fritak uansett hva slags fagprofil man velger, både av prinsipielle, menneskelige, pedagogiske og pragmatiske grunner.»

Foreldreretten er en individuell menneskerettighet, og konvensjonene understreker på ulike vis at de forpliktelser staten påtar seg når det gjelder undervisning, skal den utøve i respekt for foreldrenes rett til å bestemme over sine barns livssynsmessige og filosofiske oppdragelse og opplæring. Dette har ikke vært ivaretatt i norsk skole siden innføringen av Reform - 97. Det er nå på

tide at den situasjonen endres ved å overlate til foreldrene å vurdere og ta avgjørelsen når det gjelder behov for fritak fra skolens kristendoms- og religionsundervisning.

Avsluttende merknader

Vi merker oss at departementet i sitt brev til skolene den 10.11 d.å. underslår den kraftige kritikken av selve faget og ikke minst den dype uenigheten om HVA en evt. felles-undervisning skal romme. Se bl.a. NLA s. 70 m.m., 85 og Diaforsk, s. 36:

«Mens det er bred enighet om at det bør være (noe) felles undervisning, er det stor uenighet om hva som skal være innholdet i denne undervisningen. Det er særlig uenighet om hva slags plass kristendommens trosdimensjon bør ha i faget.».

Dermed blir de tre første oppsummerende punktene i departementets brev stående som en positiv oppslutning om KRL, noe man ikke finner ved å studere evalueringene grundigere.

Og når man så kommer til problemområdet fritak, underslås det at det i klartekst slås fast fra evaluatorenes side at det er selve fritaksordningen det er noe alvorlig galt med - det er ikke bare praktiseringen av den som er problematisk. Det er nesten utillatelig naivt - for ikke å si frekt - å innskjerpe ansvaret til siste ledd i kjeden - skolens rutiner - når evalueringene klart avdekker at svakhetene ligger i selve faget, læreplan, rammer rundt faget, ressurser og en ugjennomførbar fritaksordning. Det må oppleves som en hån for skolene nok en gang å få ansvaret for en uløselig politisk konflikt skjøvet over på seg:

«Departementet ber om at skolen går gjennom sine rutiner for å sikre at informasjonen til hjemmene, undervisningen i KRL-faget og praktiseringen av fritaksordningen skjer i tråd med de forutsetninger som ligger til grunn for faget.»

Det er ingen grunn til å anta annet enn at skolene faktisk gjør så godt de kan - men at det er selve faget og fritaksordningen som ikke holder vann i fht møtet med realitetene.

Vi finner igjen behov for å sitere fra Diaforsks konklusjon:

«De spenninger som er avdekket i premissanalysen gir grunnlag for å spørre om fagprofilen og fritaksordningen er mulige å gjennomføre i praksis.»

Evalueringene viser at det ligger svært sprikende forutsetninger til grunn for faget og undervisningen. Ja, selv de ulike miljøene som er satt til å evaluere faget strever med å klargjøre hva faget er: Ett - eller flere ulike fag?

De politiske partiene er uenige i hva slags fag KRL er - og det er sprik mellom storingsflertallets oppfatning og departementets framstilling av fagets profil:

Diaforsk s. 26:

«Da mente departementet at faget kunne omtales som «objektivt» og «nøytralt», mens stortingets kirke-, utdannings- og forskningskomite holdt fast på sin fortolkning av faget i lys av den kristne formålsparagraf og sin formulering om at slik undervisning ikke skjer i et «livssynsmessig tomrom». Erfaringene i ettertid har vel vist at denne

strategien ikke har vært helt vellykket, noe også denne evalueringen bekrefter.»

Informasjon er bare et av mange svake punkt - her er det ikke mye hjelp å hente for den enkelte lærer. Som det ble framholdt fra forskernes side på pressekonferansen: Har man mer enn ett barn i skolen, er det å holde seg ajour med hva som skjer og skal skje i KRL-undervisningen bortimot umulig den beste vilje fra de impliserte parter til tross.

Og den delvise fritaksordningen med sitt krav til begrunnelse og overprøving - er og blir en uverdigg og upraktikabel konstruksjon som uansett ikke løser noen av de grunnleggende problemer for minoritetsforeldre og - barn: Nemlig å være tvunget inn i et fag der undervisningens sentrale og grunnleggende tyngdepunkt er kristendommen presentert ut fra sin egen selvforståelse.

To uker før evalueringen forelå, falt dom i lagmannsretten i saken HEF hadde anket.

Her heter det blant annet:

«Lagmannsretten finner etter dette at det er mulig å gjennomføre en avgrenset fritaksordning som forutsatt.»

18. oktober heter det i KUFs egen pressemelding:

«Begge undersøkelsene konkluderer med at ordningen med begrenset fritak ikke fungerer etter intensjonene og derfor bør gjennomgås grundig.»

Og i Diaforsks kortversjon:

«Dagens fritaksordning fungerer ikke slik at foreldreretten er tilfredsstillende sikret i praksis.»

Vi er tilbake der Møse kom med sin anbefaling om at det tryggeste menneskerettslig sett er en generell adgang til fullt fritak. Evalueringene og erfaringene så langt tilsier at det er på tide å lytte til fagmiljøene, minoritetene og menneskerettsorganene og - miljøene:

Adgang til fullt fritak og rett til alternativ livssynsnøytral undervisning er det eneste akseptable slik man nå har stelt seg.

Erfaringene viser det er en lang vei fram til man kan realisere et fag for alle - jf. uenigheten om hva fellesundervisning skal romme. Så langt har man fått et modernisert kristendomsfag, som til tross for store spenninger og svakheter synes å tilfredsstillende den største delen av statskirkemedlemmene, mens situasjonen er alvorlig forverret for nær sagt alle minoriteter.

Har man ambisjoner om å nå lenger i retning av fellesundervisning, er det på tide å frata de teologiske fakulteter og kristendomsseksjonene ved høyskolene ansvaret for videre fagutvikling og etterutdanning. Det vi har fått levert fra disse miljøene er naiv skrivebords-pedagogikk i en kristendomsfaglig tradisjon.

Human-Etisk Forbund
Bente Sandvig, fagsjef

Vedlegg 2**Brev av 31. januar 2001 fra Human-Etisk Forbund****Kommentarer til kap. 6 i stortingsmelding om KRL-evaluering**

Fra Human-Etisk Forbunds side må vi reservere oss mot framstillingen innledningsvis der det påstås at organisasjonene ved å få se og kommentere sammenfatningen departementet har gjort, godtgjør at framstillingen som gis av våre synspunkter er representativ. Vi må be om at det opplyses om denne reservasjonen i endelig utkast.

Like lite som bidrag vi er kommet med tidligere i prosessen, opplever vi at den framstillingen som gis av våre synspunkter er slik at vi selv kan stå inne for den. Av et høringsdokument på nær seksten sider finner vi svært lite av våre kommentarer igjen. Der vi en sjelden gang er sitert, er det på helt overordnet «politisk slagord-nivå» - uten å vise koblingen til dokumenterte funn i evalueringene. Dette fungerer ikke som noe bidrag til å høyne kvaliteten på beslutningsgrunnlaget, men bidrar tvert i mot til å gi en uredelig og sterkt tendensiøs framstilling som etterlater inntrykket av at faget lar seg redde ved små justeringer.

Vi opplever at departementet ved dette valg, bagatelliserer alvoret i det evalueringene har avdekket, og at man ved dette ikke setter de politikerne som skal håndtere saken videre i stand til å forholde seg til alvoret i situasjonen.

Organisasjonene ble uttrykkelig bedt om å uttale seg om hhv. undervisningen i faget har vært gjennomført, hvordan fritaksreglene i faget har blitt praktisert og hvilke vilkår foreldrene har fått for å håndheve foreldreretten innenfor dette faget.

Ved disponering av kap. 6, nedtones disse punktene kraftig ved at man går rett på de positive uttalelser i fht. ønskeligheten av et felles fag. Det står sågar «ønskeligheten avfortsatt å ha et felles fag.» Mao. bygger det hele på en forutsetning om at det er KRL som er og kan være ramme for en slik felles undervisning. Deretter presiseres det riktignok at det er ulike oppfatninger om hva som kan/må gjøres for å oppnå et reelt fellesfag - men de konkrete innvendingene mot dagens fag følges ikke opp - og spenningen mellom fagets ulike intensjoner forblir ukommentert. NLA dokumenterer ulikheten i oppfatninger om hva en felles undervisning kan romme på en god måte. Departementet synes å forestille seg at det «bare» er å praktisere faget fullt ut i samsvar med intensjonene, så går det bedre. Problemet her er jo at begge evalueringsrapportene har vist et fag i sterk indre strid - med konflikterende intensjoner - det er altså slett ikke bare HEF som «oppfatter faget å være i konflikt med seg selv».

Som Diaforsk konkluderer (s. 106,3):

«De spenninger som er avdekket i premissanalysen gir grunnlag for å spørre om fagprofilen og fritaksordningen er mulige å gjennomføre i praksis.»

Og HEFs oppfatning av KRL som «et modernisert kristendomsfag» - henger ikke i løse lufta, men er svært godt dokumentert særlig gjennom NLAs premissanalyse.

Det at begge evalueringene har gjennomført hver sin grundige analyse av fagets intensjoner, med sterkt kritisk resultat, er blant annet behørig kommentert av HEF som savnet et spørsmål om dette i høringsbrevet fra KUF. Uten å klargjøre fagets intensjoner, er det lite fruktbart å vurdere den undervisning som har funnet sted. Vi merker oss at også Kirkerådet og Islamsk Råd i tillegg til oss etterlyser en klargjøring av faget - hvilken fagforståelse er den «autoriserte»?

Systematisk gjengis HEFs kommentarer som om de henger i løse lufta, mens vi nettopp i vårt høringssvar systematisk har knyttet dem til funn i evalueringene. Ikke minst gjelder det en vurdering av fagets metodikk sett i fht. eget livssyn. Intet av dette finner vi igjen i sammenfatningen. For oss oppleves en slik frikobling fra den alvorlige kritikken av faget som ligger i begge evalueringene, som uredelig og lite egnet til å gi det politiske miljø et solid og godt beslutningsgrunnlag.

En alvorlig mangel ved evalueringene, er at forholdet til konvensjonene ikke var et av de sentrale kriterier å evaluere faget og fritaksordningen i forhold til. Dette til tross, har Diaforsk/Volda gjort et hederlig forsøk på å trekke også dette inn. Men når departementet skal redegjøre for at hovedtyngden av uttalelser her støtter krav om fullt fritak - er det likevel ikke de prinsipielle argumentene man henter fram fra høringssvarene. Tvert i mot vektlegger man bare kristne institusjoners mer eller mindre pragmatisk begrunnede ønsker om å begrense fritaksretten for «å redde faget som fellesprosjekt». Det er selvsagt interessant at majoritetsgrupperinger har så liten tiltro til faget at de anser det nødvendig med tvang for å få «de andre» til å delta - Hva verre er, er at dette også blir departementets ramme for vurdering av fritaksretten. Det er altså ikke ivaretagelse av konvensjonsbestemte individuelle rettigheter man vurderer den begrensede fritaksretten opp i mot - men i forhold til flertallets ønske om å sikre seg at alle får kristendomsundervisning m.m. innen den gitte politisk bestemte ramme.

Her er perspektivet riv ruskende galt!

Kapittel 6.3 er noe av det verste i framstillingen. Her kommer vi til et av kjernepunktene: Holder faget og den delvise fritaksordningen vann i fht. den konvensjonsbeskyttede foreldreretten? Her gjengis i all hovedsak synspunkter fra organisasjoner som med respekt å melde må sies å tilhøre majoriteten og ikke representere minoritetsgrupperingene. Dermed er det lærerorganisasjonenes og Kristent Pedagogisk Forbund som blir premissleverandører her og KUF kan tilsynelate berolige politikerne med at det knapt finnes det problem bedret informasjon ikke kan bøte på.

Se akkurat samme type innvending ovenfor.

Særlig det at det framstilles som om hovedproblemet er informasjon, eller mangel på samme, oppfattes som tendensiøst både i fht. hva evalueringene selv presenterer av funn o hva vi som minoriteter opplever - bl.a. viser NLA at det ikke primært er mangel på informasjon som angis som grunn for at så få benytter fritaksretten. OG forskere fra de ulike miljøene som evaluerte faget og fritaksordningen, slår klinkende klart fast at det er selve fritaksordningen i seg selv som er problemet - ikke dårlig eller mangelfull praktisering av den.

Blant annet ble dette gjentatt og gjort svært eksplisitt på pressekonferansen departementet arrangerte i oktober. Synspunkter fra de foreldre som virkelig eier problemet her, er praktisk talt fraværende. Igjen tas det for gitt at faget og fritaksordningen lar seg praktisere - det skorter bare litt på informasjonen

For å sitere fra vår egen uttalelse:

«At mitt barn kan slippe å folde hendene og slippe å be Fadervår - og slipper å delta i en årlig julegudstjeneste - løser ikke problemet med at jeg ønsker å reservere meg mot at hennes livssynsmessige opplæring er lagt til et skolefag som skal ha som tyngdepunkt og det sentrale stofftilfang i faget den evangelisk-lutherske kristendom presentert ut fra sin egen selvforståelse. Det er helheten - rammer rundt, innhold, metodikk - fagtradisjon og det hele som desavuerer min oppdragergjerning og underlegger også mitt barn bestemmelsen i § 2 i Grunnloven med statens vilje og velsignelse.»

I 6.4 er det en alvorlig faktisk feil i gjengivelsen av den såkalte «skolegruppa» syn. Her står det øverst på s. 53:

«Skolegruppa foreslår at undervisningen på småskoletrinnet organiseres slik at lærestoff om religioner og livssyn som ikke er representert i klassen eller er tydelige i nærmiljøet, kan utsettes til mellomtrinnet.»

Dette er faktisk feil. Som det framgår flere steder i skolegruppas rapport har det ikke vært mulig å komme fram til noen enighet om undervisningsmåten på småskoletrinnet. Forslaget om differensiert undervisning på småskoletrinnet er levert av en av kirkens representanter i gruppa. Som det framgår av presentasjonen i rapporten er det sterkt divergerende syn i gruppa på dette forslaget.. Slik det nå står i KUFs sammenfatning er det dels faktisk feil, og dels gis det inntrykk av langt større oppslutning enn forslaget faktisk har.

Vi har for eksempel både i høringssvar til KUF og i skolegruppas rapport, reservert oss sterkt mot forslaget - som heller ikke løser problemene med foreldrenes ønsker og behov - jf. NLA's funn.

Den korte fristen for å avgi kommentarer er ikke kommentert - selv om den er kommentert av flere av organisasjonene som har uttalt seg.

Som politiker ville jeg etter å ha lest gjennom kapitlet slik det foreligger, overhodet ikke vært i stand til å vurdere alvorret i situasjonen - det ser grovt sett ut som om det er tilstrekkelig å informerer litt bedre og etterutdanne lærerne enda litt mer - så er det meste i orden og minoritetene vil slutte å mase.

Vi er et sted sitert på at vi advarer mot «å prøve å løse de grunnleggende problemene ved å flikke på rammeverk, fritaksordning, rundskriv eller læreplan.» Og tilsvarende er Islamsk Råd sitert der de påpeker at det må foretas radikale grep for å gjøre faget inkluderende og akseptabelt for alle, ikke bare flikking på KRL-faget.

Måten departementet har valgt å kommentere evalueringene så langt - ikke minst i brev til skolene datert 10.11.00 - og valgt å dreie sammenfatningen av høringsuttalelsene, lover ikke godt i så måte.

Når vi i tillegg ser signalene fra Læringscenteret med forsøk på å nedtone kritikken evalueringene kommer med - og vi er kjent med at det er Læringscenteret som har fått oppdraget med å sammenfatte evalueringsrapportene til stortingsmeldingen, ja da er vi alvorlig bekymret over hvor mangelfullt og

unyansert beslutningsgrunnlag politikerne får i denne viktige saken. Karakteristikk Læringscenteret tillater seg å dele ut i forhold til bekymrede livssynsminoriteter og foreldre, er utilgivelig nedlatende og viser ikke evne til å ta innover seg den alvorlige menneskerettslige konflikt vi befinner oss i.

Human-Etisk Forbund
Bente Sandvig, fagsjef

Vedlegg 3**Brev av 5. januar 2001 fra Islamsk Råd Norge****Uttalelse om evalueringsrapportene for KRL-faget**

Islamsk Råd Norge har gjennomgått evalueringsuttalelsene for KRL-faget og har følgende kommentarer:

IRN anerkjenner at foreldres, læreres og elevers erfaringer med faget blir grundig behandlet i rapportene. Det tegnes et bilde som IRN kjenner seg igjen i etter kontinuerlig arbeid med faget siden 1995. Dette gjelder ikke minst fritaksregler som ikke fungerer, noe som har flere årsaker: For det første er går det ikke klart ut fra lovteksten hva som kvalifiserer for fritak. Det kan gis fritak for elementer som oppleves som utøvelse av annen religion, samtidig som dette blir strengt definert som deltakelse i gudstjenester, bønn og salmesang og lignende. Vi ser her en innebygget motsetning som allerede i utgangspunktet er en begrensning av foreldreretten, og en mulig kilde til konflikt mellom hjem og skole. En aktiv bruk av delvis fritaksrett stiller (for store?) krav til lærere om til enhver tid å informere detaljert om alt som skal gjøres i hver KRL-time. Det stilles også store krav til samarbeidet mellom skole og hjem. Evalueringsrapportene har tydelig vist at det eksisterer en underkommunikasjon fra foreldrenes side mht søknad om fritak:

Undersøkelsene våre viser med andre ord at det reelle og opplevde fritaksbehovet er langt større enn det som kommer frem på statistikker som kun legger de formelt registrerte meldinger til grunn. (Et fag for enhver smak? Avsluttende drøfting s.16)

I tillegg til disse «barrierene» i forhold til skolen som foreldrene må gjennom for å få delvis fritak, kan en også peke på de dilemmaene foreldrene må ta stilling til før de bestemmer seg til for å melde fritak. Foreldreundersøkelsene våre viser at en god del foreldre som sier de ønsker fullt fritak, men som ikke har søkt, sier at de ikke ønsker å sette læreren i en vanskelig situasjon, og at de ikke vil at læreren skal ta det personlig som mistillit. De ønsker å ha et godt forhold til læreren og til skolen der barna går, også av hensyn til barnet selv. De vil ikke være «brysomme» og «vanskelige» foreldre slik de opplever at foreldre som ber om fritak blir vurdert.» (Et fag for enhver smak? Avsluttende drøfting s.17)

Dette bildet stemmer godt overens med de erfaringer Islamsk Råd Norge har med kommunikasjon med foreldre vedrørende praktisering av faget. Muslimske foreldre er ofte frustrerte og opplever KRL-faget som tvangsmisjoning. Debatten er livlig, men dette foregår innad i det muslimske miljøet og kommer sjelden fram i offentlig sammenheng.¹⁾

¹⁾ Islamsk Råd Norge er innforstått med at enkelte myndigheter mener at det fra IRNs side legges press på foreldre for å protestere mot KRL-faget. Dette er å sne saken på hodet: Islamsk Råd Norge har gjennom hele prosessen arbeidet med denne saken, ikke ut fra eget initiativ, men ut fra foreldres ønsker om at dette skulle gjøres. IRN har derfor vært aktør i KRL-prosessen, basert på en faglig tilnærming, der det både er søkt å være konstruktiv for å bedre et felles fag (f.eks. granskning av lærebøkene), og som kritikk av de aspekter ved fag og praktisering som ut fra internasjonale menneskerettighetsstandarder ikke holder mål.

IRN støtter evalueringsrapportene som anbefaler generell fritaksrett fra faget, men vil advare mot innføring av fritaksrett uten å endre faget. Evalueringsrapportene dokumenterer at søknad om fritak ofte oppfattes som en belastning for elev og foreldre, og at dette derfor ikke brukes i den grad behovet vil være til stede. IRN vil derfor sterkt anbefale at det arbeides videre for et felles fag som vil være inkluderende og akseptabelt for alle. Dette betinger radikale grep - og ikke bare «flikking» av KRL-faget.

Et felles fag - KRL-faget

Et grunnleggende problem for muslimene vedrørende KRL-faget er at verdi-grunnlaget er uklart formulert. Dette gjelder i forhold til formålsparagrafen, og hvilken status kristendomsstoffet skal ha i faget. Navnet på faget sender også ut uklare og for muslimene urovekkende signaler: Først blir faget lansert som et «utvidet kristendomsfag» deretter får faget navnet Kristendomskunnskap med religions- og livssynsorientering. Jf. fagplanen for faget skal de samme pedagogiske prinsipper legges til grunn for arbeid med kristendommen og andre religioner og livssyn, det vil si en kvalitativ like tilnærming. Mengden kristendomsstoff samt manglende lærerkompetanse på kunnskap om andre religioner og livssyn gjør imidlertid at kristendommen kommer i en særstilling i dette faget. Det informeres om at faget henter stoff fra begge de tidligere fagene Kristendomskunnskap og Religion og Livssyn. Fra et religionsvitenskapelig synspunkt synes det å være tvilsomt om bruken av kristen teologi er gjennomtenkt. Er det kristendom som sannhet (fra det tidligere kristendomsfaget) eller er det teologi som arbeidsredskap for en annen hensikt? Denne noe ulne status som kristendommen har i KRL-faget er blitt en del av det norske nasjonal-demokratiske sosialiseringssparadigme, noe som har svekket forståelsen for prinsippet om tros- og livssynsfrihet (*Et fag for enhver smak*, Delrapport I, s. 27). Fra minoriteters ståsted vil det gjerne oppleves som en trussel at et fag med overvekt av kristendom er obligatorisk som en del av sosialisering som norsk borger.

Et felles fag - veien videre

- Innholdet i religionsundervisningen som sosialiseringssparadigme må defineres på nytt, og avspeile den nye flerreligiøse og livssynsmessige virkeligheten som finnes i Norge i dag.
- Hvis et felles fag skal kunne aksepteres må det være et ekte inkluderende fag, der kristendommen ikke er i noen særstilling, verken kvantitativt eller kvalitativt.
- Undervisningen bør ha et antropologisk utgangspunkt. Dette for å ta ulike tro og livssyn på alvor uten at det blir forkynnelse ut av det.
- Det må gis støtte til at trosopplæring - også den kristne må foregå i de enkelte trossamfunn. Dette er i tråd med Pettersenutvalgets NOU, som peker på at det er en forutsetning at det gis støtte til trosopplæring i de enkelte trossamfunn. Dette er også i tråd med NOU om lovfestet rett til dåpsopplæring « . . .et liv i tro og tillit».
- Stofftilfanget må være mindre, slik at faget er overkommelig, både for elever og lærere. IRN tar for øvrig imot invitasjon om et samarbeid fram mot Stortingmeldingen om KRL-faget og fritaksretten med takk, og ser fram til et konstruktivt samarbeid med Departmentet.

Islamsk Råd Norge
Lena Larsen, leder

Vedlegg 4**Brev av 7. januar 2001 fra Buddhistforbundet****Evaluering av Kristendomskunnskap med religions- og livssynsorientering**

Vi viser til departementets henvendelse gjennom Samarbeidsrådet for tros- og livssynssamfunn der de ulike medlemsorganisasjonene bes til å komme med sine merknader til evalueringen av KRL-faget og fritaksordningen.

Departementet ber om at hovedvekten i merknadene legges på hvordan undervisningen har vært gjennomført, hvordan fritaksreglene er praktisert og hvilke vilkår foreldrene har fått for å håndheve foreldreretten.

Et felles fag

Vi vil innledningsvis understreke at Buddhistforbundet deler visjonen om et samlende fag der barn med forskjellig religiøs og livssynsmessig bakgrunn får anledning til å lære om de forskjellige religioner og livssyn som er en del av den verden de skal lære å leve i. At elevene selv i økende grad har sin bakgrunn i forskjellige religioner og livssyn understreker også betydningen av felles undervisning om religion, livssyn og verdier.

Visjonen om enhetsskolen innebærer at elever får oppleve et likeverdig læringsfellesskap på tvers av sosiale, politiske og religiøse forskjeller. Etter Buddhistforbundets oppfatning har det norske samfunnets utvikling i retning av å bli et flerreligiøst samfunn utfordret skolen når det gjelder å ta denne visjonen på alvor:

- En kunne fortsette med et religions og etikkfag som var forankret i flertallets religion og gi alternative tilbud til dem som ikke delte flertallets religion.
- Eller en kunne innføre et felles religions og etikkfag som var ikke var eksklusivt forankret i flertallets religion men som hadde en klar nøytral, objektiv og pluralistisk plattform med tilslutning også fra de religiøse og livssynsmessige minoritetene som et slikt fag nødvendigvis måtte inkludere.

Vår oppfatning er at det siste alternativet best sikrer målsettingen om et likeverdig fellesskap mellom elever med minoritets- og majoritetsbakgrunn når det gjelder religion og livssyn. Det forutsetter imidlertid i utgangspunktet at flertallet er villig til å oppgi kravet om særbehandling sin religion.

Forutsetninger for et felles fag

Legitimitet når det gjelder et felles religions- og etikkfag innebærer at religiøse og livssynsmessige grupper kan oppfatte faget som nøytralt, objektivt og pluralistisk. Dette handler på den ene side om at faget holder mål i forhold til grunnleggende prinsipper om likebehandling og på den annen side at dette relateres til en mer pragmatisk enighet om den konkrete utformingen av et slikt fag: forholdet mellom kristent / ikke-kristent stoff, religiøst / ikke-religi-

øst perspektiv, samt fremstillingen av den enkelte egne religion, retningslinjer for kontakt mellom trossamfunn og skole osv.

Et grunnleggende krav i denne sammenheng er at egne barn ikke blir utsatt for feilaktige og fordomsfulle fremstillinger av egen religion. Et fag som ikke sikrer trosamfunnenes mulighet til å uttale seg om fremstillingen av sin religion, f.eks. i forbindelse med fremstillingen av lærebøker og andre læremidler, vil vanskelig kunne få den tillit faget forutsetter.

Vår oppfatning er at et felles religions- og etikkfag som bygger på en bred dialog mellom tros- og livssynssamfunn, såvel som institusjoner og fagpersoner med tilknytning til skolen, kan gi et fag som fungerer samlende.

Dette forutsetter selvsagt en vilje hos både majoritet og hos minoriteter til å se en overordnet verdi i et læringsfellesskap i skolen på dette området. Etter vår oppfatning, som også bygger på erfaringen med det tidligere livssynsfaget, vil oppdelt undervisning i det fleste tilfeller ikke gi et likeverdig undervisnings-tilbud til minoriteter på dette området.

Fritak

Uansett hvordan trossamfunn måtte stille seg til et felles religions- og etikkfag kan de selvfølgelig ikke forplikte sine medlemmer i dette spørsmålet. De enkelte foreldre har, utifra prinsippene om menneskerettighetene, en ukrenkelig rett til selv å vurdere om skolens religionsundervisning av deres barn bryter med egen overbevisning.

Buddhistforbundet har derfor konsekvent hevdet retten til fullt fritak fra skolens religionsundervisning slik det fremgår av våre tidligere høringsuttalelser vedr. KRL-faget. Fra vår side er dette synet ikke primært begrunnet i vår vurdering av KRL-faget men er begrunnet i det vi oppfatter som den eneste holdbare tolkningen av konvensjonene om menneskerettighetene på dette området, nemlig at statlig tvang overfor foreldre i spørsmål om barns religionsopplæring er uakseptabel.

Pragmatisk sett er selvsagt tvang på dette området lite hensiktsmessig, noe erfaringene med KRL-faget også bekrefter.

Buddhistforbundets oppfatning er at full fritaksrett i forhold et felles religions- og etikkfag derfor ikke undergraver forutsetningen for et slikt fag men at det tvert imot er en nødvendig forutsetning for å realisere et slikt fag

For at intensjonen med et felles religions- og etikkfag skal oppfylles må det etableres et grunnlag for dette ved at de forskjellige religiøse og livssynsmessige minoritetene i den norske befolkningen aksepterer et slikt fag.

Et politisk vedtak om et felles fag må derfor baseres på forslag som har bred tilslutning fra de tros- og livssynssamfunn som representerer disse minoritetene.

Det må understrekes at rett til fritak fra religionsundervisning som bryter med egen overbevisning en menneskerettighet. Derimot kan det vanskelig hevdes at konvensjonene om menneskerettigheter gir grunnlag for å kreve at den offentlige skolen skal gi tilbud om særskilt konfesjonsbasert religionsundervisning (selv om konvensjonene ikke er til hinder for at slik undervisning blir gitt).

Dersom det ønskes fritak et felles religions- og etikkfag, som oppfyller det forutsetningene som er nevnt ovenfor, følger det derfor ikke en plikt til å gi

alternativ konfesjonsbasert undervisning. Derimot kan en hevde at dersom større grupper ønsker fritak fra et felles religions- og etikkfag kan det stilles spørsmål om forutsetningene for dette er oppfylt.

Det som imidlertid er aktuelt er at samfunnet støtter konfesjonsbasert religionsundervisning i regi av det enkelte trossamfunn slik NOU 2000:26 »...til et åpent liv i tro og tillit» går inn for. I dette dokumentet foreslår en konkret at barn på småskoletrinnet kan få religionsundervisning i skolens lokaler etter skoletid av trosamfunnenes egne lærere. Dette vil etter vår oppfatning langt på vei kunne løse behovet for trosbasert undervisning som har som siktemål å rotfeste barn i egen tro.

Evalueringen av faget

Evalueringene av faget, som er utført av Diakonhjemmets høgskolesenter/Høgskulen i Volda (Diaforsk) og Norsk lærerakademi (NLA), gir etter vår vurdering en fyldig dokumentasjon av problemene som er oppstått for de forskjellige religiøse og livssynsmessige minoritetene i den norske befolkningen ved at KRL-faget ikke oppfyller forutsetningen for å være et samlende felles fag slik vi har skissert det ovenfor.

Evalueringene beskriver tydelig problemene ved at KRL-faget på den ene siden skal være forankret i flertallets religion og på den annen side pretendere å være et samlende felles fag.

Det er etter vår oppfatning alvorlig når begge institusjonene i sine rapporter påpeker at Stortingets vedtak om delvis fritak ikke er fulgt opp i det store flertallet av norske skoler slik at samfunnet på denne måten systematisk krenker en grunnleggende menneskerett.

Manglene når det gjelder fritaksordningen gjør også at Diaforsk reiser problemstillingen om ikke ordningen med delvis fritak i seg selv er stigmatiserende for elevene og ugjennomførbar for skolen. At skolene, ifølge begge rapportene, i svært få tilfeller har gitt tilbud om såkalt differensiert undervisning understreker helt klart at en vesentlig forutsetning for fritaksordningen ikke er til stede.

Buddhistforbundets oppfatning er at problemene knyttet til delvis fritak, som evalueringene påpeker, er forårsaket av at KRL-faget ikke oppfyller forutsetningene for å være et samlende felles fag. Løsningene på problemene med delvis fritak ligger derfor i endre selve faget slik at det blir et fag på enhetsskolens premisser som ikke favoriserer flertallets religion (annet enn kvantitativt).

Den avklaring rapportene etterlyser må, etter vår oppfatning, innebære en avklaring som innebærer at faget skal være et samlende felles fag. Det vil måtte innebære endringer når det gjelder formålsparagraf, navn på faget, vektning av hovedemner i faget, pedagogiske metoder, osv., som i sum vil innebære en tydeliggjøring av at dette skal være et samlende fag på enhetsskolens premisser.

Vi ber i den forbindelse om at departementet gir tilstrekkelig rom for en dialog med de forskjellige tros- og livssynssamfunnene slik at de forslag til endringer som legges frem for politisk behandling har den nødvendige tilslutning i de forskjellige gruppene av befolkningen som dette faget skal bidra til å skape forståelse imellom.

Buddhistforbundet
Egil Lothe, leder

Vedlegg 5**Brev av 20. desember 2000 fra Den norske kirke v/
Kirkerådet****Kirkerådet har følgende merknader til evalueringsrapportene av KRL-faget**

Kirkerådet ønsker primært å kommentere den grunnleggende tenkningen ved faget og den forståelse som ligger til grunn for evalueringsrapportene av faget.

Kirkerådet beklager den korte tidsfristen for tilbakemelding, og ber departementet om en samtale relatert til flere av punktene under.

Sammenhengen mellom KRL-faget og trosopplæring

I Lov om grunnskolen av 1969 ble det slått fast at kristendomsundervisningen ikke kan kalles kirkens dåpsundervisning, og at kirken selv har ansvar for å gi dåpsundervisning i kirkelig forstand. Samtidig begrunnes kristendomsfaget blant annet i ønsket om å støtte foreldrene i å virkeliggjøre de oppdragelsesintensjonene de har uttrykt gjennom å bringe barna sine til dåpen. Dette utdypes og videreføres i Mønsterplanen av 1987 og Læreplanen av 1997.

Til tross for at KRL-faget er skolens fag, og ikke kirkens eller trossamfunnenes fag, ønsker Kirkerådet å understreke den nære sammenhengen mellom KRL-faget og den trosopplæring som skjer i regi av tros- og livssynssamfunnene. Undervisningen i KRL-faget og trosopplæringen i det enkelte tros- og livssynssamfunn kan gjensidig berike hverandre, til tross for ulike måter å tilnærme seg det innholdsmessige i religionen eller livssynet på. Trosopplæring vil kunne gi barnet en trosidentitet og et trosgrunnlag i møte med andre mennesker, mens KRL-faget både vil hjelpe barnet til å møte sin egen religion og tradisjon, og til å møte andre religioner og livssyn innenfor rammen av et fellesskap.

Kirkerådet ser derfor at det er viktig med en styrking av KRL-faget som et fellesfag, samtidig som barn og unge får rett til opplæring i egen tro. Kirkerådet vil i den forbindelse vise til NOU 2000:26 « . . . til et åpent liv i tro og tillit», der en lovfestet rett til dåpsopplæring anbefales. Samtidig anbefales det at «andre tros- og livssynssamfunn må få de samme ytre rammer for tros- og livssynsundervisningen av barn og unge som Den norske kirke.» Kirkerådet deler disse anbefalingene.

Fagforståelsen i rapportene

Kirkerådet ser at den fagforståelsen som ligger til grunn i evalueringene av faget kan åpne for drøfting i ulike retninger. Både rapporten fra NLA og i særlig grad rapporten fra Diaforsk/HiV legger til grunn en fagforståelse som helt tydelig får konsekvenser for rapportresultatene. Slik vil det gjerne være uansett hvilken fagforståelse man velger å orientere seg ut fra, men det gjør også at man må sette spørsmålsteget ved om den mest saksvarende fagforståelsen er lagt til grunn i det enkelte tilfelle. Ut fra KRL-fagets intensjoner og egenart

vil Kirkerådet stille seg kritisk til om den mest saksvarende fagforståelsen er lagt til grunn i de fremlagte evalueringsrapportene.

Kirkerådet ønsker å gå inn i en samtale med departementet om den grunnleggende fagforståelsen i evalueringsrapportene. Kirkerådet ser det som fordelaktig om andre tros- og livssyn også deltar i denne samtalen.

I evalueringsrapportene er det særlig tolkningen av begrepet *kulturarv* Kirkerådet reagerer på. I tråd med fagets intensjoner er begrepet kulturarv ikke ensidig å forstå som kristne og humanistiske tradisjoner, slik rapportene fremstiller det. Dette begrepet innebærer også møtet med nye religioner, livssyn og tradisjoner. Begrepet kulturarv er å forstå dynamisk, som noe som er i bevegelse og utvikling. Det blir derfor ukorrekt når begrepet anvendes statisk, som noe stillestående.

KRL-faget - et pedagogisk prosjekt

Kirkerådet mener at KRL-faget etter sine intensjoner er å forstå som et pedagogisk prosjekt, og ikke et livssynsprosjekt. Faget handler ikke om undervisning til en bestemt tro eller livssyn, men om å finne pedagogiske metoder som kan bidra til at elevene på en best mulig måte får den kunnskap og den livskompetanse som faget forutsetter. Mange vil nok hevde at faget gir føringer i retning av tro og livssyn. Dette vil i mange tilfeller henge sammen med den vinklingen av faget som den enkelte lærer velger å gi. Kirkerådet ser derfor at man i stedet for å endre på forutsetningene for faget, gir lærere den kompetanse og trygghet i tolkningen og praktiseringen av faget som er nødvendig for å unngå den trospåvirkning som mange foreldre mener skjer i undervisningen av faget.

Kirkerådet anmoder departementet om å føre samtaler med tros- og livssynssamfunnene for en drøfting av KRL-faget som et pedagogisk prosjekt for integrerende sosialisering.

Fritak og foreldrerett

Kirkerådet ser at Diaforsk/HiV i sin evalueringsrapport anbefaler fullt fritak, og at forskerne ved NLA går inn for en viss utvidelse av ordningen med delvis fritak. Kirkerådet frykter at full fritaksrett vil velte faget ved at intensjonene og forutsetningene for faget undergraves. Kirkerådet ser det derfor som mest hensiktsmessig at fritaket begrenses, som i dag, og at skolen i sterkere grad stilles ansvarlig for å tilrettelegge for differensiert undervisning. Kirkerådet vil imidlertid gå inn for at delvis fritak skal være foreldrebestemt. Dersom det delvise fritaket utvikler seg i retning av fullt fritak, vil en særlig kunne arbeide i forhold til motivasjonen for å delta i faget. Vi viser her til det som allerede er nevnt i rapporten fra NLA.

Kirkerådet erkjenner for øvrig at det blant livssynsminoritetene og i deler av Den norske kirke har vært betydelig uro i forhold til KRL-faget. Det er i denne situasjonen viktig at departementet i sitt arbeid med stortingsmeldingen lytter til disse ulike grupper og erkjenner nødvendigheten av å ta hensyn til deres synspunkter. Vi ønsker ikke med dette å gi uttrykk for at noen av partene skal kunne diktere løsninger i forhold til KRL-faget, men vi erkjenner at mindretallet i livssynsspørsmål må ha en tydelig røst.

Evaluering av Reform 97

Kirkerådet anbefaler at man ser evalueringen av KRL-faget i relasjon til evalueringen av hele Reform 97. Da vil man kunne danne seg et bedre helhetsinntrykk av de erfaringer som er gjort i forhold til det metodiske, og det generelle inntrykket fra lærere, elever og foreldre med tanke på selve gjennomføringen av reformen. Kirkerådet ber også om at man supplerer KRL-evalueringene med det arbeidet som er lagt frem i NOU«en om «Opplæring i et flerkulturelt Norge», og viser til evalueringen som pågår om reformen.

Kirkerådet

Gerd Karin Røsæg, ass.direktør

Gunn Heidi Dybdahl, rådgiver for kirkelig undervisning

Vedlegg 6**Brev av 28. desember 2000 fra Norges Frikirkeråd****Merknader til evalueringsrapportene vedr. faget
Kristendomskunnskap med religions- og livssynsorientering**

Norges Frikirkeråd (NFR) har pga. den korte høringsfristen og bemannings-situasjonen og arbeidet med andre store saker, ikke hatt kapasitet til å gjennomgå evalueringsrapportene med den ønskede grundighet. Nedenstående kommentarer er skrevet av NFR's generalsekretær. Det tas derfor forbehold om at en grundigere organisasjonsmessig behandling av evt. endringsforslag i stortingsmeldingen om KRL-faget vil kunne resultere i enkelte endrede i synspunkter fra NFR

NFR sluttet seg til ideen med å opprette et felles religions- og livssynsfag i grunnskolen. I NFR's medlemssamfunn er det en utbredt oppfatning at trosopplæring er et ansvar for foreldre og menighet/kirke. Skolens ansvar i denne sammenheng vil det muligens være ulike oppfatninger av. Men med bakgrunn i formålsparagrafen vil det være viktig at skolen ikke aktivt bidrar til å skape utrygghet i forhold til det trosinnhold elevene får formidlet i hjem og menighet.

Vi var kritiske til valg av navn på faget etter som distinksjonen mellom kunnskap og orientering i utgangspunktet signaliserer en diskriminering. Slik forslag til fagplan i sin tid forelå var det etter NFR's formening vanskelig å forsvare et begrenset fritak. Vi anbefalte at den endelige utformingen av faget måtte skje i nær dialog med tros- og livssynssamfunnene slik at behovet for fritak ble minimalisert. Vi pekte bl.a. på det prinsipielt problematiske forholdet mellom KRL-faget og grunnskolens kristne formålsparagraf.

Det er etter NFR's oppfatning gjort et godt arbeid fra de miljøene som har utarbeidet evalueringsrapportene. Etter en gjennomgang av rapportene vil NFR bemerke følgende:

- Det er ting som kan tyde på at faget oppleves mer problematisk for foreldre og lærer jo yngre elevene er. Videre ser det ut til at de minste barna har vansker med å skille de ulike religioner fra hverandre. Det er etter NFR's oppfatning et signal om at det pedagogiske opplegget må vurderes på nytt ikke minst når det gjelder omfanget av stoffet elevene skal gjennomgå.
- Ifølge evalueringsrapportene er det ting som tyder på at foreldre med et aktivt og bevisst forhold til eget livssyn opplever utrygghet i forhold til KRL-faget. NFR mener at den identitetsbygging faget initierer ikke kan overlates til et fellesfag i skolen. På den andre side forutsetter den dialog faget legger opp til en trygghet og identitet skolen ikke kan skape. I beste fall kan det fungere slik for majoriteten. NFR vil derfor henviser til NOU 2000:26 «...til et åpent liv i tro og tillit». Trossamfunnene utenfor Den norske kirke har som følge av KRL-fagets begrensede fritaksrett mistet støtte til egen trosopplæring. Det er nødvendig å se trosopplæringen i trossamfunnene og skolens kunnskapsformidling og dialog i sammenheng. Trosopplæringen blir dermed ikke bare et foreldre/trossamfunnsanliggende, men noe storsamfunnet har interesse av fordi det etablerer en kompo-

nent som er nødvendig for at KRL-faget skal fungere. Det er viktig at tros- og livssynssamfunn høres i den videre prosessen med evaluering av KRL-faget. NFR ser mange grunner for et felles fag som tar hensyn til norsk virkelighet med majoritetsreligion, og religions- og livssynsminoriteter.

- Det ser ut at foreldre tilhørende majoritetstrossamfunnet Dnk gjennomgående er mer tilfredse med faget enn foreldre med minoritetsbakgrunn. Det i seg selv er et faktum som peker på behov for endringer i fagets innretning og profil. Det er snarere minoritetens opplevelse av faget som bør være retningsgivende for det videre arbeid med å utvikle KRL-faget som et obligatorisk fellesfag.
- Fritaksproblematikken har så langt NFR har brakt i erfaring ikke representert noe problem for medlemmer av NFR's medlemssamfunn. De erfaringer foreldre med ikke-kristen bakgrunn har gjort, uroer oss imidlertid. Slik det ser ut er det minoritetene som har kommet svakest ut ved at informasjonen om fritaksrett og -prosedyrer har vært av varierende kvalitet. Et fag som utelukkende skal formidle kunnskap og informasjon trenger i utgangspunktet ikke å ha fritaksrett. KRL-faget er blitt til i et skjæringspunkt mellom majoritets behov, foreldres rettigheter og barnas rettigheter. Det kan se ut som om man har forsøkt å forene interesser som ikke er forenlige i ett og samme fag. Den uro faget har skapt er i seg selv et uttrykk for dette. Fritaksproblematikken bør løses ved at faget utvikles i dialog med tros- og livssynssamfunnene slik at behovet for fritak elimineres.
- I henhold til forutsetningene for KRL-faget skal fremstillingene av de ulike tros- og livssynssamfunnene skje etter de samme pedagogiske prinsipper. Fremstillingene skal bygge på trossamfunnenes egenforståelse. Av evalueringsrapportene fremkommer at mange foreldre og barn med minoritetsbakgrunn selv ikke kjenner seg igjen i måten deres tradisjon framstilles på av læreren eller i lærebøker. At lærernes kompetanse må heves er selv sagt. Det er imidlertid ikke gjort i en håndvending. Et annet moment er at etter at faget er innført har Stortinget, mot tros- og livssynssamfunnenes klare råd, vedtatt å oppheve godkjenningsordningen for lærebøker i faget. Etter NFR's oppfatning er en slik beslutning i strid med forutsetningene for faget. Både frikirkene og de andre tros- og livssynssamfunnene har i mange år slitt med lærebokfremstillinger av varierende kvalitet. Det er en svært negativ opplevelse for en elev med minoritetsbakgrunn å oppleve fremstillinger med fordomsfremmende feil i lærebøker. Når dette mer eller mindre overlates til kommersielt styrte forlag, frykter vi at minoritetene vil bli ytterligere skadelidende. Vi ber derfor departementet vurdere å ta denne problematikken opp på nytt i forbindelse med stortingsmeldingen om faget.

Etter NFR's oppfatning bør ikke problemene KRL-faget i sin nåværende form skaper løses ved innføring av en generell fritaksett. Det vil rive forutsetningene bort under faget. Løsningen bør etter NFR's oppfatning søkes etter to linjer:

1. Styrking av opplæring i regi av trossamfunnene. Jf. NOU 2000:26 «...til et åpent liv i tro og tillit».
2. Utvikle KRL-faget i dialog med tros- og livssynssamfunnene slik at behovet for fritak elimineres. Fagets navn bør også endres.

NFR imøteser stortingsmeldingen om KRL-faget og har forventninger om at departementet vil ta den nødvendige tid til dialog med tros- og livssynssamfunnene i denne prosessen.

Norges Frikirkeråd

Dag Nygård Generalsekretær

Vedlegg 7**Brev av 17. november 2000 fra Kristent Pedagogisk Forbund****KRL - et fag for framtida**

Kristent Pedagogisk Forbund (KPF) har på sitt landsstyremøte 10. og 11. november drøftet KRL-fagets situasjon, med utgangspunkt i gjennomført evaluering i regi av Norsk Lærerakademi, Høgskulen i Volda og forskningsavdelingen ved Diakonhjemmets Høgskolesenter (Diaforsk).

Med bakgrunn i landsstyrets drøftinger gir KPF i dette notatet uttrykk for organisasjonens hovedsynspunkter på KRL-fagets videre plass og utvikling i grunnskolen.

1. KRL - mulighetenes fag

Når det skal gjøres veivalg for KRL-fagets plass og utvikling videre, er det etter KPF's oppfatning viktig å ta utgangspunkt i følgende hovedkonklusjoner i evalueringene:

- Det store flertallet av foreldre (ca. 86%) opplever det nye faget som bra eller veldig bra for sine barn.
- Faget oppleves på samme tid spennende og spenningsfylt og har fremdeles store utfordringer og forbedringsmuligheter.

KPF ser på KRL-faget som en positiv mulighet til å bringe elever med forskjellig familiebakgrunn og religiøst/livssynsmessig ståsted sammen til undervisning, refleksjon og dialog om livssyn, tro og verdier.

Gjennom KRL-faget skal skolen gi barn og unge kunnskap om, kjennskap til og innsikt i det/de livssyn de kjenner hjemmefra og i sitt eget lokale miljø, og det verdi- og livssynsmangfold de møter ellers i samfunnet. Faget skal være en kilde til hjelp med å finne eget ståsted i forhold til tro, moral og livstolkning.

Sett i et oppdragelsesperspektiv har naturligvis et skolefag sine klare begrensninger. KPF mener derfor at en videre satsing på KRL-faget i grunnskolen må suppleres med aktiv støtte og stimulans til tros-/verdiopplæring i regi av kirkesamfunn og livssynsorganisasjoner. Vi vil i denne forbindelse peke på de utfordringer som reises gjennom avlevert innstilling fra Dåpsopp-læringsutvalget og på intensjonene om tilskudd til denne type opplæring i Lov om trdomssamfunn (pgrf. 20).

2. Fag med tydelig tradisjonsforankring

Et bredt flertall i Stortinget har lagt til grunn at kristendomskunnskap skal være det sentrale innslag i KRL-faget. Begrunnelsen for dette ligger i den plass kristen tro og kultur har hatt som bærende tradisjon i Norge i mer enn 1000 år. Stortinget forutsatte at undervisningen skal preges av en stedegen kristendomsform, slik denne framstår og kjennes igjen som kulturell hovedstrøm i vårt samfunnsliv.

KPF forventer at denne forståelse fortsatt legges til grunn for den videre utvikling av KRL-faget. Dette bekreftes også av helheten i evalueringen, ikke minst foreldrenes prioriteringer av hva faget bør vektlegge. Å rokke ved denne grunnleggende forutsetningen ville bety en underkjennelse av foreldreflertallets ønsker, være et alvorlig brudd med våre religiøse, kulturelle og verdmessige tradisjoner og gjøre det nærmest umulig å oppnå bred enighet om en faglig og pedagogisk plattform for et felles verdi- og livssynsfag i grunnskolene.

3. Respekt for forskjeller og foreldrerett

Evalueringen fokuserer sterkt på spenningene mellom skolens utvikling og praktisering av KRL-faget og foreldrenes oppdragelsesmandat. Sett i lys av foreldreretten er dette både nødvendig og rett. Utfordringen framover vil ligge i å finne en akseptabel balanse mellom flertallets ønsker og prioriteringer og respekt for minoritetene. KPF ønsker primært et fag der elevene i størst mulig grad kan holdes samlet om undervisning og arbeid med faget.

I den videre utvikling av faget ser KPF det som viktig å følge opp i praksis de grunnleggende intensjonene om å gi en åpen, kulturbærende og inkluderende undervisning gjennom dialog basert på innsikt i og respekt for forskjeller i måter å tenke og tro på. Foreldre med ulike ståsteder må ha trygghet for at deres eget livssyn i størst mulig grad presenteres og får framtre ut fra sin egenart.

Evalueringen synliggjør at det fortsatt ligger betydelige utfordringer på dette området. KPF vil bl.a. uttale følgende:

- Hensynet til forskjeller i bakgrunn og foreldreønsker tilsier behov for større handlingsrom for differensiering, også ved bruk av gruppedeling over tid innen klasser og/eller på tvers av klassetrinn der situasjonen tilsier det. Evalueringen tilsier at differensieringsbehovet synes størst på de laveste klassetrinnene.
- Retten til fritak bør i utgangspunktet fortsatt være begrenset til deler av faget. Så lenge det ikke er tale om opplæring til en bestemt tro, men formidling av kunnskap og innsikt i både eget og andre livssyn som elevene møter i samfunnet, er det naturlig å se på KRL-faget som del av en allmenndannelse som det ikke gis generelt fritak fra. KPF tror at økt bruk av differensiering vil redusere foreldres behov for å fritta elevene.
- Skolene må praktisere fritaksretten med betydelig romslighet. Gjeldende formuleringer om vilkår for fritak må gjennomgås på nytt, med bakgrunn i erfaringer om hva foreldre opplever mest problematisk med dagens praksis. Det må framgå tydelig at foreldre har en reell rett til fritak i bestemte deler av faget, ikke bare rett til å søke.
- Evalueringen viser at det er behov for bedre informasjon og tettere kommunikasjon mellom skole og foreldre om både fagets innhold, organisering og fritaksmuligheter. KPF vil anbefale at skolen årlig, helst sent på våren før nytt skoleår starter opp, innkaller til særskilte informasjons- og samtalemøter om KRL-faget på klassenivå. I forhold til dette faget er det spesielt viktig at kommunikasjonen mellom skole og hjem preges av åpenhet og respektfull dialog. Det vil styrke mulighetene for å finne fram til lokale tilpasninger og justeringer innenfor det handlingsrom som de nasjonale rammene for faget må gi.

4. Behov for justeringer av faglig innhold

Selv om KRL-faget fortsatt er i en innkjørings- og utprøvningsfase, gir evalueringene en del tilbakemeldinger som tilsier en gjennomgang av fagplanene allerede på dette tidspunktet. KPF ser ikke behov for store og grunnleggende endringer, men mindre justeringer og forbedringer. Vi vil bl.a. peke på følgende:

- Det må fortsatt være et betydelig handlingsrom for lokal tilpasning, med utgangspunkt i stedegne forhold og familiebakgrunn. Samtidig kan ikke friheten til slik tilpasning trekkes så langt at den forrykker fagets innhold og vektlegging, slik dette framgår av de nasjonale fagplanene. KPF anbefaler en tydeliggjøring på dette punktet, for å hindre at vi i praksis får fundamentalt forskjellige fag avhengig av hvor elevene går på skole. Det vil bl.a. skape økt utrygghet hos foreldrene. Også her kan for eksempel balansen søkes gjennom en fornuftig bruk av differensieringsløsninger.
- Tilbakemeldingene tyder på at stoffomfanget i faget er for stort. Det synes bl.a. å få som følge at undervisningen blir mer teorifokusert enn intensjonen har vært. KPF anbefaler en gjennomgang med sikte på å redusere den samlede stoffmengde.
- Arbeidet med faget på småskoletrinnet synes i særlig grad å lide under et for stort og bredt stofftilfang. Det meldes for eksempel om forvirring og sammenblanding mellom de forskjellige religionene/livssynene. KPF anbefaler at undervisningen de første årstrinn i hovedsak konsentreres om de religioner/livssyn som elevene kjenner fra sitt eget lokalsamfunn.

5. Videre satsing på kompetanse

KRL-faget representerer en noe annen faglig og pedagogisk måte å arbeide med religion, livssyn og verdier på enn gammel kristendoms- eller livssynsundervisning. Utfordringene til kompetanse er derfor påtrengende. Det gjelder både innhold og metoder i faget, organiseringsspørsmål, kommunikasjon med foreldre og praktisering av fritaksretten.

KPF vil sterkt understreke behovet for fortsatt målrettet satsing på kompetanseutvikling i forhold til mangfoldet av de utfordringer skolen stilles overfor i arbeidet med KRL-faget. Det trenges utviklingsarbeid og ressurser til å møte disse utfordringene både gjennom grunnutdanning for nye lærere, videreutdanning og etterutdanning av både lærere og skoleledere.

6. KRL-faget - et fag for framtida

Barn og unge vokser opp i et samfunn preget av større verdimesig, religiøst og kulturelt mangfold enn før. For å møte de utfordringer dette innebærer, er det viktig å gi dem en solid ballast i form av kunnskap om, kjennskap til og innsikt i forskjellige tros- og tanke-systemer. Barn og unge trenger hjelp til å utvikle egen identitet, i dialog med andre. De har behov for å finne verdimesig forankring, for å bli trygge i sitt møte med et samfunn i kontinuerlig forandring.

Det totale oppdragelsesansvaret ligger hos foreldrene. Skolen kan og skal hjelpe til i disse prosessene, gjennom å gi barna kunnskap og rom for opplevelse, refleksjon og samtale rundt religion/livssyn og verdier. Den mer tros- og livssynsspesifikke påvirkning er det derimot naturlig å søke hjelp til hos tros- og livssynssamfunn.

KRL-faget er ett av skolens viktigste bidrag til å hjelpe foreldrene i møte med disse utfordringene. KPF mener at evalueringen av fagets første år i grunnskolen peker i positiv retning og gir et godt grunnlag for å gjøre nye valg og forbedre fagets innhold og praktisering. Hovedutfordringen ligger etter KPF sin oppfatning i å holde fast på den brede enighet og felles forståelse som Stortinget la til grunn da faget ble innført i 1997, uttrykt gjennom Pettersenutvalgets overordnede visjon om å skape et fag som både er *tydelig i sin tradisjonsforankring* og *samtidig åpen i sin vilje til å samle alle elever til samtale*.

Dersom alle involverte parter, sentralt og lokalt, har en åpen vilje til å delta i den videre samtale om KRL-faget med dette utgangspunktet og i fagets egen ånd, tror KPF at faget vil kunne vise seg å være et spennende og framtidsrettet mulighetenes fag i skolen.

Kristent Pedagogisk Forbund
Torhild Roland Vetvik
Daglig leder

Vedlegg 8**Brev av 4. desember 2000 fra Nasjonalt Åndelig Råd
for Bahá'ier i Norge****Evaluering av Kristendomskunnskap med religions og
livssynsorientering**

Vi viser til henvendelse til Samarbeidsrådet for tros- og livssynssamfunn vedrørende evalueringsrapportene av KRL-faget. Vår uttalelse gitt i rapporten fra Diakonhjemmets høyskole/Høgskulen i Volda står for den erfaring og den holdning Nasjonalt Åndelig Råd for Bahá'ier i Norge har i sakens anledning.

For vår del ønsker vi først og fremst et enhetsfag der så mange som mulig er samlet i så stor del av undervisningen som mulig. Dette er begrunnet utfra vår teologi med vårt syn på at det finnes bare en Gud bak skaperverket og at Gud gjør seg kjent for menneskene gjennom de ulike Guds profeter og deres budskap til menneskene til de ulike tider. Bahá'í troen har også et hovedprinsipp om fri søken etter sannheten. Derav følger at vi har både stor interesse av og ønske om at våre barn skal lære om de andre tros- og livssynsretninger.

Utfra menneskerettshensyn og utfra den integritet som vi mener må tilfalle ethvert trossamfunns egenart, så vil vi imidlertid også gå inn for fritaksretten.

Vi vil imidlertid gjerne få legge til at baha'i troen står oppført i L97 som tema kun på 8/9. klassetrinn og ikke presentert utfra sin egenart som selvstendig åpenbaringsreligion og som den yngste av verdensreligionene ifølge Encyclopedia Britannica.

Nasjonalt Åndelig Råd for Bahá'ier i Norge
v/Britt Strandlie Thoresen

Vedlegg 9**Brev av 4. januar 2001 fra Det Mosaiske
Trossamfund****Evaluering av KRL-faget**

Vi viser til henvendelse fra KUF 23.11.2000, hvor departementet ber om Det Mosaiske Trossamfunds uttalelse på de to foreliggende evalueringsrapporter på KRL-faget. Denne henvendelsen nådde oss først pr. fax 18.12.00. Med en slik tidsfrist er det bare mulig for oss å gi en meget generell vurdering av evalueringstilbudet.

Vi finner rapporten fra Norsk Lærerakademi lite representativ for våre erfaringer med KRL-faget. Rapporten henviser stadig til undersøkelser i Hordaland fylke. Vårt trossamfund har kun to familier bosatt i dette fylket. Ved muntlig kontakt med Gunhild Hagesæther gjorde hun oss oppmerksom på at minoritetenes problemer var uinteressante for deres evalueringsarbeid. Deres arbeid skulle legges opp på et bredere plan med såkalte «normalklasser». Et evalueringsarbeid med dette som utgangspunkt kan neppe ivareta minoritetssamfunnenes interesser eller tydeliggjøre deres standpunkt.

Diaforsk har brukt en metode som inkluderer minoritetssamfunnenes synspunkter og erfaringer gjennom intervju, møter og spørreskjema. Det Mosaiske Trossamfund føler at våre erfaringer med og oppfatninger av faget har vært med på å prege rapportens konklusjoner og de svar rapporten gir på det mandat Diaforsk er gitt.

Det Mosaiske Trossamfund
Kathrine Cohen

Vedlegg 10**Brev av 20. mars 2001 fra Oslo Katolske
Bispedømme****Uttalelse til evalueringsrapporter om faget Kristendomskunnskap
med religions- og livssynsorientering (KRL-faget)**

---

1. Det vises til departementets brev av 9. ds. med oversendelse av utkast til kap. 6 i stortingsmelding for uttalelse. På grunn av den korte fristen har det ikke blitt anledning til å bearbeide og fasettere uttalelsen slik det hadde vært ønskelig, og vi tør ta forbehold for senere suppleringer.
2. Vi vedlegger som bakgrunn kopi av vår uttalelse til NOU 1995:9 Identitet og dialog og viser til denne. Som det fremgår, faller premissene og konklusjonen langt på vei sammen med resultatene av evalueringsrapportene. Fortsatt mener vi derfor primært at man ville ha vært best tjent med to fag, ett kristendomsfag og tilsvarende for andre trosretninger, evt. fritak, og ett allment fag for alle med etikk/naturrett, filosofi og felles kultur- og religionskunnskap. Dette er også den løsning som antakeligvis hadde fått bredest og mest positiv oppslutning blant foreldre i de ulike sammenhenger.
3. **Premisser for et samlende etikk- og religionsfag.** Det synes imidlertid generelt å være et ønske om et samlende etikk- og religionsfag. Det helt sentrale for å nå frem ad den vei er at man finner en rimelig avklaring på spenningen mellom foreldreretten på den ene side og ønsket om å bevare kristendom som kulturarv og levende kilde til tro, moral og livsholdning på den andre. Det er flere betingelser som vil måtte oppfylles om det skal være mulig.
  - a) En absolutt betingelse er at foreldreretten ikke krenkes. Det som er spesielt problemfylt i forhold til denne, er barnetrinnet. Ut fra det som fremgår av rapportene, kan det på dette trinn bare være undervisning i egen religion/livssyn. Hensynet til foreldreretten, og motstykket overskridelsen av denne fra skolens side, kommer sterkest til uttrykk i barneskolen. Barna har da enda ikke noen festnet identitet eller oversikt til å holde religionene fra hverandre og blander kunnskapen sammen. Foreldre må ha krav på at barn får anledning til å få feste i sitt eget og la det være identitetsdannende på dette alderstrinnet. Forhold omkring foreldreretten gjelder ikke minst de kristne som omfatter de aller fleste i Norge. (Kristne brukes her som fellesbetegnelse for alle de større kristne trossamfunn i Norge og deres medlemmer. Med økende åpenhet og samarbeid dem imellom i de senere år, vil disse trossamfunn kunne akseptere en kristendomsundervisning som ikke tilsier fritak for slik undervisning for deres medlemmer.) Det blir fort en ensidig fokusering på minorietsgruppers interesser, slik at man overser at det helt overveiende kristne flertall av foreldre har krav på at deres barn gis en religiøs kunnskapsformidling som samvarer med det de kan akseptere.
  - b) Minst 50% av undervisningen i et samlende fag må gjelde opplæring i kristendom. Den er bærer av vår kultur og en forutsetning for forståelsen av vårt lovverk. Det er avgjørende for at dette skal kunne bibeholdes at i hvert fall den kristne delen av befolkningen får slik kunn-

skap om kristendommen at den blir et iboende element i tenkning og følelsesliv. Som det fremgår av rapportene, har de konflikter som det nye faget har ført med seg, uvegerlig hatt som konsekvens at den kristne delen av faget har blitt bygget ned, både kvalitativt og kvantitativt. Den nedbygging som skjer, står samtidig ikke i noe forhold til den overvekt som de kristne utgjør. Dette er en utvikling som bare vil forsterkes om det ikke kommer helt klare presiseringer.

- c) Det må være en betingelse at trossamfunnene gis økonomisk dekning for trosopplæring i egen regi. Det vises her til NOU 2000:26 - til et åpent liv i tro og tillit - som omhandler trosopplæringen i Den norske kirke. Allerede ved innføringen av KRL-faget var forutsetningen at det skulle overføres økte ressurser til trosundervisning i eget trossamfunn. Dette ble ikke fulgt opp, og her ligger kjernen til noen av problemene med gjennomføring av KRL-faget. Skolen har inntil nå stått sentralt i å bibringe barn og unge kunnskap om kristen tro. Selv med 50% grense for andel av kristendom i et omarbeidet fag, vil totalt sett mulighetene for formidling av kristendom ytterligere forringes. Støtten må omfatte alle sider ved slik undervisning, herunder utgifter til lokaler, materiell og lærere. Under våre geografiske forhold er det ikke realistisk at selv de større av de kristne trossamfunnene utenom Den norske kirke kan nå barn og unge som bor utenfor de større befolkningssentra med undervisningstilbud som kommer opp mot det skolen kan tilby, utenom skoletiden. Skolen har ikke bare den fordelen at den samler barna, men også at den har vesentlig mer tid til disposisjon, slik at undervisningen kunne favne over langt mer enn det et trossamfunn selv vanligvis har ressurser til. De aller fleste kristne trossamfunn i Norge i dag har derfor hatt viktig støtte i den undervisning som foregår i skolen. I støtten til trossamfunnene må det derfor tas sikte på at man kompenserer for den langt vanskeligere situasjon man får fremover.
- d) Det må endelig være en betingelse at et revidert fag blir *uten fritaksmuligheter*. Dialog har stått sentralt i etableringen av KRL-faget. Tanken har vært at kunnskap om ulike religioner og livssyn skal fremme forståelse, respekt og evne til samtale mellom mennesker med ulike tros- og livssyn. Dette skal blant annet kunne være med på å hindre og forebygge rasisme, fremmedhat og antisemittisme i skolen og samfunnet for øvrig. Skulle man fortsatt ha fritaksmuligheter for å komme dem i møte som ikke ønsker undervisning i kristendom, innebærer det i praksis at man for den helt overveiende kristne delen av befolkningen har kommet ut med forringet tilbud fra skolens side, samtidig som man ikke har oppnådd hensikten: å skape dialog og en felles kulturell basis i samfunnet.
4. **Kompetanse.** Det er viktig å høyne lærernes kompetanse for undervisning i KRL-faget. Ikke minst rapportene illustrerer de problemer som lærerne står overfor, og som nesten kan synes uløselige. Det bør legges opp til at både skolens og lærernes kompetanse heves i form av etterutdanning. KRL-faget må også bli et mer markert fagområdet innenfor lærerutdanningen.
5. **Navn på faget.** Navneendring kan bidra til å markere sterkere at det er et kunnskapsbasert fag med undervisning om og ikke i de forskjellige religioner og livssyn. Endring kan også virke samlende og skape større forståelse for viktigheten av et felles fag for alle barn og unge i skolen. Vi vil like-

- vel holde fast ved at *kristendombør* inngå som del av fagets navn.
6. **Statlig godkjenning av lærebøker og medvirkning fra trossamfunnene.** Etter innføringen av KRL-faget har innholdet i kristendomsdelen bedret seg noe i forhold til undervisningen i det gamle kristendomsfaget. Det har bedret seg i den forstand at Den katolske kirkes trosuttrykk har kommet sterkere frem. Ennå er det en vei å gå før vi kan si oss fornøyd med fremstillingen av hva Den katolske kirke tror og lærer. Vi vil derfor ha tilbake den statlige godkjenning av lærebøker, slik at de ulike kirker og trossamfunn har mulighet til å uttale seg om innholdet i bøkene. En annen side er at Den katolske kirke har lange tradisjoner for opplæring i sentrale deler av det som vil stå i sentrum for et revidert fag. Filosofi og det som kan sees som felles verdier for alle uavhengig av tro, har alltid vært viktig for kirken. Her ønsker vi å bidra aktivt i forbindelse med utarbeidelse av nytt lærebøker.

Oslo Katolske Bispedømme
Gerhard Schwenzer, biskop

UTTALELSE TIL NOU 1995:9 IDENTITET OG DIALOG

Vi takker for anledningen til å avgi uttalelse til nevnte utredning om religionsundervisningen i skoleverket.

Sett fra Den katolske kirke er skolens formålsparagraf og kristendomsundervisning viktige for vårt folk og ikke minst for katolikker som under våre forhold i stor utstrekning benytter seg av skolens tilbud om religionsundervisning. Det opptar oss derfor at man ikke forringer tilbudet eller avsvækker formålsparagrafen.

1. Hovedspørsmålet er om det er grunnlag for å etablere ett felles kristendomsfag for alle elever og med det omfang som foreslått. Med de mange konflikter som vil oppstå, og det de sannsynligvis vil føre med seg, finner jeg ikke å kunne anbefale en slik løsning. Min begrunnelse for dette er en vurdering av hvorledes innholdet vil bli i et nytt felles kristendomsfag. Det synes uvegerlig at man får en utvikling i retning av et livssynsfag løsrevet fra kristen tro og lære og mere basert på det vanlige, alment aksepterte. Det er mange forhold som vil tilskynde dette:
  - Foreldreretten. Utvalget er selv inne på at man her balanserer i forhold til norsk lovgivning og internasjonale konvensjoner, når man gjør kristendomsundervisning obligatorisk.
  - UNESCOs konvensjon mot diskriminering, som tilsvarende gir tvilsomme grensetilfeller overfor det å skulle motta religiøs opplæring som ikke er i samsvar med egen overbevisning.
  - De etter våre forhold store grupperinger som vil motsette seg kristendomsundervisning, og som ikke minst med bakgrunn i forannevnte vil ha sterke argumenter for å minimalisere en kristen kunnskapsorientering innen rammen av kristendomsundervisning.
  - Den vanskelige situasjon for lærere som ønsker å være pedagogisk engasjerte, og som dels vil få problemer av denne grunn, dels i vesentlig grad kan bli hemmet i sin undervisning.
  - Skal alle lærere være forpliktet til å undervise i kristendom, risikerer man også flere som på grunn av egen negativ holdning ikke makter en positiv pedagogisk formidling av vår kristne tro og kultur.
  - Risikoen for at kristendomsfaget sees som redningsplanke for almene

verdi- og normoppløsningsproblemer, slik at det tilføres oppgaver som vil gå langt ut over rammene for aktuelt timetall, og som igjen leder til at sentralt stoff om kristen tro må skyves til side.

- I tillegg til disse forhold kommer at mange steder vil store deler av elevmassen ha en negativ holdning til faget på grunn av betegnelsen og fagets grunnlag: å skulle være skolens kristendomsfag. Jeg deler utvalgets syn på den positive betydningen for personlighetsutviklingen, for identiteten, som vår tro og dens historie og kultur bærer i seg. Derfor er jeg også tvilende til at dialogen bringes for sterkt inn i selve kristendomsundervisningen. Det er en langvarig prosess å festne identiteten; bringes dialogen inn før man har lært og grepet det man selv har, risikerer man i stedet å øke relativiseringen og de problemer samtiden gir oss, med andre ord at man motvirker identitetsdannelsen. 2. De intensjoner som ligger bak forslaget er så viktige for samfunnet at de må ivaretas i skolen og om nødvendig innen rammen av et nytt verdifag. Det jeg her tenker på er dette å gi barn og ungdom generelt nødvendige grensesettende normer, dette å skape et felles verdi- og normgrunnlag på tvers av etniske grupperinger og grupper med forskjellige tro og livssyn; jeg tenker også på dette å skape dialog og om mulig en felles identitet som kan ligge som en overbygning over ulike grupper og gi grunnlag for en harmonisk utvikling i et pluralistisk samfunn.

Et slikt fag vil kunne omfatte vesentlige deler av det lærestoff som utvalget har nevnt for et utvidet kristendomsfag. Mange av disse emnene er i dag så viktige så liten som verden har blitt, at det uansett er for snevert å tenke innen rammen av kristendomsundervisningen. En slik ramme vil tvert imot kunne virke som en hemsko; har man et verdifag, vil man kunne oppnå bredere gjennomslag for felles etiske prinsipper om de sees som almenmenneskelige og ikke knyttes til en særskilt tro, og videre vil man kunne stå friere til en grundig pedagogisk innføring i kristen tro og tradisjon og den kultur dette har skapt, slik det vil være riktig i en norsk kontekst.

Oslo Katolske Bispedømme

Gerhard Schwenzer SSCC, biskop

Vedlegg 11**Brev av 7. desember 2000 fra Skolenes landsforbund****Evaluering av Kristendomskunnskap- med religions og livssynsorientering**

Merknader til evalueringsrapportene

Her følger Skolenes landsforbunds merknader til de to evalueringsrapportene om faget Kristendomskunnskap- med religions og livssynsorientering (KRL).

1. Generell merknad

Skolenes landsforbund har en målsetting om å arbeide for at den kristne formålsparagrafen i skolen blir erstattet med en formålsparagraf som bygger på FNs menneskerettighetserklæring. Forbundet mener det beste vil være et felles religions- og livssynsfag i grunnskolen som gis et innhold som samler alle elevene. Med den problematikken som beskrives i evalueringsrapportene om fritaksretten og variasjonen i gjennomføringen av undervisningen, synes dette ikke å være mulig å oppnå med KRL-faget slik det er utformet i dag. Etter vår mening må et navnebytte og en revidering av læreplanen til, eller man må gå tilbake til en ordning tilsvarende den vi hadde før Reform '97.

2. Hvordan undervisningen i faget har vært gjennomført

Elevenes motivasjon for faget er rimelig god på barnetrinnet mens det er en litt mer «verken-eller»-holdning på ungdomstrinnet, men med variasjoner fra klasse til klasse. I gjennomføringen av undervisningen vektlegger lærerne de ulike elementene i faget svært ulikt.

Denne gjennomgående store variasjonen i motivasjon og faglig vektlegging medfører at intensjonene for faget ikke nås.

Det foreslås at det utarbeides retningslinjer for vektlegging av elementene i faget. Disse må etter vår mening i så fall være såpass romslige at det er mulig med tilpasning lokalt til aktuell elevgruppe og de livssyn og religioner som er representert i den enkelte klasse. Det er god pedagogikk å ta utgangspunkt i de ressurser og kunnskaper som fins i elevgruppa.

3. Fritaksretten

Fritaksretten har etter evalueringsrapportene å bedømme vært praktisert svært ulikt, og lærerne har i flere tilfeller tilpasset undervisningen for å gjøre den mest mulig inkluderende for alle elever.

Informasjonen om faget og om fritaksretten har ikke vært tilfredsstillende. Det er grunn til å gjøre noe med begge disse forholdene.

Skolenes landsforbund mener det må være full fritaksrett slik faget er i dag. Hvis man velger å opprettholde dagens ordning, må KUF utarbeide retningslinjer både om fritaksretten og om informasjon om læreplanen. Læreplanen skal gis lokal utforming, men skolene bør få et utgangspunkt i de nevnte retningslinjene som gjør det lett å tilpasse dette som informasjon gitt lokalt.

Dette for å gi skolene et greit grunnlag å arbeide utfra, og for at det lokale planarbeidet ikke skal bli for tidkrevende, og for at de foresatte skal få noenlunde lik informasjon over hele landet. Det er tydeligvis også et stort forbedringspotensiale i skole-Norge når det gjelder å få forståelig informasjon ut i tide til hjemmene. Det må forventes en profesjonell behandling i forhold til denne informasjonsoppgaven, slik at ikke elever og foresatte møtes med motvilje og usikkerhet i denne sammenheng.

Funn i evalueringsrapportene viser at det fremdeles er en stor motvilje mot faget blant mange foreldre med religiøs/livssynsmessig minoritetstilhørighet. Den samme gruppen foreldre sier barna og de selv ikke kjenner seg igjen i måten deres tradisjon framstilles av læreren eller i lærebøker. Altså er det grunn til å styrke kompetansehevingsprogrammet for lærere i dette faget.

De fleste foreldre er fornøyd med faget. Foreldrebestemt fritaksrett vil likevel etter vår mening være det beste med fagets nåværende navn og innhold, og sett i lys av internasjonale konvensjoner om religions- og livssynsfrihet.

Skolenes landsforbund

Gro Standnes, forbundsleder

Stein Grøtting, nestleder og Kristine Hansen, hovedkasserer

Vedlegg 12**Brev av 14. desember 2000 fra Norsk Lærerlag****Evaluering av Kristendomskunnskap med religions- og livssynsorientering -KRL - Høringsuttalelse**

Norsk Lærerlag ser det som positivt at KRL-faget er blitt evaluert på en grundig måte gjennom Norges Forskningsråd. De foreliggende to forskningsrapportene utfyller hverandre på mange måter. Prosjektet ved Norsk Lærerakademiet er en kvantitativ undersøkelse som belyser foreldrenes, lærernes og elevenes erfaringer og synspunkter. I prosjektet fra Diaforsk og Høgskolen i Volda har en i tillegg til lærere og foreldre hatt tros- og livssynsorganisasjoner som informanter, og det er lagt vekt på et internasjonalt sammenlignende perspektiv.

Oppdraget til forskerne skulle avklare tre hovedspørsmål:

- hvordan undervisningen i faget har vært gjennomført
- hvordan fritaksreglene i faget er blitt praktisert
- hvilke vilkår foreldrene har hatt for å håndheve foreldreretten innenfor dette faget

Norsk Lærerlag er glad for muligheten til å gi innspill til Stortingsmeldingen angående hovedspørsmålene i evalueringen av KRL-faget.

Undervisningen i faget*Evalueringene*

Både lærerne og et flertall av de elevene (på ungdomstrinnet) som er spurt, mener at KRL-faget i stor grad fremmer forståelse og respekt for mennesker som har et annet livssyn enn det de selv har.

Undersøkelsen har imidlertid avdekket at mange elever ikke har tilegnet seg sentrale kunnskaper i faget. Undersøkelsen viser også at faget praktiseres svært ulikt fra skole til skole og fra klasse til klasse, og at de forskjellige emnene har fått svært ulik vektlegging. Ulikhetene ser ikke ut til å ha sammenheng med hvilke livssyn som er representert i klassen. Det er lærernes personlige prioriteringer som skaper de store variasjonene. Begge forskningsrapportene peker på at disse trekkene ved undervisningen kan ha sammenheng med læreplanen for faget og med andre sentrale styringsdokumenter:

- Det er spenninger i selve fagprofilen og mellom de ulike intensjonene for faget.
- De ulike dokumentene som er kommet fra departementet og Stortinget har gitt ulike signaler.
- Fagplanen er så omfattende og detaljert at den har kommet til å virke mot sin hensikt, slik at den er blitt mindre forpliktende enn en plan med færre detaljer.

Undersøkelsen tyder på at klasseundervisning er den vanligste arbeidsformen. Tverrfaglig arbeid, temaundervisning og gruppearbeid er mindre brukt. Lokalt lærestoff har fått liten plass i undervisningen. Særlig de lærerne som bruker varierte arbeidsformer, sier at stoffmengden i faget er for stor. For-

skerne mener at stor stoffmengde kan ha medvirket til å begrense arbeidsformene i mange klasser. Det er også avdekket behov for oppjustering av lærernes kompetanse på dette feltet.

- Etter Norsk Lærerlags syn gir evalueringen grunnlag for å revurdere læreplanen for faget med sikte på å redusere stoffmengden og detaljeringsgraden, tydeliggjøre hovedinnholdet i planen og å minske spenningene i fagprofilen slik at skolens og dermed også lærernes oppdrag blir tydeligere for alle parter. Kompetanseoppbygging på feltet vil lettere la seg gjennomføre dersom oppdraget og fagprofilen er tydeligere og mindre omfangsrik.
- Norsk Lærerlag har erfart og ser utfra evalueringene at det er behov for fortsatt etterutdanning av lærere for å oppfylle intensjonene til KRL-faget i skolens praksis. Det må derfor settes av ressurser til denne etterutdanningen.

Fritaksreglene

Evalueringene

I begge forskningsrapportene pekes det på at fritaksretten ikke virker etter intensjonene. De foreldrene dette gjelder, mener blant annet at informasjonen er for generell til at de skal kunne melde behov for fritak. En del foreldre får ikke informasjon på et språk de forstår. Noen foreldre har fått inntrykk av det nærmest er umulig å få fritak. Andre er redde for å be om fritak av frykt for konflikter som kan skade barna. Enkelte foreldre og elever vet heller ikke at de kan gi melding om fritak.

Ifølge rapporten fra Norsk Lærerakademi har ca. fem prosent av elevene fritak fra deler av faget. Det er få elever fra Den norske kirke og fra andre kristne menigheter som har fritak, de aller fleste har bakgrunn i andre religioner og livssyn. Mens det rapporteres om en del problemer på barnetrinnet, blant annet i form av mobbing, mener forskerne at fritaksordningen fungerer bedre på ungdomstrinnet.

Der temaundervisning og fagintegrering er brukt, kan KRL - faget lett bli usynliggjort på timeplanen, slik at det i praksis blir vanskelig å be om fritak. Skolene tilbyr i liten grad alternativ undervisning til elever som er fritatt fra deler av faget, elevene sitter derfor ofte passive i klassen.

- Norsk Lærerlag mener at evalueringen viser at det er behov for både å klargjøre grunnlaget for fritak og å presisere regelverket. Det bør arbeides for et innhold og en organisering av faget som gjør fritak overflødig. Dette ville lette undervisningssituasjonen for både elever og lærere. Begrenset fritaksrett slik vi har i dag fungerer også dårlig fordi det er vanskelig for foreldre og for lærere å definere hva som skal tolkes som religionsutøvelse på alle trinn og i alle situasjoner.
- Norsk Lærerlag mener det burde være nødvendig med full fritaksrett, fordi fagets intensjon nettopp er å skape grunnlag for felles undervisning og dialog. Norsk Lærerlag mener likevel at slik situasjonen er i dag, må fritaksretten utvides til fullt fritak inntil faget er utviklet til et godt felles fag.

Foreldreretten

Evalueringene

Det synes å være stor usikkerhet om hvordan foreldreretten kan utøves, blant annet på grunn av dårlig informasjon og manglende kommunikasjon med skolen. Det fremgår også at det er bred enighet blant foreldrene om at det er vik-

tig med noe felles undervisning om ulike religioner og livssyn, men det er ikke enighet om hva som bør være mål og innhold for den fellesundervisningen og på hvilke klassetrinn elevene bør få undervisning om andre religioner enn sin egen.

- Norsk Lærerlag mener foreldreretten må praktiseres så langt som mulig med utgangspunkt i barns rettigheter (jf. FNs konvensjon om barns rettigheter). Alle foreldre må få informasjon om faget og fritaksretten på et språk de forstår.

Konklusjon

Norsk Lærerlag mener at religion og livssynsfaget må utvikles til et reelt fellesfag slik at alle elever kan delta. Faget må være inkluderende og utvikle identitet og solidaritet slik NOU 1995:9 Identitet og dialog, fokuserte på. Samtidig er vår kultur og tradisjon den naturlige referanserammen.

Fagets betegnelse må også virke inkluderende. Betegnelsen « Kristendom med religion og livssynsorientering » er ikke nok samlende for alle grupper. Reaksjonene fra flere hold er derfor at denne betegnelsen bør revurderes. Norsk Lærerlag mener man må finne en betegnelse som alle grupper i samfunnet kan godta for at dette faget skal være et felles forum.

Norsk Lærerlag
Helga Hjetland, leder
Marianne Fryndendal, avdelingssjef

NORSK LÆRERLAGS UTTALELSE FRA LANDSMØTET NOVEMBER, 2000.

Uttalelse om opplæring i religion og livssyn

Norsk Lærerlag vil arbeide videre med å utvikle en god opplæring i religion og livssyn basert på folkebarnehagens og enhetsskolens prinsipper. I et pluralistisk og demokratisk samfunn er prinsippet om reell religions- og livssynsfrihet viktig. Menneskerettighetene nedfelt i FNs konvensjon om barns rettigheter må respekteres i opplæringen. Følgende prinsipper må derfor ligge til grunn for en slik opplæring:

- Alle barn og unge har rett til å lære og utvikle etikk i samlede grupper uten deling etter religion og livssyn.
- Alle barn og unge har rett til å få god sakkunnskap om ulike religioner og livssyn. Denne opplæringen bør gis i samlede grupper.
- Alle barn og unge har rett til tros- og livssynsopplæring. Dette er et ansvar for foreldrene i samarbeid med tros- og livssynsorganisasjonene.
- Det norske samfunn tilhører en humanistisk og kristen kulturtradisjon. Dette må gjenspeiles i barnehagens og skolens arbeid. Barnehagen og skolen skal ikke drive trosopplæring. (endret av red.nemd)

Norsk Lærerlag støtter intensjonene om et felles religions- og livssynsfag for alle barn og unge. I skolen har innføringsperioden av KRL-faget imidlertid vist at mange foreldre ikke opplever at faget oppfyller disse intensjonene. Norges Forskningsråd har i to evalueringsrapporter om KRL-faget konkludert med at reglene om delvis fritak er vanskelig å gjennomføre på en tilfredsstillende måte, og at retten til å kreve undervisning i egne grupper ikke er godt nok innfridd. I Innst. S. nr. 207 (1999-2000 Innstilling fra Familie-, kultur og adminis-

trasjonskomiteen om barnehager til beste for barn og foreldre) sier et flertall i Stortinget: «Fleirtallet er samtd i at barnehagar skal drivast i nært samarbeid og forståing med heimane, og ser at dette kan kome i konflikt med føremålsparagrafen som seier; «Barnehagen skal hjelpe til med å gi barna en oppdrageelse i samsvar med kristne grunnverdier.»» Videre i innstillinga ber medlemmene fra Det Norske Arbeiderparti, Høyre og Sosialistisk Venstreparti om at dette blir utredet i sammenheng med spørsmålet om formålsparagrafen i skolen.

Norsk Lærerlag støtter kravet om at problemstillingene i sammenheng med opplæring i religion og livssyn i barnehage og grunnskole nå blir utredet. Dette må ses i sammenheng med Norges forpliktelser i henhold til FNs barnekonvensjon når det gjelder rettigheter til utdanning, religionsfrihet og ikke-diskriminering.

Vedlegg 13**Brev av 18. desember 2000 fra Lærerforbundet****Evalueringen av Kristendomskunnskap med religions- og livssynsorientering**

Generelt

Lærerforbundet takker for muligheten til å komme med merknader til evalueringsrapportene om KRL-faget. Vi ser med interesse fram til stortingsmeldingen og håper at våre synspunkter kan være til nytte i departementets arbeid med meldingen. Lærerforbundet er også beredt til videre dialog med KUF om situasjonen rundt faget i forbindelse med departementets videre arbeid med meldingen.

Lærerforbundets syn på religions- og livssynsopplæringa i grunnskolen*Felles fag med navnet Religion*

I tidligere uttalelser til Stortingets kirke- utdannings- og forskningskomité har Lærerforbundet gått inn for et felles obligatorisk religionsfag i grunnskolen. Vi ønsket oss et kunnskapsfag som er åpent og inkluderende uten å være forkynnende, slik at det ikke ville være behov for fritaksrett. Begrunnelsen for et felles fag har vært hensynet til enhetsskolen og det likeverdige skoletilbudet. Videre har Lærerforbundet lagt vekt på behovet for en felles arena der etiske, filosofiske og religiøse spørsmål kan danne ramme for en reell dialog og utvikling av respekt og toleranse mellom ulike religioner og livssyn. Vi har gått inn for at navnet på faget bør være Religion slik som i videregående opplæring.

Full fritaksrett i KRL-faget

Lærerforbundet mener at det er nødvendig å lovfeste full fritaksrett for faget Kristendomskunnskap med religions- og livssynsorientering. Standpunktet ble tatt etter en grundig vurdering av faget, læreplanen, menneskerettighetskonvensjonene og situasjonen omkring praktiseringen av den begrensede fritaksretten.

Debatten omkring KRL-faget og ordningen med delvis fritak viste allerede før evalueringene at en ikke har lyktes i å få til et åpent og inkluderende skolefag der ulike livssyn kan møtes i dialog og som alle livssynsgrupper kan akseptere. Det er viktig at stortingsmeldingen nå kan legge grunnlag for en bedret situasjon for religions- og livssynsundervisningen i grunnskolen og bidra til å redusere de motsetningene mellom livssynsgruppene som dagen ordning har skapt.

Merknader til evalueringen*Bekrefter Lærerforbundets vurderinger*

Evalueringen fikk i oppdrag å avklare tre problemstillinger: Hvordan undervisningen i faget har vært gjennomført, hvordan fritaksreglene for faget har vært praktisert og hvilke vilkår foreldrene har fått for å håndheve foreldreretten. Vi har registrert at evalueringen har dokumentert forhold og bekreftet

vurderinger som Lærerforbundet tidligere har lagt til grunn for sine standpunkter i debatten om KRL-faget. Vi vil gi våre merknader til evalueringene under ett, ut fra hovedretninger som vi mener er felles for evalueringsrapportene.

Faget ikke så integrerende og inkluderende som det var ment

Lærerforbundet har merket seg at det store flertall av foreldre, elever og lærere er positive til faget. Samtidig viser evalueringene store problemer både ved praktiseringen av faget og særlig praktiseringen av fritaksordningene. Blant foreldregupper utenfor Den norske kirke finnes det til dels sterk motstand mot sentrale sider ved faget og fritaksordningen. Den vedvarende motviljen fra minoritetsgrupper med annen religion eller livssyn gjør at faget ikke kan sies å ha blitt så integrerende og inkluderende som det var ment.

Det er positivt at det er stor enighet blant foreldre om at det er viktig med noe felles undervisning om ulike religioner og livssyn. Samtidig er det også grupper som ikke ønsker at deres barn skal få undervisning om andres tro og livssyn. Lærerne mener at faget i stor grad fremmer forståelse og respekt for mennesker som tror og tenker annerledes enn en selv gjør.

Praktiseringen av fritaksordningen sikrer ikke foreldreretten

Lærerforbundet mener at evalueringen støtter opp under Lærerforbundets standpunkt om at det må innføres full fritaksrett i faget. Evalueringene konkluderer med at praktiseringen av fritaksordningen ikke kan sikre foreldreretten og avdekker at behovet for fritak er større enn de ca. 5% av elevene som har fått innvilget delvis fritak. Mange elever fra minoritetspråklige grupper benytter seg ikke av sine rettigheter til fritak på grunn av manglende språkkompetanse i familien, og mange skoler tolker fritaksreglene for restriktivt i forhold til det regelverk som gjelder. Det er bekymringsfullt at en del foreldre ikke søker om fritak fordi de mener det kan skape problemer for barnet. Det er også avdekket eksempler på at elever med fritak blir mobbet av medelever.

Informasjonen må bedres

Evalueringen konkluderer med at informasjonen om fritaksordningen til foreldrene er for dårlig. Det gjelder både den generelle informasjonen og ikke minst den konkrete informasjonen om temaer og arbeidsmåter i den enkelte klasse. Informasjon vil være avgjørende for å sikre størst mulig oppslutning om faget også dersom en innfører en ordning med fullt fritak slik Lærerforbundet går inn for.

Lærerforbundet er enig i at god informasjon om den planlagte undervisningen, er en forutsetning for at bestemmelsene om delvis fritak skal kunne fungere. Det blir også viktig at skolene kan unngå at temaundervisning og fagintegrering usynliggjør faget på en slik måte at det vanskeliggjør mulighetene til å be om fritak.

Mer etterutdanning - bedre arbeidssituasjon i faget

For å bedre informasjonen - og hele situasjonen omkring faget - er det nødvendig med en ekstra satsing på etterutdanning. Evalueringen slår fast at etterutdanningen ikke er tilstrekkelig og at de som underviser i KRL-faget heller ikke

har god nok fordypning i faget fra grunnutdanninga. Lærerforbundet mener at arbeidssituasjonen i faget må forbedres både for skolen som helhet og for den enkelte lærer. Vi viser til at evalueringen peker på at innføringen av det nye KRL-faget har ført til ekstraarbeid for lærerne.

Rett til alternativ undervisning i egne grupper

Lærerforbundet er sterkt kritisk til at svært mange kommuner ikke har alternative opplegg for elever med delvis fritak, slik evalueringen avdekker. Vi mener det må være brudd på barn og unges rett til grunnskoleopplæring i samsvar med lov og forskrifter, når fritatte elever for en stor del sitter passive i klassen eller forlater undervisningen uten å få et annet tilbud som følge av at det ikke blir satt inn ressurser til gruppedeling. Elever med fritak fra faget må få rett til alternativ undervisning i egne grupper. Vi mener stortingsmeldingen må legge grunnlaget for at slik rett kan sikres i lovverket.

Kunnskapen om og holdningene til læreplanverket og øvrig lov- og forskriftsverk som pedagogisk verktøy og styringsverktøy i skolen må styrkes

Lærerforbundet ser med uro på at evalueringen fastslår at det er svært stor variasjon mellom lærerne når det gjelder vektning av fagets stoffområder. Den store variasjonen mellom lærere, klasser og skoler gjør at evalueringene kan slå fast at intensjonene i læreplanverket ikke følges. Det fins lærere som prioriterer innholdet i faget i strid med læreplanens bestemmelser, og det er i stor grad lærernes personlige prioriteringer som justerer fagprofilen og skaper de store forskjellene. Evalueringen stiller spørsmål ved om vi har ett felles KRL-fag i grunnskolen.

Vi har merket oss de mulige årsakene til denne situasjonen som evalueringen trekker fram. Evalueringene peker på at dette kan skyldes spenninger og kompleksitet i læreplanens utforming, stoffmengden og manglende lærerutdanning eller etterutdanning i faget. En annen årsak kan være at mange legger opp faget slik at det skal bli minst mulig behov for fritak. Det fører til at faget blir mer teoretisk enn fagplanen legger opp til. Manglende ressurser til gruppedeling og differensiering med utgangspunkt i livssyn er ifølge evalueringen også med på å gjøre det vanskelig å oppfylle læreplanens og fritaksordningens intensjoner.

Lærerforbundet frykter likevel at det også er et generelt problem i skolen at læreplanverket - og øvrig lov og forskriftsverk - ikke har den plass det burde ha som pedagogisk verktøy og styringsredskap i skolen. En slik situasjon vil over tid kunne bidra til å svekke enhetsskolen. Vi mener at mye av det materialet vi har lest i forbindelse med søknader om avvik fra opplæringslova, tyder på at kunnskapen om L97 og holdningene til styringsredskapene i lov og forskriftsverket må rustes opp. Etterutdanningen av lærerne og skolelederne må gi innsikt både i de forpliktende føringer læreplanverket legger, den profesjonelle avveining av ulike prinsipper som må foretas og ikke minst innsikt i det handlingsrommet som læreplanen gir.

Faget må få et nytt samlende navn

Lærerforbundet mener det er en svakhet at navnet på faget ikke er tema og ikke er problematisert i evalueringen. Det er etter vår oppfatning ikke tvil om at navnet på faget har vært en viktig årsak til en del av kritikken mot faget fra minoritetsgruppene. Navnet var også tema i Kirke-, utdannings- og forskningskomiteens behandling av faget. Navnet på et felles fag i religion- og livssyn har stor symbolsk betydning og vil påvirke holdningene på et område som er så nær knyttet til den enkeltes følelser omkring et personlige livssyn. Lærerforbundet ber departementet ta opp navnespørsmålet i stortingsmeldingen og komme med forslag til et navn som virker samlende og kan øke oppslutningen om et felles fag.

Et felles fag med stor oppslutning kombinert med rett til fullt eller delvis fritak

Lærerforbundet mener at målet med stortingsmeldingen må være å skape et felles fag som kan få stor oppslutning blant alle religions- og livssynsgrupper. Samtidig må foreldreretten sikres gjennom innføring av lovfestet rett til fullt fritak fra faget. Retten til fullt fritak bør kombineres med rett til delvis fritak. Vi støtter forslaget om at fritaksmuligheten må omfatte fritak både fra religiøse aktiviteter og faginnhold som foreldre eller elever opplever som utøving av annen religion eller livssyn.

Foreldre må få rett til å kreve undervisning i egne grupper i de delene av undervisningen elevene har fritak. Informasjonen om faget og fritaksmulighetene må styrkes og systematiseres. Det er viktig at det gis grundig generell informasjon når barna begynner på skolen og at de ellers deles ut planer for undervisningen på alle klassetrinn.

Revisjon som omfatter alt regelverk for faget

Lærerforbundet mener at stortingsmeldingen må presentere et samlet opplegg for en revisjon av faget som i tråd med forslag i evalueringen omfatter målene for faget både i loven og i fagplanen, vekting av hoveddelene i faget og reduksjon av stoffmengden i læreplanen. Det er viktig at denne revisjonen resulterer i det fag der det er sammenheng mellom målene i loven og læreplanen. Dessuten må innholdet i faget samsvare med målene, og stoffmengden må tilpasses behovet for tid til refleksjon, dialog og bruk av varierte arbeidsmåter.

Skepsis til foreslått fleksibel modell

Lærerforbundet er enig i at undervisningen på småskoletrinnet som hovedregel må konsentrere seg om de livssyn som er representert i klassen. Vi er mer skeptisk til den foreslåtte modellen med fleksible ordninger der en kombinerer felles undervisning med gruppedeling etter livssyn slik at undervisningen er mest delt på småskoletrinnet og gradvis ender opp med et fellesfag på ungdomstrinnet. En slik modell vil lett kunne komme i strid med målet om et felles fag. Det forhindrer ikke at skoler som er interessert i en slik løsning bør kunne få prøve den ut.

Lærerforbundet

Laila Fossum, nestleder

Per Arne Sæther, spesialkonsulent

Vedlegg 14**Brev av 22. november 2000 fra Foreldreutvalget for
grunnskolen (FUG)****FUGs synspunkter på evaluering av KRL-faget**

FUG har med interesse gjort seg kjent med resultatene fra evalueringen av faget Kristendomskunnskap med religions- og livssynsorientering. Det er Norsk lærerakademi og Høgskulen i Volda/Diakonhjemmets Høgskole, Diaforsk som har gjennomført evalueringsarbeidet på oppdrag fra Norges forskningsråd.

Evalueringen av KRL-faget skulle avklare

- hvordan undervisningen i faget har vært gjennomført
  - hvordan fritaksreglene for faget blir praktisert
  - hvilke vilkår foreldrene har fått for å håndheve foreldreretten innenfor dette faget
- Evalueringsresultatene er også interessante for FUG sett i forhold til de høringsuttalelsene som FUG tidligere har gitt i forbindelse med utarbeidelse av L97 og NOU 1995-9: Identitet og dialog.

På bakgrunn av den forskningsbaserte evalueringen av faget som nå er gjennomført, ønsker FUG å gi følgende innspill til departementet i forhold til at det skal utarbeides en stortingsmelding om faget:

Et felles fag

FUG mener det er behov for å ha et felles fag i skolen som gir barn og unge kunnskap om kristen kultur og tro og om andre religioner og livssyn.

Intensjonene med KRL-faget er etter FUGs mening gode. Det er behov for et fag som samler alle barn og unge for en felles opplæring og dialog om de ulike sentrale religionene og tros- og livssynsretningene i samfunnet. Det er dog helt avgjørende at et slikt fag ikke strider mot foreldreretten og prinsippet om religionsfrihet.

Det er også av stor betydning at barn og unge får bevissthet og trygghet på egen kultur og tro og samtidig kunnskap, respekt og kritisk skjønn overfor andres kultur, tro og religionsutøvelse.

Problematikken i faget

Kompleksiteten i faget har sin bakgrunn i at faget skal være et ikke forkynnende kunnskapsfag samtidig som kunnskap om de ulike religioner og livssyn i stor grad skal formidles gjennom religionenes fortellinger, dogmer og riter.

En slik praksis oppleves av mange som problematisk spesielt i forhold til at grensene mellom tilegnelse av kunnskap og opplæring til tro ikke oppleves som klare og utvetydige. Kraften i fortellingene, dogmene og ritene må ikke undervurderes. Dette fordrer en godt gjennomarbeidet didaktikk for faget med klar bevissthet om de ulike elevgruppenes behov for differensiert undervisning

Skolen som kultur og verdiformidler

Skolen er en klar kultur- og verdiformidler overfor barn og unge. Dette er tydelig beskrevet i skolens formålsparagraf. I et flerkulturelt samfunn bør det tas opp til vurdering om formålsparagrafen bør omarbeides, ikke for å fjerne formuleringene om kristne og humanistiske verdier, men for å fange opp mangfoldigheten i det kulturuttrykk og trosliv som finnes i dagens samfunn.

Foreldrene som kultur-, verdi- og trosformidlere

Foreldre har til alle tider vært kultur-, verdi- og trosformidlere overfor sine barn og unge. Dette er en grunnleggende menneskerett som ikke skal overses eller bagatelliseres.

I den grad skolen bidrar til å formidle andre verdier og trosoppfatninger enn det foreldrene ønsker for sine barn, er det grunnlag for å vurdere om det må iverksettes spesielle tiltak for å sikre at prinsippene om religionsfrihet og foreldreretten blir ivaretatt på en god måte.

KRL-faget gir mange foreldre betenkeligheter i forhold til om faget er et rent kunnskapsfag eller om det bidrar til påvirkning til tro, om faget gir riktig kunnskap om egen religion eller livssyn og om faget fører til relativisme hos barn og unge i tros- og livssynsspørsmål.

Foreldre og elever er ikke tjent med et fag som i praksis oppleves å stå i konflikt med foreldreretten og religionsfrihetsprinsippet.

For FUG er det også viktig å understreket at KRL-faget ikke må bidra til at barna og de unge blir stående i et «verdi-vakum» til de blir «gamle nok til å bestemme selv». Dette er spesielt viktig i et samfunn der barn og unge gjennom media, reklame og samfunnet for øvrig blir utsatt for en verdiformidling som ikke er beskjeden og tilbakeholden i toleransens navn.

FUGs forslag til iverksetting av tiltak

Videreutvikling av faget

FUG ønsker at faget utvikles videre til å være et felles skolefag som avspeiler mangfoldigheten i den kulturelle og religiøse virkeligheten i samfunnet vårt uten at dette går på bekostning av foreldreretten eller religionsfrihetsprinsippet.

FUG ser behovet for en felles arena, der elever med familiebakgrunn i ulike trossamfunn og organiserte og ikke-organiserte livssyn kan møtes til dialog, læring og refleksjon om mellommenneskelige verdier, tro, etikk og moral.

Ut fra evalueringresultatene bør faget gjennomgås på nytt for å vurdere behovet for eventuelle endringer i forhold til hva som bør være fagets mål og innhold.

Ulike fleksible organisatoriske modeller bør prøves ut før en eventuelt foretar omfattende endringer av faget. I den forbindelse ber FUG departementet vurdere om det kan være hensiktsmessig å prøve ut en ordning der faget deles inn i en felles obligatorisk del og en del som er særskilt tilrettelagt de ulike elevgruppene i forhold til kulturell og religiøs bakgrunn. En vurdering av hvordan en slik todeling av faget skal praktiseres på de ulike hovedtrinnene i skolen, må være en sentral del av dette arbeidet.

FUG har i tidligere høringsuttalelser presentert lignende forslag til utprøvinger av faget; jf. for eksempel FUGs høringsuttalelse til NOU 1995-9: Identitet og dialog:

«Før et utvidet kristendomsfag, som skissert i NOU 1995-9, bli innført, må ulike løsninger prøves og evalueres. Da må man ikke bare prøve et utvidet fag, men også en modell der faget deles i en obligatorisk del der dialogen er viktigst, og en innføring i den evangelisk-lutherske tro. Det må være adgang til fritak fra denne konfesjonsbundne delen av faget.»

Informasjon

Arbeidet med informasjonsformidlingen overfor foreldre om fagets mål, innhold, organisering og praktisk gjennomføring samt praktisering av fritaksreglene må intensiveres. Informasjonsformidling om disse temaene må drøftes internt i kommunene, på samlinger med skolelederne og sammen med dem som underviser i faget. Dette er tiltak som må iverksettes straks.

Informasjonsformidling overfor foreldre med minoritetsspråklig bakgrunn må spesielt vektlegges.

Fritaksreglene

Evalueringsresultatene viser at fritaksreglene ikke fungerer slik at foreldreretten ivaretas på en tilfredsstillende måte. FUG mener derfor at hele fritaksordningen må gjennomgås på nytt av departement og Storting.

Slik faget fungerer i dag bør det vurderes å gi full fritaksrett inntil faget er butt gjennomgått på nytt av departement og Storting med hensyn til eventuelle endringer av mål, innhold, organisering, gjennomføring osv. Skolen må være forpliktet til å tilby alternativ undervisning.

Som strakstiltak må departementet be alle skolene vurdere om fritaksreglene praktiseres i tråd med intensjonene for KRL-faget.

Nye fritaksregler må utarbeides i samarbeid med foreldrerepresentanter fra ulike trossamfunn og livssyn.

Foreldre med minoritetsspråklig bakgrunn

Det må iverksettes tiltak på alle nivåer i skolesystemet for å skape tillit, dialog og samarbeid om faget mellom foreldre med minoritetsspråklig bakgrunn og den enkelte skole.

Kompetanseheving

Det må iverksettes en bred etterutdanning for lærere som underviser i faget. Fokus må være på fagdidaktiske problemstillinger. Evalueringsresultatene viser at faget presenteres svært ulikt fra skole til skole og fra klasse til klasse. Dette innebærer at læreplanen ikke er en garanti for enhetlig praktisering av faget.

FUG

Hilde Sundve Jordheim, leder
